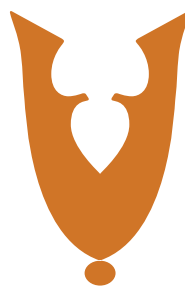

Ministerie van Defensie

De veteranen- nota

2022-2023

Voorwoord

Nederland telt ruim 100.000 veteranen en meer dan 25.000 daarvan zijn nog in actieve dienst. Dat geeft de diversiteit en de kracht van onze veteranen weer. Zij dienden Nederland onder oorlogsomstandigheden of tijdens (vredes)missies voor vrede, veiligheid en stabiliteit en verdienen daarvoor respect en onze waardering.

Iedere veteraan is uniek en heeft een verhaal. Daarom vind ik het belangrijk om met hen in gesprek te blijven. Op die manier kunnen we ons veteranenbeleid toespitsen op wat zij nodig hebben. Tegelijkertijd stelt ons dit ook in staat te leren van hun ervaringen. Zo werd ik geraakt door de bijzondere ontmoeting met de Indië-veteranen in Doorn eerder dit jaar. Naar aanleiding van het historische Indië onderzoek sprak ik met hen over de moeilijke omstandigheden destijds en de impact die hun uitzending heeft gehad op hun leven en dat van hun naasten.

In 2022 werden de Invictus Games in Den Haag gehouden. Ik heb daar gezien hoe veteranen die zichtbaar en onzichtbaar gewond raakten kracht, verbroedering en grenzeloze samenhang vinden in sport. De Invictus Games zijn uitgegroeid tot een 2-jaarlijks evenement met meer dan 500 deelnemers uit meer dan 20 landen. Van Londen, via Orlando, Toronto, Sydney en Den Haag gaan de Invictus Games dit jaar naar Düsseldorf. De deelnemers zijn boegbeelden van hoop, doorzettingsvermogen en optimisme. Zij zijn een inspiratie voor elkaar, hun collega's en vele anderen. Ik wens het Nederlandse team dat dit jaar naar Düsseldorf afreist, heel veel succes en kijk er naar uit alle deelnemers in september toe te juichen.

Het afgelopen jaar reikte Zijne Majesteit de Koning op Veteranendag aan achttien krijgsmachteenheden vaandelopschriften uit voor hun inzet in Afghanistan. Het toekennen van een vaandelopschrift geldt als de hoogste dapperheidsonderscheiding die een militaire eenheid kan ontvangen.

De ruim 800 veteranen van Dutchbat III kregen de erkenning en waardering die hen toekomt. Tijdens een speciale bijeenkomst heeft de minister-president namens het kabinet excuus aangeboden voor de omstandigheden waaronder zij destijds naar Bosnië

zijn uitgezonden en voor het ervaren gebrek aan zorg en steun na terugkeer. Ik heb aan hen en aan enkele nabestaanden, het Ereteken voor Verdienste in brons, uitgereikt.

Ik wil continu blijven werken aan vooruitstrevend en innovatief beleid om onze veteranen en hun thuisfront actief te ondersteunen. Bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat veteranen met een post traumatische stress stoornis (PTSS) aanspraak kunnen maken op een hulphond, nu wetenschappelijk is aangetoond dat dat hun leven ten goede kan veranderen. Op het gebied van PTSS is het essentieel wetenschappelijk onderzoek te blijven doen zodat veteranen die daarmee te maken krijgen beter kunnen worden geholpen. Organisaties zoals het Expertisecentrum Militair Geestelijke Gezondheidszorg spelen daarbij een belangrijk rol.

Het afgelopen jaar had ik veel bijzondere gesprekken met veteranen en hun naasten en met verschillende organisaties en instanties die hulp bieden. Mede aan de hand daarvan zal ik de komende periode verder bezien hoe en waar ik het veteranenbeleid (meerjarig) kan verankeren en versterken.

Veteranendag vieren we dit jaar op zaterdag 24 juni. Dan bedanken we hen die zich hebben ingezet voor vrede, veiligheid en vrijheid. U bent allen welkom in Den Haag tijdens het defilé of op het Malieveld.

De Minister van Defensie
Kajsa Ollongren

Inhoud

1 Inleiding	4	6 Materiële Zorg en voorzieningen	34
Doelstellingen veteranenbeleid	4	Protocol voor psychische aandoeningen waaronder PTSS	35
Begrippen uit de Veteranenwet	4	Evaluatie Regeling Volledige Schadevergoeding	35
Leeswijzer	4	Optimaliseren uitkeringen- en voorzieningenstelsel	36
2 Feiten en cijfers	6	7 Onderzoek	37
3 Erkenning en waardering	9	Instanties en samenwerking	37
Stichting het Nederlands Veteraneninstituut	9	Wetenschappelijke Adviescommissie	37
Het Nationaal Comité Veteranendag	11	Valorisatie	40
Vereniging Veteranen Platform	14	ISAF onderzoek	40
Invictus Games	15	Focus op Dutchbat III	42
Veteranen Search Team	16	8 Toezicht en advies	45
Overige activiteiten	16	Inspecteur der Veteranen	45
Decoraties	17	Veteranenombudsman	45
Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers	18	9 Financiën	44
Veteranenstatus	18	10 Terug- en vooruitblik	47
4 Zorg	20	Terugblik	47
Zorg voor inzet	20	Vooruitblik	48
Zorg tijdens inzet	21	Bijlage 1	50
Zorg na inzet	22	Missies kwalificerend voor veteranenstatus	
5 Bijzondere zorgplicht	26	Bijlage 2	58
Immateriële zorg	26	Organisaties betrokken bij de uitvoering van het veteranenbeleid	
Nuldelijnsondersteuning	26	Bijlage 3	60
Veteranenloket en zorgcoördinatie	27	Lopend onderzoek	
Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen	28	Bijlage 4	66
Reikwijdte van de zorg	31	Lijst van afkortingen	
Bespreekbaar maken van psychische problemen	31		
Veteranen met Onbegrepen Lichamelijke Klachten	32		
Re-integratie	32		

1 | Inleiding

Veteranen zijn namens Nederland ingezet onder oorlogsomstandigheden of hebben deelgenomen aan missies ter handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde. Voor deze werkzaamheden, die vaak onder moeilijke en gevaarlijke omstandigheden zijn uitgevoerd verdienen veteranen erkenning en waardering. Het huidige veteranenbeleid is erop gericht veteranen erkenning en waardering te geven en om veteranen met uitzendgerelateerde problemen passende zorg te bieden.

Doelstellingen veteranenbeleid

De Veteranenwet, van kracht sinds 2014 en verder uitgewerkt in het Veteranenbesluit, vormt de grondslag voor het beleid op het gebied van erkenning, waardering, zorg en de bijzondere zorgplicht voor veteranen en hun relaties. De doelstellingen van het veteranenbeleid zijn:

- Het bevorderen van de erkenning en waardering van de verdiensten van veteranen en het bevorderen van de erkenning van de mogelijke gevolgen van de inzet als militair op zijn gezondheid.
- Het bevorderen van de waardering die veteranen op grond van hun verdiensten toekomt.
- Het waarborgen van de bijzondere zorg die veteranen en hun relaties in verband met de inzet als militair nodig hebben.

Begrippen uit de Veteranenwet

In de Veteranenwet worden de begrippen veteraan, relatie, inzet en materiële zorg gedefinieerd.

Onder *veteraan* wordt verstaan: de militair, de gewezen militair, of de gewezen dienstplichtige, van de Nederlandse krijgsmacht, dan wel van het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger, alsmede degene die behoorde tot het vaarplichtig koopvaardijpersoneel, die het Koninkrijk der Nederlanden heeft gediend onder oorlogsomstandigheden dan wel heeft deelgenomen aan een missie ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde voor zover deze missie bij regeling van de minister van Defensie is aangewezen. Een overzicht van deze missies is te vinden in Bijlage 1.

Inzet wordt beschreven als het dienen als militair onder oorlogsomstandigheden dan wel het deelnemen als militair aan een missie ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde voor zover deze missie bij regeling van de minister van Defensie is aangewezen.

De *relatie* van de veteraan wordt gedefinieerd als de echtgenoot, geregistreerde partner of andere levensgezel en bloed- en aanverwanten in de eerste of tweede graad van de veteraan. In de nota van toelichting op het Veteranenbesluit staat dat de ex-partner van de veteraan ook als relatie van de veteraan wordt beschouwd.

Materiële zorg betreft de aanspraken van de veteraan op grond van een wettelijk voorschrift op bezoldiging dan wel op uitkeringen en voorzieningen in verband met werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid, invaliditeit of overlijden als gevolg van de uitoefening van de militaire dienst onder oorlogsomstandigheden of bij een missie ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde aangewezen bij regeling van de minister van Defensie.

Leeswijzer

Om een beeld te geven van de omvang en de samenstelling van de veteranenpopulatie wordt in Hoofdstuk 2 ingegaan op feiten en cijfers. De hoofdstukken 3 tot en met 8 beschrijven de thema's genoemd in hoofdstukken en artikelen van de Veteranenwet en het Veteranenbesluit, namelijk erkenning en waardering, zorg, bijzondere zorgplicht, materiële zorg en voorzieningen, onderzoek en toezicht en advies. Aan het begin van elk hoofdstuk wordt aangegeven welke hoofdstukken en artikelen uit de Veteranenwet en het Veteranenbesluit van toepassing zijn. In het hoofdstuk zelf wordt vervolgens beschreven welke activiteiten zijn uitgevoerd en welke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden. Hoofdstuk 9 beschrijft de uitgaven voor de uitvoering van het veteranenbeleid in 2022.

In de Veteranennota 2021-2022 zijn onderwerpen beschreven die het afgelopen jaar aandacht zouden krijgen. Deze onderwerpen zijn: de oriëntatie op de behoeften in de veteranengemeenschap, het verder ontwikkelen en vormgeven van een moderner stelsel van uitkeringen en voorzieningen, het verbeteren van de transitie van Defensie naar de civiele maatschappij (voor militairen/veteranen die Defensie verlaten) en het evalueren van het beleid over de reikwijdte van de bijzondere zorgplicht voor veteranen en hun relaties. Deze onderwerpen komen in de diverse hoofdstukken van deze Veteranennota aan de orde, waarna ze in Hoofdstuk 10 worden samengevat. Hoofdstuk 10 beschrijft daarnaast de onderwerpen die het komende jaar worden opgepakt.

De lijst van missies kwalificerend voor de veteranenstatus is weergegeven in Bijlage 1. Bijlage 2 geeft inzicht in de organisaties of organisatieonderdelen die een rol spelen bij de uitvoering van het veteranenbeleid. Een overzicht van lopend onderzoek is weergegeven in Bijlage 3. Bijlage 4 bevat een lijst van afkortingen.

2 | Feiten en cijfers

Voordat in de volgende hoofdstukken inhoudelijk wordt ingegaan op de uitvoering van het beleid op het gebied van erkenning, waardering, zorg en de bijzondere zorgplicht voor veteranen en hun relaties, geeft dit hoofdstuk inzicht in de omvang en de samenstelling van de veteranenpopulatie. Het beschrijft en geeft een overzicht van enkele feiten en cijfers, waarbij de groep veteranen wordt onderverdeeld naar: dienstverband (in werkelijke dienst of post-actief), leeftijd, geslacht en inzet/missie.

Aantal veteranen en veteranenpashouders

Op 1 januari 2023 telde Nederland in totaal 102.150 geregistreerde veteranen. Van dit aantal zijn 25.250 veteranen (ongeveer 25%) in werkelijke dienst en 76.900 veteranen (ongeveer 75%) post-actief. De verhouding post-actieve veteranen en veteranen in werkelijke dienst verschuift enigszins over de afgelopen jaren, waarbij het percentage veteranen in werkelijke dienst wat toeneemt.

Van de 102.150 veteranen hebben 84.767 veteranen (83%) een veteranenpas. Aan een veteranenpas zijn verschillende faciliteiten gekoppeld zoals het recht op

twee gratis treinkaartjes per jaar voor het bezoeken van veteranenevenementen en het gratis ontvangen van de Checkpoint, het tijdschrift van het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi). Het percentage veteranenpashouders is stabiel over de afgelopen jaren. Van de veteranenpashouders zijn er 19.934 in werkelijke dienst en 64.833 post-actief. In 2022 zijn 1.064 veteranenpassen aangemaakt; 408 voor veteranen in werkelijke dienst en 656 voor post-actieve veteranen. Afbeelding 1 geeft het aantal veteranen en veteranenpashouders (onderverdeeld naar veteranen in werkelijke dienst en post-actief) van de afgelopen vijf jaar weer.

Aantal veteranen en veteranenpashouders

	2019	2020	2021	2022	2023
Totaal aantal veteranen (aantal en percentage)	109.600 (100%)	107.250 (100%)	105.350 (100%)	103.850 (100%)	102.150 (100%)
Aantal veteranen in werkelijke dienst (aantal en percentage van het totaal)	24.800 (23%)	24.100 (22%)	22.400 (21%)	25.800 (25%)	25.250 (25%)
Aantal veteranen post-actief (aantal en percentage van het van het totaal)	84.800 (77%)	83.150 (78%)	82.950 (79%)	78.050 (75%)	76.900 (75%)
Percentage veteranenpashouders van het totaal aantal veteranen	82%	83%	82%	83%	83%
Percentage veteranenpashouders onder veteranen in werkelijke dienst	91%	90%	93%	79%	79%
Percentage veteranenpashouders onder post-actieve veteranen	79%	81%	79%	84%	84%

Afbeelding 1: Ontwikkeling aantal veteranen en veteranenpashouders 2019-2023 (vastgesteld op 1 januari 2023).

Hoewel het aantal in werkelijke dienst zijnde veteranen (met name tussen 2021-2022) is toegenomen, is het percentage veteranenpashouders onder veteranen in

werkelijke dienst gedaald. Dat impliceert het (nog) niet aanvragen van een veteranenpas onder (een deel van) de nieuwe groep veteranen.

Overzicht van de veteranenpopulatie naar inzet/missie

Afbeelding 2 geeft een overzicht van de omvang van de veteranenpopulatie onderverdeeld naar inzet/missie. De veteranenpopulatie is in de afgelopen jaren afgenomen in omvang en veranderd in samenstelling.

Overzicht van de veteranenpopulatie naar inzet/missie (aantallen)

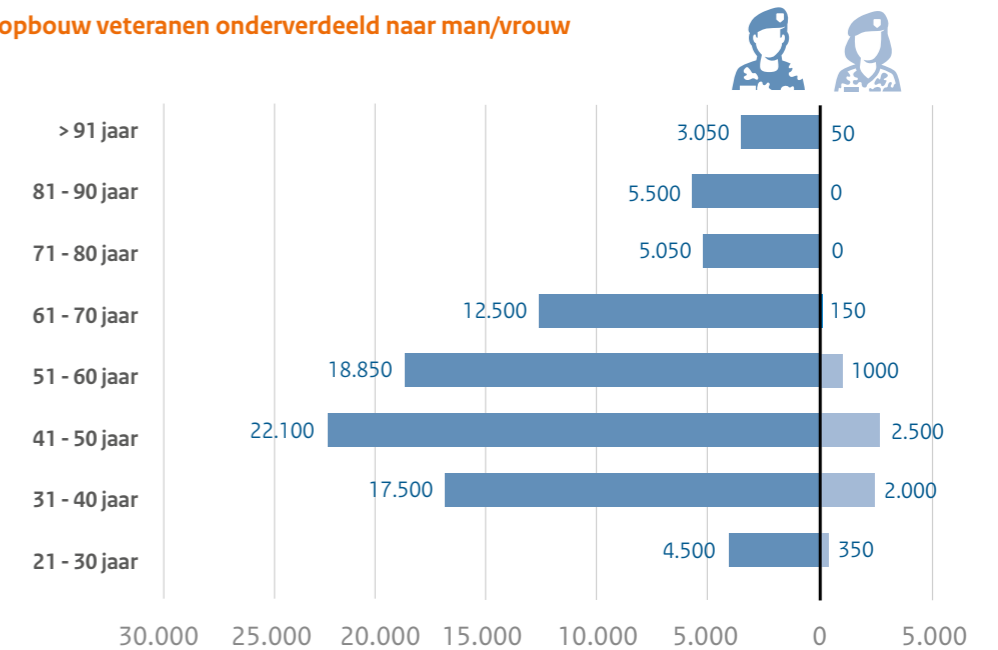
	1990	2005	2015	2018	2021	2022	2023
WOII	135.000	16.500	3.600	2.500	1.850	1.700	1.650
Korea	3.000	2.000	800	600	400	350	300
Voormalig Nederlands-Indië	120.000	60.000	19.600	13.100	7.700	6.300	5.000
Nieuw-Guinea	27.000	20.000	12.150	10.900	9.300	8.750	8.050
Vredesmissies	8.000	47.500	81.300	84.600	86.100	86.750	87.150
	293.000	146.000	117.450	111.700	105.350	103.850	102.150

Afbeelding 2: Overzicht van de veteranenpopulatie naar inzet/missie vastgesteld op 1 januari 2023.

Overzicht leeftijdsopbouw veteranen onderverdeeld naar man/vrouw

Afbeelding 3 geeft inzicht in de leeftijdsopbouw van veteranen onderverdeeld naar man/vrouw. De gemiddelde leeftijd binnen de veteranenpopulatie is 53 jaar en 6% van de veteranen is vrouw.

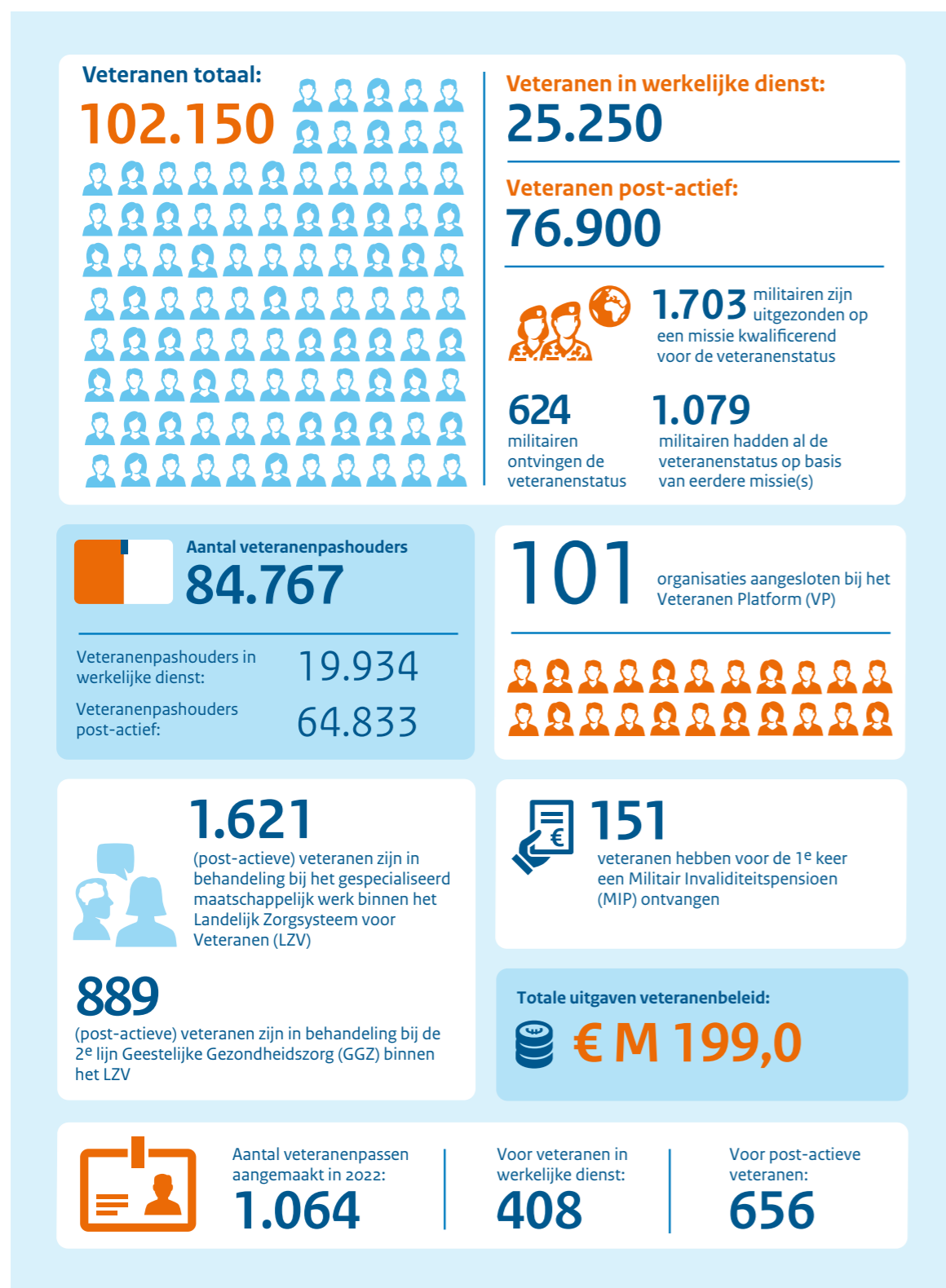
Overzicht leeftijdsopbouw veteranen onderverdeeld naar man/vrouw

Afbeelding 3: Leeftijdsopbouw veteranen onderverdeeld naar man/vrouw vastgesteld op 1 januari 2023.

Overzicht van feiten en cijfers

In afbeelding 4 worden enkele feiten en cijfers over veteranen en het veteranenveld weergegeven (peildatum 31-12-2022). De cijfers over de samenstelling van de veteranenpopulatie zijn eerder in dit hoofdstuk al toegelicht.

Afbeelding 4: overzicht van feiten en cijfers met betrekking tot het veteranenbeleid in 2022.

3 | Erkenning en Waardering

Op grond van artikel 2 van de Veteranenwet en Hoofdstuk 1 van het Veteranenbesluit wordt beleid uitgevoerd dat gericht is op erkenning van de verdiensten van veteranen, op erkenning van de mogelijke gevolgen van de inzet op hun gezondheid en op waardering die veteranen op grond van hun verdiensten toekomt. Dit hoofdstuk beschrijft activiteiten die op het gebied van erkenning en waardering in 2022 door verschillende organisaties zijn uitgevoerd.

Stichting het Nederlands Veteraneninstituut

Stichting het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) voert een belangrijk deel van het veteranenbeleid uit. Het NLVi stimuleert maatschappelijke erkenning en waardering voor veteranen en hun relaties en vervult met het Veteranenloket tevens de loketfunctie naar de zorg- en dienstverlening. Het NLVi is daarnaast een kennis- en onderzoekscentrum op veterangebied en het levert het gespecialiseerd maatschappelijk werk binnen het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV). In de onderstaande tekst worden enkele belangrijke activiteiten van het NLVi beschreven. In Hoofdstuk 7 Onderzoek komt het onderzoek uitgevoerd door het NLVi aan de orde.

Inspiratiedagen voor gemeenten

Op 28 januari 2022 en woensdag 8 februari 2023 organiseerde het NLVi, in samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Nationaal Comité Veteranendag (NCVD), een online inspiratiedag voor gemeenten. Ongeveer 150 gemeenten hebben hier aan deelgenomen. Het doel van de bijeenkomst is het stimuleren van lokale en regionale veteranenactiviteiten. Er is uitgebreid gesproken over de mogelijkheden voor erkenning en waardering van veteranen in de gemeenten door onderwijs, het aanleggen van een Wit Anjer Perk¹, het aanvragen van anjerconcerten, het faciliteren van activiteiten waarbij veteranen elkaar ontmoeten en door persoonlijke betrokkenheid van burgemeesters en wethouders. Gemeenten vinden het belangrijk dat veteranen elkaar kunnen ontmoeten, maar zij benadrukken ook het belang van het contact tussen veteranen en andere inwoners van de gemeente. Veel gemeenten onderschrijven en ondersteunen het belang van veteranenontmoetingscentra.

Momenteel wordt door de Veteranenombudsman een onderzoek uitgevoerd naar de verantwoordelijkheid van gemeenten bij het geven van erkenning en waardering aan veteranen en hun relaties woonachtig binnen hun gemeente. In Hoofdstuk 9 Toezicht en advies wordt dit onderzoek kort toegelicht.

Ondersteuning veteranenontmoetingscentra

Bij de begrotingsbehandeling Defensie op 16 en 17 november 2022 is een amendement van het lid Boswijk c.s. (36 200 X nr. 21) aangenomen. Middels dit amendement wordt vanaf 2023 jaarlijks structureel € 150.000 beschikbaar gesteld voor ondersteuning van activiteiten die binnen veteranenontmoetingscentra plaatsvinden. Het gaat hierbij om activiteiten waarbij 'het elkaar ontmoeten' centraal staat. De koepel van samenwerkende Veteranenontmoetingscentra heeft samen met het NLVi een plan gemaakt voor de verdeling van het budget. De besteding en verdeling van het budget is belegd bij het NLVi. Het structureel beschikbaar stellen van € 150.000 is een blijk van erkenning en waardering voor veteranen en voor de rol die veteranenontmoetingscentra hierbij spelen.

Thema bijeenkomsten voor specifieke doelgroepen

Het NLVi heeft in 2022 en in 2023 thema bijeenkomsten georganiseerd voor specifieke groepen veteranen, zoals de Indië-veteranen, de voormalig Nederlandse waarnemers op de Balkan en de Molukse KNIL-veteranen en hun relaties.

Indië-veteranen

Naar aanleiding van de slotconclusies van het onderzoeksprogramma 'Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950' en de eerste kabinetsreactie op dit onderzoeksprogramma organiseerde het NLVi op 1 en 3 maart 2022 bijeenkomsten voor Indië-veteranen, zodat zij over het onderzoek met elkaar konden spreken. Daarnaast kregen ze de mogelijkheid om vragen te stellen aan de onderzoekers. Mede geïnspireerd door deze bijeenkomsten zijn zeven Indië-veteranen in de gelegenheid gesteld om op Paleis Noordeinde op 13 december 2022 hun persoonlijke ervaringen en verhalen met Koning Willem-Alexander te delen.

¹ De witte anjer staat symbool voor de waardering voor veteranen. In 2019 is het Nationaal Comité Veteranendag (NCVD) begonnen met de oproep aan Nederlandse gemeenten om hun veteranen te eren en waarderen door de aanleg van een bloemperkje van witte anjers, het 'Witte Anjer Perk'.

Vanwege de tweede kabinetsreactie op het bovengenoemde onderzoeksprogramma heeft het NLVi op 16 januari 2023 wederom een bijeenkomst voor Indië-veteranen georganiseerd. Deze bijeenkomst is door de minister van Defensie bijgewoond en in haar toespraak is aangegeven dat de militairen destijds op een onmogelijke missie zijn gestuurd en een strijd aan moesten gaan die niet te winnen was. Daarnaast was er bij terugkomst in Nederland een gebrek aan steun, begrip en geen plek om ervaringen te delen, aldus de minister. In de toespraak zijn de woorden uit de kabinetsreacties herhaald, waarbij is aangegeven dat het kabinet de verantwoordelijkheid voor het gebruik van extreem geweld bij de militaire top en de regering van destijds legt.

Tijdens de jaarlijkse herdenking op 3 september 2022 is bij het Nationaal Indië-monument in Roermond stilgestaan bij de ruim 6.200 Nederlandse militairen die tussen 1945 en 1962 zijn omgekomen in voormalig Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea. Minister-president Mark Rutte heeft tijdens deze bijeenkomst nogmaals namens het kabinet aan de Indië-veteranen excuses aangeboden.

Militaire waarnemers werkzaam op de Balkan

Op 18 oktober 2022 kwamen voormalige Nederlandse militaire waarnemers op de Balkan bijeen bij het NLVi. Aanleiding was de presentatie van het boek 'Informatie en schietschijf. De inzet en effectiviteit van waarnemers in vredesoperaties op de Balkan, 1991-1995' van majoor Landstra, docent militaire geschiedenis bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). In dit boek, gebaseerd op zijn promotieonderzoek, beschrijft hij de moeilijke omstandigheden waaronder militaire waarnemers het werk uit moesten voeren. Hierbij wordt het belangrijke, maar tegelijkertijd risicovolle werk van ongewapende waarnemers inzichtelijk gemaakt en wordt de impact die het op velen van hen heeft gehad, beschreven. In Hoofdstuk 7 Onderzoek wordt dit promotieonderzoek toegelicht.

Molukse KNIL-militairen

Het NLVi organiseerde op 3 december 2022 een bijeenkomst voor Molukse KNIL-militairen en hun relaties. Zij behoren als (relaties van een) KNIL-militair tot één van de doelgroepen van het NLVi. Tijdens de bijeenkomst werd de veteranenstatus en de Veteranenwet uitgelegd en werd toegelicht wat het NLVi voor hen kan betekenen. Daarnaast is gevraagd wat er leeft onder deze doelgroep en wat hun wensen zijn op het gebied van ondersteuning. In de tweede helft van 2023 wordt een nieuwe bijeenkomst georganiseerd.

Thuisfrontontmoetingsdagen voor relaties van veteranen

Het NLVi organiseert twee keer per jaar een thuisfrontontmoetingsdag voor relaties van veteranen (in werkelijke dienst of post-actief). Aanvullend is op 22 januari 2022 een online ontmoeting georganiseerd om verbinding te houden in coronatijd. Hieraan hebben 30 relaties deelgenomen. De ontmoetingsdag op 2 april 2022, waaraan 39 relaties hebben deelgenomen, stond in het teken van de oorlog in Oekraïne; wat doet dat thuis en hoe ga je er mee om? De thuisfrontontmoetingsdag op 1 oktober 2022 had als thema: vier met elkaar het 5 jarig bestaan van het thuisfrontcontact van het NLVi. Hierbij waren 46 relaties aanwezig. De meest recente thuisfront-ontmoetingsdag is bezocht door 26 relaties en vond plaats op 1 april 2023. De volgende is gepland op 7 oktober 2023.

Op 14 juni 2023 staat de eerste thuisfrontwandeling gepland. Ieder kwartaal zal een wandeling georganiseerd worden op een andere plaats in het land. Het doel is om elkaar laagdrempelig te ontmoeten en daarbij ook thuisfrontleden te bereiken die niet naar thuisfront-ontmoetingsdagen komen. Via diverse kanalen, waaronder de NLVi website, facebookpagina's, Instagram en de Checkpoint, worden de wandelingen onder de aandacht gebracht.

Veteranenlezing

Op 1 december 2022 vond de jaarlijkse veteranenlezing plaats bij het NLVi in Doorn. Deze 10e editie van de veteranenlezing met de titel 'De kracht en troost van muziek voor veteranen' is door 177 bezoekers (veteranen en vertegenwoordigers van organisaties werkzaam in het veteranenveld) bijgewoond. Prof. dr. Erik Scherder, hoogleraar neuropsychologie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, gaf uitleg over de wijze waarop onze hersenen omgaan met stress, emoties en de invloed van muziek hierbij. De lezing werd afgewisseld met muzieknummers die voor veteranen een speciale betekenis hebben.

Veteraan in de Klas

Het doel van het programma 'Veteraan in de Klas' is leerlingen kennis te laten maken met een veteraan die als militair is ingezet tijdens een oorlog of vredesmissie. Tijdens een gastles deelt de veteraan zijn persoonlijke verhaal, waardoor leerlingen een beter beeld krijgen van militaire missies, wat dat met iemand doet en waarom deze missies plaatsvinden. In het schooljaar 2021/2022 hebben 238 gecertificeerde gastsprekers 1.213 gastcolleges gegeven. Het programma richt zich op groep 7 en 8 van het basisonderwijs en het gehele

middelbaar, beroeps- en hoger onderwijs. Hiermee zijn in 2022 in totaal 41.920 leerlingen bereikt. Het gemiddelde rapportcijfer voor de gastlessen van veteranen in 2021/2022 is een 8,7.

In afbeelding 5 wordt een overzicht gegeven van het aantal bereikte leerlingen met het programma 'Veteraan in de Klas' in de periode 2017-2022. Hierbij wordt ook het aantal gecertificeerde gastsprekers weergegeven.

	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23*
Totaal bereik Veteraan in de klas (aantal leerlingen)	47.421	51.070	34.422	13.499	41.920	31.373
Totaal aantal gastlessen	1.321	1.585	1.194	527	1.213	1.145
Aantal gecertificeerde gastsprekers	315	nb	245	238	238	218

* Gegeven en geplande gastlessen tot 11-05; schooljaar 2022/23 is een schatting, definitieve cijfers zijn bekend aan het eind van het schooljaar.

Afbeelding 5: Veteraan in de Klas.

Naar aanleiding van de Contourenbrief behouden, binden en inspireren (BBI) heeft een intensivering van het programma Veteraan in de Klas plaatsgevonden. In samenwerking met Defensie heeft dit geleid tot een aanpassing van het lesprogramma en de ontwikkeling van nieuw lesmateriaal. In de komende jaren zullen meer scholen/klassen worden bezocht. De intensivering heeft geen wervingsdoelen, maar is bedoeld om zowel kennis over de taken van de krijgsmacht als de erkenning en waardering voor veteranen te bevorderen en te verankeren in de maatschappij. Middels de campagne 'Ons verhaal is meer dan een missie' die het NLVi op 23 maart 2023 heeft gelanceerd, wordt het educatieve programma van Veteraan in de Klas meer onder de aandacht gebracht.

Middels een planningssysteem wordt de vraag van scholen en het aanbod van gastsprekers makkelijker samengebracht. Gastsprekers kunnen zich eenvoudig inschrijven op gastlessen (in hun regio). Ook is inzichtelijk waar 'Veteraan in de Klas' actief is en in welke regio's nog gerichte acties kunnen worden ontplooid.

² Bij de uitvoering van deze taken wordt het NCVD ondersteund door het NLVi.

Het Nationaal Comité Veteranendag

Het Nationaal Comité Veteranendag (NCVD) heeft als doel het bevorderen en bestendigen van maatschappelijke erkenning en waardering voor alle Nederlandse veteranen. De hoofdtaken van het NCVD zijn: het uitvoeren van een publiekscampagne, het initiëren en coördineren van educatieve en andere activiteiten die bijdragen aan maatschappelijke erkenning en waardering en het organiseren van de Nederlandse Veteranendag.²

Veteranendag

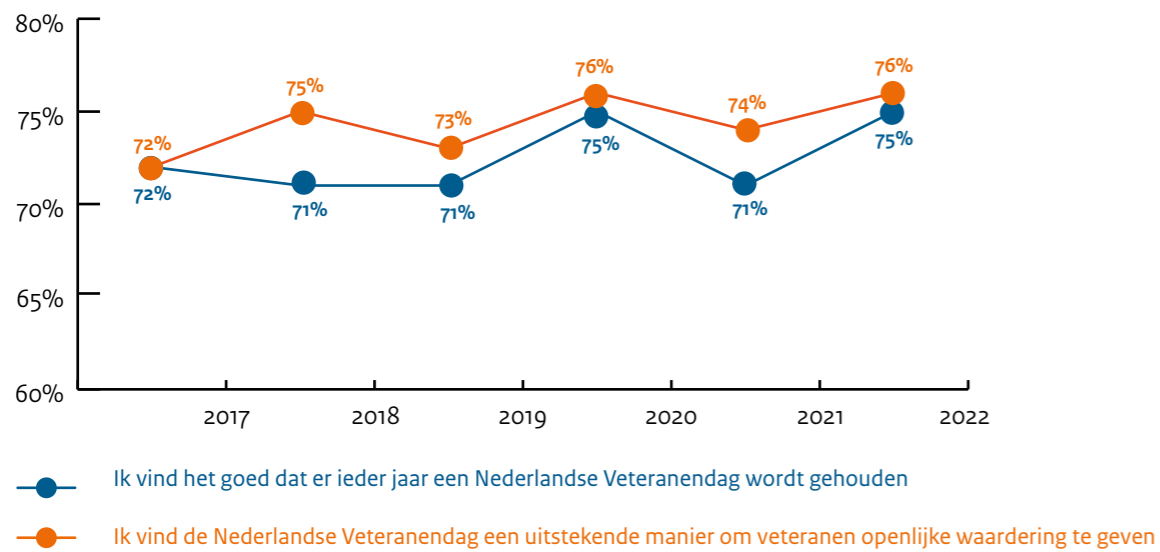
Na twee jaar met aanpassingen door de coronamaatregelen is op zaterdag 25 juni 2022 de Nederlandse Veteranendag weer volledig uitgevoerd. Het programma omvatte een opening in de Koninklijke Schouwburg, een historische Vaandelceremonie op een ponton in de Hofvijver, de afname van het defilé door Koning Willem-Alexander en een publieksevenement op het Malieveld. De verschillende deelevenementen waren toegankelijk voor gasten en algemeen publiek.

Tijdens de Vaandelceremonie reikte Koning Willem-Alexander aan zestien detachementen van de Koninklijke Landmacht, een detachement van de Koninklijke Luchtmacht en een detachement van het Korps Mariniers cravattes³ uit voor hun inzet in Afghanistan. De Nederlandse Veteranendag werd bezocht door ongeveer 85.000 mensen en werd live uitgezonden door de NOS. Ongeveer 1 miljoen kijkers hebben deze uitzending bekeken. Daarnaast heeft Omroep West het openingsprogramma in de Koninklijke Schouwburg integraal uitgezonden. Op zondag 26 juni 2022 werd het programma 'Ode aan Onze Veteranen' uitgezonden. Tijdens dit bijzondere programma werden enkele veteranen door bekende artiesten toegezongen en samen met het Orkest Koninklijke Luchtmacht werd een muzikale ode aan alle Nederlandse veteranen gebracht. Dit programma is bekeken door ongeveer 1 miljoen

mensen. In de publiciteitscampagne rondom de Nederlandse Veteranendag werd een mix aan middelen ingezet, zoals uitingen op social media en een radio- en televisiespot (de spot heeft 6,5 miljoen mensen bereikt). In alle uitingen stonden de persoonlijke verhalen van veteranen centraal.

In de week na de Nederlandse Veteranendag ontvingen 1.000 mensen een uitnodiging om deel te nemen aan de publieksmonitor 'Veteranen en de Nederlandse Veteranendag 2022'. Afbeelding 6, 7 en 8 geven inzicht in respectievelijk de ontwikkelingen over de afgelopen jaren ten aanzien van het draagvlak voor de Nederlandse Veteranendag, de belangstelling voor veteranen en de steun voor de Nederlandse deelname aan vredesoperaties. De gegevens laten zien dat het draagvlak, de belangstelling en steun ten opzicht van voorgaande jaren stijgt.

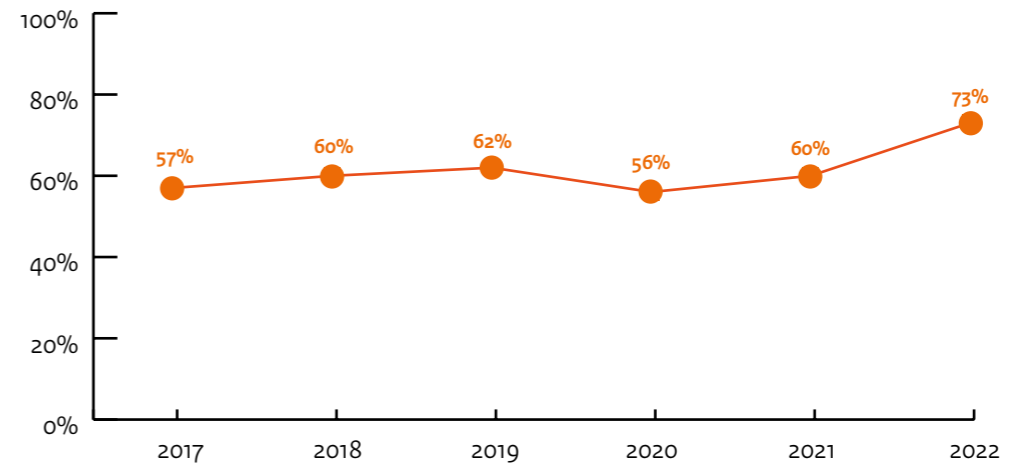
Ontwikkeling stellingen Nederlandse Veteranendag (% (zeer) eens)

Afbeelding 6: Ontwikkeling draagvlak voor de Nederlandse Veteranendag.

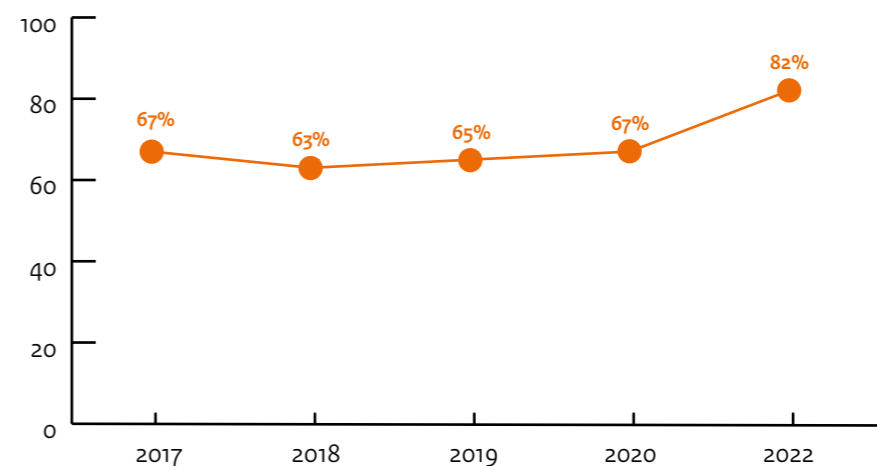
³ Een cravatte is een lint dat wordt bevestigd aan het vaandel. Het is een tijdelijk symbool van de toekenning van vaandel- en standaardopschriften. Bij vernieuwing van het vaandel of vaandeldoek wordt de tekst van de cravatte overgezet naar het doek en wordt de cravatte niet meer gevoerd.

Ontwikkeling belangstelling voor veteranen (% (veel) belangstelling)

Afbeelding 7: Belangstelling voor veteranen 2017-2022.

Ontwikkeling belang Nederlandse deelname (% (heel erg) belangrijk)

Afbeelding 8: Steun voor de Nederlandse deelname aan vredesoperaties.

Overige activiteiten

Naast de Nederlandse Veteranendag kwamen na het beëindigen van de coronamaatregelen ook andere NCVD-activiteiten weer langzaam op gang. Voorbeelden hiervan zijn de anjerconcerten bij gemeenten, het ondersteunen van lokale veteranenactiviteiten met tentoonstellingen en het plaatsen van de installatie 'Veterans View 1 en 2'⁴. Ook het schoolconcert getiteld 'De missie: ver weg en toch dichtbij' is weer op scholen uitgevoerd. Dit concert is gericht op leerlingen van tien tot en met veertien jaar. In 2022 zijn 25 schoolconcerten uitgevoerd en daarmee zijn ongeveer 15.000 leerlingen bereikt. Deze speciale voorstelling van de Regimentsfanfare 'Garde Grenadiers en Jagers' van de Koninklijke Landmacht wordt vanwege de uitval door corona met een jaar verlengd, tot de zomer 2024.

Om jongeren bij de Nederlandse Veteranendag en het veteranenthema in het algemeen te betrekken, wordt ieder jaar een scholenwedstrijd georganiseerd. In 2022 stond de wedstrijd in het teken van het ontwerpen van een Veteranenvaandel. Alle ingestuurde vaandels zijn tentoongesteld op het Malieveld tijdens de Nederlandse Veteranendag. De winnaar van de scholenwedstrijd werd uitgenodigd om de Nederlandse Veteranendag bij te wonen waarbij een ontmoeting met koning Willem-Alexander plaatsvond. Daarnaast heeft de winnaar met de klas een rondvlucht gemaakt in een Dakota DC3.

Op 16 juni 2022 is in Den Haag door de NCVD de jaarlijkse Witte Anjer Prijs uitgereikt aan mevrouw Nona Salakory. Zij heeft zich uitzonderlijk ingezet voor Molukse veteranen. De witte anjer staat symbool voor het tonen van persoonlijke erkenning en waardering aan veteranen. Om dit verder uit te dragen is het initiatief uit 2019, om gemeenten te vragen 'Witte Anjer Perken' aan te leggen, verder uitgerold. Op dit moment zijn er meer dan 180 gemeenten die een 'Witte Anjer Perk' hebben aangelegd. Dit zijn 20 gemeenten meer dan in 2021. Daarnaast zijn alle colleges van burgemeesters en wethouders benaderd om, in de periode voorafgaand aan de Nederlandse Veteranendag en bij veteranenactiviteiten in de eigen gemeente, een witte anjer te dragen.

Het NCVD heeft een klankbordgroep veteranen ingesteld. De groep bestaat uit de klankbordgroep Jonge veteranen en de klankbordgroep voor het tijdschrift Checkpoint⁵. Beide groepen zijn samengevoegd tot een groep van tien personen, met verschillende achtergronden en met verschillende leeftijden. De groep komt vier keer per jaar bij elkaar en geeft antwoord op diverse vragen over de Nederlandse Veteranendag, de Checkpoint en andere onderwerpen. De informatie vanuit de klankbordgroep wordt gebruikt om in contact te blijven met opvattingen

binnen de achterban. Dit kan op termijn aanleiding geven om de uitvoering van bepaalde activiteiten aan te passen. De groep kan in de toekomst wellicht ook worden ingezet als klankbordgroep om bepaalde ontwikkelingen of ideeën op het gebied van erkenning en waardering voor veteranen en militairen te beoordelen.

Sinds 2022 wordt de podcast 'Mee op Missie' in aanloop naar de Veteranendag uitgebracht. Zes verhalen van veteranen worden op deze nieuwe manier gepresenteerd.

Vereniging Veteranen Platform

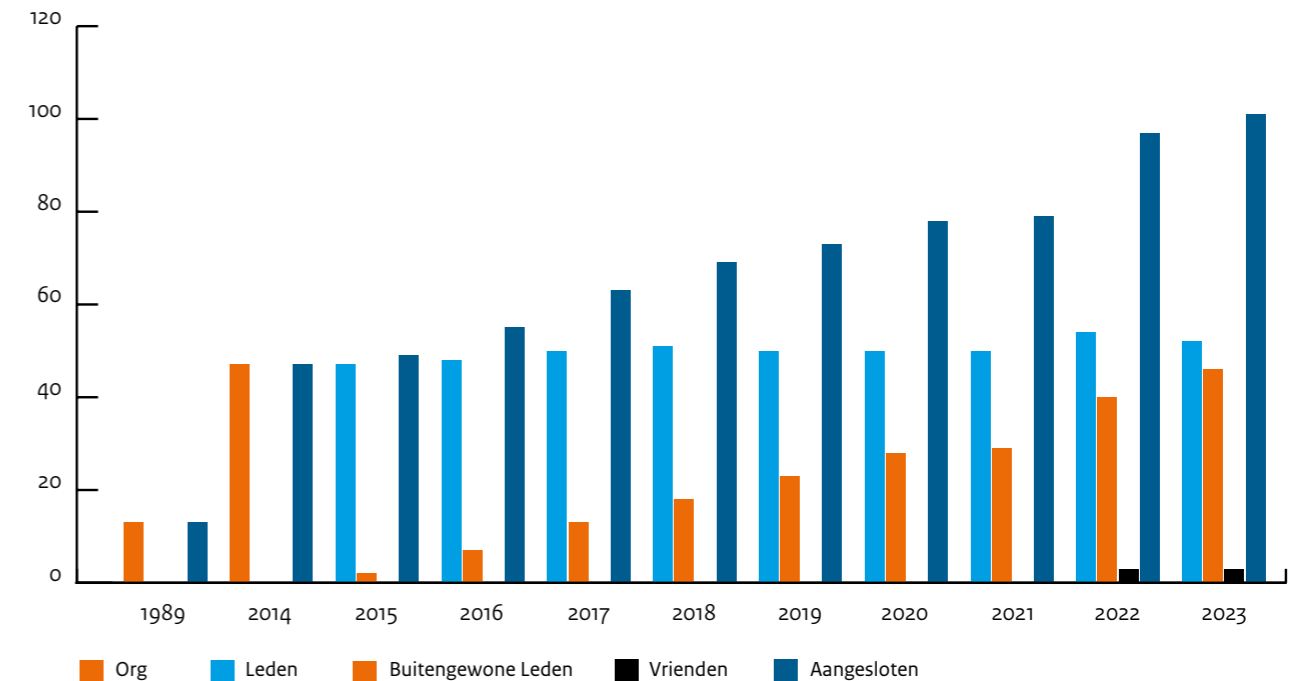
De Vereniging Veteranen Platform (VP) is in 1989 opgericht en behartigt de belangen van de Nederlandse veteranen en hun relaties via meer dan 100 aangesloten veteranenorganisaties. Door het verruimen van de criteria ten aanzien van het lidmaatschap van het VP, neemt het aantal aangesloten organisaties gestaag toe en daarmee het aantal veteranen dat wordt bereikt. De toename betreft vooral lokaal- en regionaal georiënteerde veteranenorganisaties. In afbeelding 9 wordt een overzicht gegeven van het aantal bij het VP aangesloten organisaties (onderverdeeld naar aangesloten organisaties, leden, buitengewone leden en vrienden).

Het VP wordt geraadpleegd over ideeën en standpunten en fungeert voor het ministerie van Defensie als klankbord en adviseur op het gebied van veteranen en veteranenaangelegenheden. Defensie betreft het VP bij relevante onderwerpen zoals de veteranenstatus in relatie tot mogelijke nieuwe vormen van militaire inzet, de transitie (overgang) van militairen van Defensie naar de 'civiele maatschappij' en over de manier waarop de positie van de veteraan in de samenleving kan worden versterkt. De eindejaarsbijeenkomst 2022 van het VP

⁴ De Veterans View 1 is een installatie in de vorm van een grote baret waaronder verschillende missies met verhalen van veteranen op een opvallende en innovatieve wijze worden gepresenteerd. Veterans View 2 is een kleinere installatie met VR-brillen, waardoor deze makkelijker is te transporteren.

⁵ Checkpoint is het tijdschrift voor veteranen, uitgegeven door het NLVi.

Groei aantal aangesloten organisaties VP

Afbeelding 9: Ontwikkeling van het aantal organisaties binnen het VP.

stond in het teken van 'De zichtbare veteraan', waar aandacht was voor de specifieke kennis en vaardigheden van veteranen. In zijn eindejaarsboodschap heeft de Commandant der Strijdkrachten (CDS) de veteranenorganisaties opgeroepen om mee te denken over manieren om de beeldvorming over veteranen positief te beïnvloeden. Het VP steunt commandanten ook bij het verstrekken van informatie aan veteranen in werkelijke dienst over datgene wat de veteranengemeenschap hen te bieden heeft. Daarnaast speelt het VP een belangrijke rol bij de coördinatie en uitvoering van het Nuldelijnsondersteuningssysteem (NOS). Het NOS is een landelijk dekkend netwerk van getrainde vrijwilligers dat veteranen en hun relaties ondersteunt door het bieden van een luisterend oor of praktische hulp. Voor meer informatie over het NOS zie Hoofdstuk 5 Bijzondere zorgplicht.

Het Nationaal Project 'Helden op Bruggen en Viaducten', een initiatief van het VP, streeft ernaar om de namen van militairen die na 1960 tijdens missies zijn omgekomen op bouwkundige kunstwerken geplaatst te krijgen. Het project wordt gefinancierd door Defensie en het vfonds en er wordt samengewerkt met Rijkswaterstaat en ProRail. Het project loopt nu drie jaar en wordt zeer gewaardeerd door de nabestaanden, de veteranen-

gemeenschap en lokale besturen. In 2022 hebben 7 vernoemingen plaatsgevonden. Er zijn inmiddels 25 bruggen en viaducten vernoemd. Tot eind 2024 zijn er nog 26 vernoemingen gepland.

Het VP is gestart met het project VP 2.0. Dit project is gericht op verdere professionalisering van het VP tot een toekomstbestendige belangenorganisatie. Dit moet eind 2024 zijn gerealiseerd.

Invictus Games

De Invictus Games dragen bij aan het tonen van maatschappelijke erkenning en waardering. Van 16 tot en met 22 april 2022 vond de vijfde editie van het internationale sportevenement plaats in Den Haag. Deelnemers waren (oud-)militairen die tijdens hun dienstdtijd fysiek en/of mentaal gewond zijn geraakt of door ziekte zijn getroffen. In totaal hebben 500 deelnemers uit twintig landen aan het sportevenement deelgenomen. De Nederlandse ploeg bestond uit 28 deelnemers. Defensie heeft de Stichting Power of Freedom subsidie verleend voor de

organisatie van de Invictus Games. Dagelijks bezochten bijna 100.000 mensen de Invictus Games. De volgende Invictus Games vinden plaats van 9 tot 16 september 2023 in Düsseldorf, Duitsland.

Het Nederlandse Invictus Games Team is onderscheiden met de Audrey Hepburn Trofee. Deze wordt sinds 1968 jaarlijks uitgereikt door de Bond voor Nederlandse Militaire Oorlogs- en diensslachtoffers (BNMO). Het is een prijs voor een sporter of organisatie die zich verdienstelijk maakt op het terrein van gehandicapten-sport. Het is de eerste keer dat niet een persoon maar een volledig team tot winnaar is uitgeroepen. Alle leden ontvingen een medaille. Het team kreeg daarnaast de wisseltrofee en een geldbedrag van 2.500 euro, bestemd voor een goed doel.

Veteranen Search Team

Stichting Veteranen Search Team (VST) is een stichting die bijdraagt aan de (maatschappelijke) erkenning en

waardering voor veteranen. Het VST is vijf jaar geleden opgericht en bestaat inmiddels uit zo'n 2.500 getrainde vrijwilligers: veteranen (85%) en vertegenwoordigers van overige geüniformeerde diensten. Binnen twee uur staan zij paraat en zetten zich met hun ervaring en competenties belangeloos in om de politie te ondersteunen bij zoekacties naar vermiste personen of goederen. Het VST wordt, altijd op verzoek en onder regie van de politie, ongeveer 70 keer per jaar ingezet. Op 1 mei 2023 hebben het VST en de politie een samenwerkingsovereenkomst getekend.

Overzicht activiteiten

Afbeelding 10 geeft een niet-limitatief overzicht van diverse activiteiten die door verschillende instanties worden georganiseerd. Deze activiteiten, waarvan sommige in de voorgaande tekst al aan de orde zijn gekomen, dragen bij aan erkenning en waardering voor veteranen en de zichtbaarheid van veteranen in de samenleving.

Niet-limitatief overzicht van activiteiten op het gebied van erkenning en waardering

- Nationale en lokale herdenkingen en kransleggingen
- Bevrijdingsactiviteiten 5 mei, waaronder speeddaten met veteranen
- Defilés
- Nederlandse Veteranendag
- Lokale veteranendagen en -activiteiten
- Veteranendagen defensieonderdelen
- Militaire oorlogs- en diensslachtofferdagen
- Reünies
- Familiedagen
- Begeleid lotgenotencontact
- Veteranenlezing, themalezingen, themabijeenkomsten
- Veteranenbijeenkomsten (NLVi, lokaal)
- Namen van overleden veteranen op bruggen en viaducten
- Concerten
- Opening anjerperkjes
- Educatieve activiteiten, waaronder Veteraan in de Klas, schoolconcerten, nieuwsbrief
- Expositie Helmen vol verhalen
- Veterans View 1 en 2
- Taptoe Ahoy
- Invictus Games
- Veteranen Search Team
- Nijmeegse vierdaagse, andere sportevenementen
- Dag van de vrouwelijke veteranen
- Interviewcollectie NLVi ('oral history', toegankelijk voor het grote publiek)
- Uitgifte veteranentenuue
- Geschenken, zoals een beeldje of coin

Afbeelding 10: (Niet-limitatief) overzicht van activiteiten op het gebied van erkenning en waardering.

Decoraties

Nederlandse onderscheidingen voor deelname aan operaties zijn een blijk van erkenning en waardering voor diegenen die door de overheid zijn uitgezonden en ingezet onder veelal buitengewone en moeilijke omstandigheden. Onderscheidingen hebben voor de ontvanger vaak een zeer persoonlijke betekenis en dragen bij aan het gevoel van (maatschappelijke) erkenning en waardering. Afbeelding 11 geeft een overzicht van de onderscheidingen die zijn toegekend in de periode 2017 tot en met 2022.

Na een missie wordt het draaginsigne veteranen uitgereikt aan nieuwe veteranen. Daarnaast kan de veteraan een veteranenpas aanvragen, waarna die wordt verstrekt door het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi). In de onderstaande paragraaf wordt het Draaginsigne Gewonden (DIG) toegelicht. Het DIG wordt uitgereikt aan militairen en veteranen die onder oorlogsomstandigheden of tijdens vredesoperaties lichamelijk of psychisch gewond zijn geraakt. Het DIG is voor deze militairen een belangrijke vorm van erkenning voor hun militaire inzet en de offers die zij daarbij hebben gebracht.

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Militaire Willemsorde	0	1	0	0	0	0
Bronzen Leeuw	0	1	0	0	0	0
Bronzen Kruis	0	2	3	0	0	0
Vliegerkruis	0	6	0	0	0	0
Kruis van Verdienste	0	6	5	0	0	0
Mobilisatie Oorlogskruis	260	165	251	134	138	169
Nieuw-Guinea Herinneringskruis	25	19	24	12	17	17
Eretoken voor Orde en Vrede	75	81	62	48	60	40
Draaginsigne Gewonden	25	70	28	19	22	17
Gevechtsinsigne	20	20	10	44	10	28
Herinneringsmedaille Internationale Missies	1.356	1.717	1.895	2.592	2.377	2.526
Tolkenpenning	-	63	51	1	0	1

Afbeelding 11: Toegekende onderscheidingen.

Draaginsigne Gewonden

De regels voor het toekennen van het Draaginsigne Gewonden (DIG) staan vermeld in het ministerieel besluit houdende vaststelling Draaginsigne Gewonden 2017. Net als in voorgaande jaren is ook in 2022 aandacht besteed aan het bij leidinggevend en hulpverleners onder de aandacht brengen van de procedure en de criteria met betrekking tot het Draaginsigne Gewonden (DIG). Het doel hiervan is het scheppen van helderheid en het voorkomen van onjuiste verwachtingen bij militairen/veteranen. Daarnaast blijven zowel Defensie als de Centrale Adviescommissie Draaginsigne Gewonden (CADIG) zoeken naar mogelijkheden om het aanvraagproces te verkorten. In 2022 zijn de vernieuwde procesafspraken bij de instellingen binnen het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) onder de aandacht gebracht met als doel het verkorten van de doorlooptijd van de DIG-aanvragen. Dit heeft geresulteerd in een lichte daling van de duur van de doorlooptijd.

Herziening decoratiestelsel

De mogelijke veranderingen in de wijze van inzet van de krijgsmacht kan gevolgen hebben voor de grondslag waarop decoraties worden toegekend. De commissie Herziening Decoratiestelsel is enkele jaren geleden ingesteld met als taak te adviseren over het gebruik en de betekenis van decoraties, voor zover deze vallen onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Defensie. In het eindrapport heeft deze commissie aanbevelingen geformuleerd. De Commissie Decoraties Defensie (CDD) is momenteel bezig om de aanbevelingen verder uit te werken en dit zal (naar verwachting) leiden tot de invoering van een aantal nieuwe onderscheidingen en varianten op bestaande onderscheidingen.

Militaire Oorlogs- en Dienstsloftoffers

Binnen de Veteranenwet vormen Militaire Oorlogs- en Dienstsloftoffers (MOD'ers) een separate doelgroep. Nederland kent ongeveer 12.500 geregistreerde MOD'ers. Eén derde van de MOD'ers heeft ook de status veteraan. Het ministerie van Defensie organiseert, als erkenning voor hetgeen deze (oud-)militairen in hun diensttijd is overkomen en als waardering voor hetgeen zij voor de organisatie hebben gedaan, MOD-dagen. Iedere MOD'er⁶ ontvangt eens per twee jaar een uitnodiging om één MOD-dag bij te wonen. In 2022 was West-Nederland (en de MOD'ers woonachtig in het buitenland) aan de beurt. Er werden vier MOD-dagen georganiseerd aan boord van een evenementenschip. In totaal hebben ongeveer 1.000 personen deelgenomen. Het programma werd door de aanwezigen gewaardeerd met het cijfer 8,9.

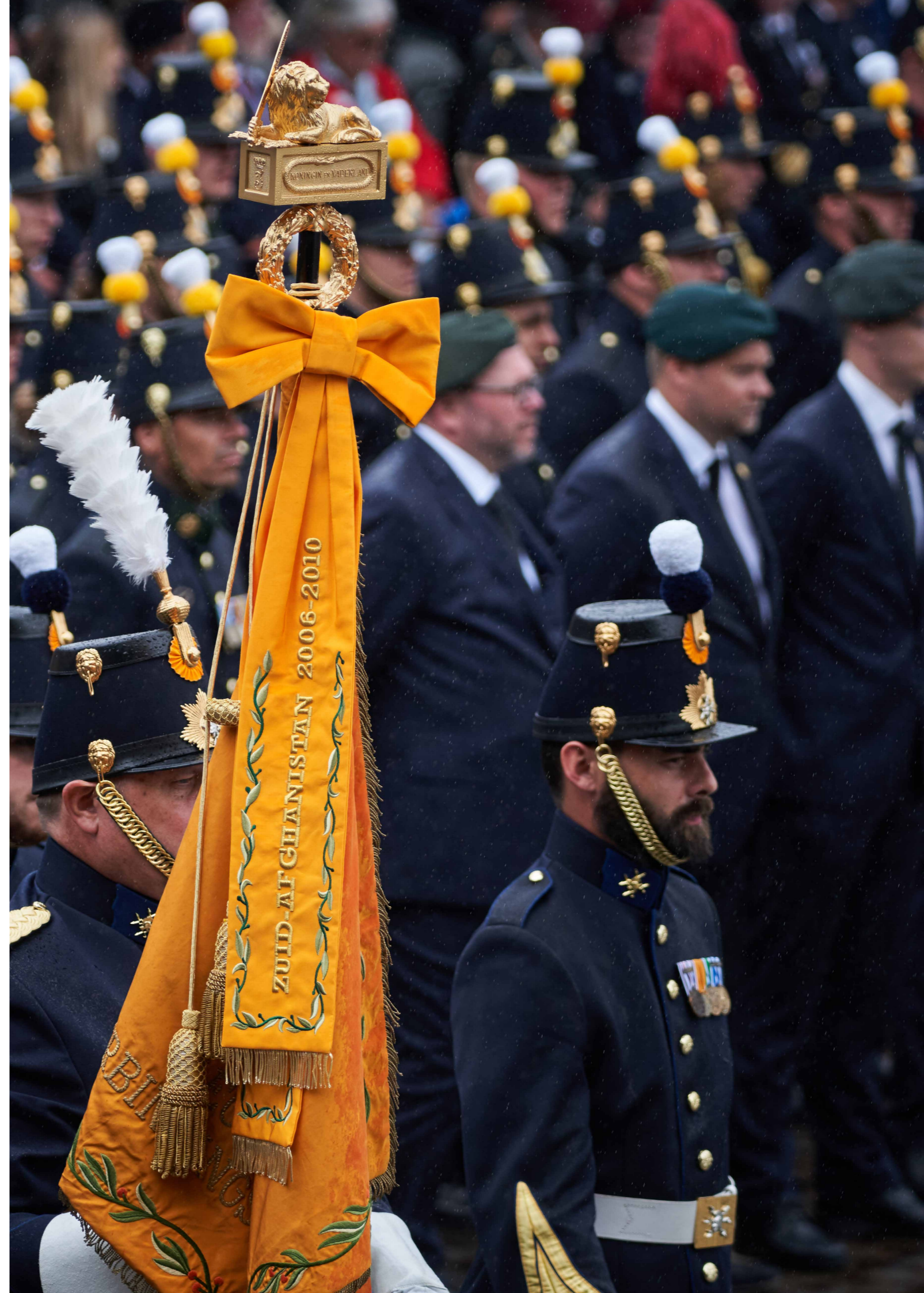
In 2022 heeft de organisatie van de MOD-dagen op 18 september in Valburg een familiedag georganiseerd. Doelstelling van deze familiedag was om MOD'ers met hun thuisfront (familie/gezin) erkenning en waardering te geven, door middel van een dag gevuld met activiteiten. Er hebben 500 personen de familiedag bijgewoond en het programma werd door de aanwezigen gewaardeerd met het cijfer 9,0.

De MOD-dagen van 2023 vonden plaats op 21, 22, 23 en 24 april. In totaal waren hierbij zo'n 600 personen (MOD'ers en relaties) aanwezig. De dagen werden gemiddeld beoordeeld met een 8,8. De familiedag werd op 14 mei jongstleden georganiseerd. Daarbij waren ongeveer 450 MOD'ers, partners en kinderen aanwezig.

Veteranenstatus

In artikel 1 van de Veteranenwet wordt het begrip veteraan beschreven (zie Hoofdstuk 1). Dit betekent dat de status van veteraan niet wordt toegekend, maar wordt ontleend aan de Veteranenwet. In eerdere veteranennota's is al aandacht geweest voor de invloed van (technologische) innovaties die mogelijk hun intrede doen binnen de defensieorganisatie. Deze innovaties brengen nieuwe vormen van militaire inzet met zich mee, en deze vormen van inzet vragen om een beschouwing van de criteria voor het bepalen van de veteranenstatus. Voorbeelden hiervan zijn de inzet van militairen in het cyberdomein en het besturen van onbemande vliegtuigen op afstand. Naast de mogelijke gevolgen van nieuwe inzetvormen voor het bepalen van de veteranenstatus is het al dan niet ontleen van de veteranenstatus ook bij huidige vormen van inzet een onderwerp van gesprek. Zo heeft de inzet van defensieonderdelen aan de oostgrens van Europa, vanwege de Russische dreiging en de inval in Oekraïne, geleid tot vragen over de veteranenstatus in relatie tot deze inzet. In het notaoverleg veteranen gehouden op 20 juni 2022 is het standpunt van het ministerie van Defensie verwoord, namelijk dat aan de inzet aan de oostgrenzen van Europa de veteranenstatus niet kan worden ontleend. Dit standpunt is niet gewijzigd. Aan de inzet van het Forensisch Opsporingsteam (FO) in Oekraïne kan de veteranenstatus wel worden ontleend, aangezien zij werkzaam zijn of hebben gewerkt in Oekraïne onder oorlogsomstandigheden of omstandigheden die daarmee vergelijkbaar zijn.

⁶ Een MOD'er mag met één relatie deelnemen aan de MOD-dag.

4 | Zorg

In artikel 3 en artikel 4 van de Veteranenwet wordt de zorgplicht voor, tijdens en na de missie beschreven. In het Veteranenbesluit wordt deze zorgplicht in hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3 verder toegelicht. De zorgplicht voor, tijdens en na de missie heeft als doel de militair en zijn relatie goed voor te bereiden op de missie, te ondersteunen tijdens de missie en om bij terugkeer zorg aan te bieden zodat eventuele negatieve gevolgen van de uitzending onderkend en behandeld kunnen worden. De zorgplicht geldt voor alle militairen en hun relaties.

Zorg voor inzet

Opwerkprogramma

Militairen moeten uitzendgeschikt zijn en zij worden daarom fysiek en mentaal voorbereid en getraind voorafgaand aan de uitzending. Algemene informatie over de kenmerken van de uitzending en specifieke informatie over het inzetgebied komen aan de orde tijdens het zogeheten opwerkprogramma. Tijdens het opwerken worden ook de militaire vaardigheden en competenties onderwezen en beoefend. Militairen die deelnemen aan een missie zijn verplicht het opwerktraject te volgen. De Operationele Commando's (OPCO's) zijn verantwoordelijk voor de inzet- en missievoorbereiding van militairen. Bij individueel uitgezonden militairen wordt de voorbereiding op de missie door zorg van het Bureau Individuele Uitzendingen (BIU) vormgegeven. Militairen die individueel worden uitgezonden volgen een vergelijkbare missiegerichte opleiding (in vergelijking met militairen die met een eenheid worden uitgezonden), vaak aangevuld met functiegerichte opleiding(en) gericht op specifieke expertise.

Tijdens het opwerktraject wordt door de afdeling Trends, Onderzoek en Statistiek (TOS) een moreelonderzoek afgenomen. In 2022 hebben 652 militairen voor hun missie met hun eenheid aan het moreelonderzoek deelgenomen. Resultaten van het moreelonderzoek laten zien dat 84% voorafgaand aan de uitzending een hoog moreel heeft, 7% stressklachten ervaart en 83% gemotiveerd is voor de missie. Stressoren die voor de missie het hoogst scoren zijn gebrek aan middelen en onzekerheid over data van vertrek en terugkeer. Steun van teamleden, werksfeer en tevredenheid over de direct leidinggevende zijn energiebronnen die het hoogst scoren. Sommigen geven aan dat zij zin hebben om op missie te gaan, anderen beschouwen het meer als

hun taak. Soms worden zorgen geuit over de belasting voor het thuisfront. Na het uitvoeren van het moreelonderzoek worden de resultaten teruggekoppeld aan de commandant en wordt, samen met TOS, gekeken op welke wijze geacteerd kan worden om aandachtspunten op te pakken. Dit is maatwerk en afhankelijk van de uitkomsten en de kenmerken van de eenheid. Zo kunnen eenheden ervoor kiezen om over thema's met elkaar in gesprek te gaan, worden indien nodig interventies ingezet (direct of later tijdens de uitzending) en worden uitkomsten meegenomen in evaluaties na de missie.

Uitzendconferentie

Voorafgaand aan uitzendingen organiseert de Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) uitzendconferenties. In overleg met de commandant van de eenheid wordt de duur (meestal één of twee dagen) en het programma van de conferentie vastgesteld. Op deze wijze wordt aangesloten op de behoefte van de eenheid, zodat maatwerk wordt geboden. Voorbeelden van programmaonderdelen zijn het omgaan met stressvolle of stressloze (verveling) situaties en het omgaan met geweld. Ook biedt de conferentie de mogelijkheid tot een verdiepende kennismaking tussen militairen die afkomstig zijn van verschillende onderdelen maar als samengestelde eenheid worden uitgezonden. In 2022 zijn door de DGV acht uitzendconferenties georganiseerd waar 392 militairen aan hebben deelgenomen. Deelname aan een uitzendconferentie is niet verplicht (vanwege het soms korte opwerktraject van eenheden), maar wordt door de Commandant der Strijdkrachten (CDS) sterk aangeraden.

Thuisfrontactiviteiten

Elk Operationeel Commando (OPCO) beschikt over een thuisfrontorganisatie die verantwoordelijk is voor de coördinatie en uitvoering van thuisfrontactiviteiten en de informatievoorziening naar het thuisfront. Centrale afstemming vindt plaats binnen het Defensie Overleg Thuisfront. De thuisfrontorganisaties worden

ondersteund vanuit het OPCO en gevuld met vrijwilligers. Vrijwilligers zijn vaak relaties van uitgezonden militairen. De thuisfrontcomités waarin de vrijwilligers actief zijn, vormen een belangrijke schakel tussen het thuisfront en Defensie/het OPCO. Voorafgaand aan iedere uitzending wordt een Thuisfrontinformatiedag georganiseerd. Op deze dag wordt het thuisfront geïnformeerd over de missie, het inzetgebied, de mogelijkheden om contact te onderhouden, de (bereikbaarheid van de) zorginstanties, activiteiten die voor het thuisfront worden georganiseerd en andere relevante praktische informatie. Tevens kan er contact gelegd worden met het thuisfront van andere uitgezonden militairen. Militairen die individueel worden uitgezonden en hun thuisfront worden ook uitgenodigd voor een Thuisfrontinformatiedag. Het thuisfrontcomité is aanwezig bij het vertrek van militairen.

Zorg tijdens inzet

Sociaal Medisch Team

Om tijdens de missie zorg en professionele ondersteuning aan militairen te kunnen bieden is (net als in Nederland) een zorg- en hulpverleningsteam aanwezig: het Sociaal Medisch Team (SMT). Het SMT bestaat uit een psycholoog, een arts, een maatschappelijk werker en een geestelijk verzorger. De daadwerkelijke samenstelling van een SMT is afhankelijk van de aard en grootte van de missie. Het SMT adviseert de commandant onder andere over de inzetbaarheid van het personeel en over de repatriëring uit het missiegebied. Voor kleine missies zonder eigen SMT is op afroep een SMT in Nederland beschikbaar.

Tijdens inzet worden eveneens moreelonderzoeken uitgevoerd, waarbij de uitkomsten kort na afname van de vragenlijst worden teruggekoppeld aan de eenheid. In 2022 hebben 1.436 militairen tijdens hun missie met hun eenheid aan het moreelonderzoek deelgenomen. De resultaten laten zien dat 76% een hoog moreel heeft, 11% stressklachten ervaart, 72% gemotiveerd is voor de missie en 62% persoonlijke groei ervaart. Individuele vaardigheid, steun van teamleden en rolduidelijkheid scoren het hoogst als het gaat om energiebronnen. Gebrek aan middelen, onzekerheid over data (bijvoorbeeld de datum van

terugkeer) en gebrekkige communicatie zijn de hoogst scorende stressoren. Werken in een team en ervaring en ontwikkeling motiveren, terwijl (werk) omstandigheden kunnen demotiveren. Evenals voor de uitzending bepaalt de commandant, samen met TOS, afhankelijk van de uitkomsten en de kenmerken van de eenheid welke acties wenselijk zijn.

Thuisfrontcontactdag

Tijdens iedere uitzending wordt voor het thuisfront een Thuisfrontcontactdag georganiseerd, waar contact gelegd kan worden met het thuisfront van andere uitgezonden militairen. Verder borgt Defensie het contact tussen de ingezette militair en het thuisfront. Veel communicatie vindt plaats via internet en deze dienstverlening wordt e-Welfare genoemd. Naast toegang tot internet kunnen militairen tijdens een missie ook telefonisch contact leggen met het thuisfront en krijgen ze informatie via radio en televisie. Verder is 'postverkeer' ingeregeld via de Militaire Post Organisatie (MPO). Het thuisfront kan altijd terecht bij het thuisfrontcomité voor vragen, ondersteuning of een luisterend oor. Middels belrondes door het thuisfrontcomité wordt proactief contact gezocht. Het thuisfront wordt geïnformeerd en voorbereid op de thuiskomst van militairen. Het thuisfrontcomité is aanwezig bij de terugkomst van militairen.

Niet gerelateerd aan een specifieke periode van uitzending organiseert de Defensie Organisatie Thuisfront (DOT) diverse activiteiten voor het thuisfront, zoals een we@homedag (twee keer per jaar), een kinderbivak, de uitgifte van een tienermagazine en kinderboekjes. De activiteiten worden ondersteund door de thuisfrontorganisaties vanuit de OPCO's. Verder is er een beveiligde thuisfrontapp met relevante informatie over de uitzending beschikbaar en kan het thuisfront zich aanmelden bij diverse facebookpagina's. Ook het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) organiseert thuisfrontdagen; de focus ligt daar op relaties van post-actieven en relaties van actief dienenden die al op missie zijn geweest. In afbeelding 12 wordt een (niet-limitatief) overzicht gegeven van activiteiten en voorzieningen voor het thuisfront.

Niet-limitatief overzicht van activiteiten en voorzieningen voor het thuisfront

- Thuisfrontinformatiedag
- Thuisfrontcontactdag
- Faciliteren van contactmogelijkheden tussen thuisfront en uitgezonden militairen
- Informatievoorziening, onder meer via internet, intranet, thuisfrontinformatiemap, folders
- Website Defensie.nl/thuisfront
- Thuisfrontapp
- Facebookpagina's, waaronder We@Home, Facebookpagina thuisfrontzorg vanuit het OPCO, Facebookgroep thuisfront NLVi
- Aandacht voor missies in de Defensiekrant en andere digitale krijgsmachtbladen
- Thuisfront magazine
- Tiernemagazine thuisfront
- Kinderleesboekje(s) (2-10 jaar, versie voor elk OPCO, wordt uitgereikt bij de thuisfrontinformatiedag)
- Kinderbivak
- We@Homedag (2x per jaar)
- Thuisfrontontmoetingsdag NLVi (2x per jaar)
- Thuisfrontwandelingen
- Veteranenloket (ook beschikbaar voor het thuisfront)
- Zilveren roos/anjerbroche en kindermedaille als blijk van waardering voor het thuisfront
- Missie MAX; evenement (niet in 2022) en televisie-uitzending

Afbeelding 12: Overzicht van activiteiten voor het thuisfront.

Zorg na inzet

Adaptatieprogramma

Het adaptatieprogramma is onderdeel van de zorglijn rondom uitzendingen en het nazorgtraject. Direct na de missie wordt een adaptatieprogramma uitgevoerd op een locatie tussen het missiegebied en Nederland (de zogenaamde 'derde locatie'), ten behoeve van het bevorderen van de overgang naar de thuissituatie. Het programma duurt ongeveer 48 uur verdeeld over 3 dagen en bestaat onder meer uit gesprekken, informatievoorziening en een ontspanningsprogramma. In 2016 is het beleidskader voor het adaptatieprogramma aangepast en is het uitgangspunt dat iedere militair die 30 dagen of langer aaneengesloten aanwezig is geweest in een operatiegebied, dient te 'adapten' (instructie CDS I-125 Adaptatie, 2016). Deze beleidsinstructie vormt de basis voor de uitvoering van het adaptatieprogramma.

In opdracht van de Defensie Gezondheidszorg Organisatie (DGO)/Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ), heeft ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum ⁷ het adaptatieprogramma geëvalueerd. Het onderzoeksrapport is in 2022 opgeleverd. De evaluatie toont aan dat inhoudsdeskundigen, beleidsmakers, uitvoerders en deelnemers aangeven dat de volgende

programmadoelen worden behaald of naar tevredenheid worden uitgevoerd: een ontspannen setting creëren, het afsluiten van de missie met de groep en het borgen van zorg vanuit Defensie direct na uitzending. Deelnemers aan het adaptatieprogramma (adaptanten) en adaptatiegespreksleiders beschrijven dat psycho-educatie (het herkennen van spannings- en stressgerelateerde klachten), respect en waardering tonen en vroegsignaleren van problemen wisselend wordt uitgevoerd en ervaren.

Volgens inhoudsdeskundigen en adaptatiegespreksleiders is de uitvoering van het adaptatieprogramma de afgelopen jaren aangepast om aan de veranderende omstandigheden tegemoet te komen: er zijn verschillende gespreksvormen ontwikkeld voor hoog en laag geweldsspectrum missies, er worden verschillende adaptatielocaties ingezet voor verschillende missies om de overgang te bevorderen en het ontspanningsprogramma is vrijer ingericht met keuzemogelijkheden op de locaties.

⁷ Het Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises van ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum heeft het adaptatieprogramma geëvalueerd.

De coronamaatregelen verhinderden de afgelopen jaren de uitvoering van het volledige adaptatieprogramma; zo werden adaptatiegesprekken in missiegebieden uitgevoerd in plaats van op een derde locatie. Een dergelijk aangepast adaptatieprogramma wordt slechter beoordeeld. Bij alleen een individueel gesprek of een groepsgesprek in het missiegebied ontbrak het aan ontspanning, erkenning en waardering en de overgang naar huis werd minder goed gefaciliteerd volgens adaptanten en gespreksleiders. De derde locatie en het ontspanningsprogramma lijken daarom essentiële elementen in het adaptatieprogramma; een adaptatiegesprek is niet voldoende om alle doelen te behalen. Het is daarnaast van belang dat de gesprekken worden gevoerd door een (onafhankelijk) goed opgeleid adaptatiegespreks-leidersteam.

Het adaptatieprogramma als geheel wordt door adaptanten beoordeeld met een 7,0. Dit is vergelijkbaar met eerdere evaluaties in 2008 (7,1) en 2012 (7,2). De algemene bevinding is dat het belang van het adaptatieprogramma voor de overgang van uitzending naar huis en erkenning en waardering wordt onderschreven door deelnemers, uitvoerders, inhoudsdeskundigen en beleidsmakers. De beoogde werkzame elementen van het adaptatieprogramma worden ook daadwerkelijk als nuttig ervaren: het samen afsluiten met de groep, het ontspanningsprogramma, het adaptatiegesprek met goed opgeleide militaire gespreksleiders en supervisors, de mogelijkheid tot individuele gesprekken, de aanwezigheid van hulpverleners tijdens het programma en de uitvoering ervan op een veilige (derde) locatie. Het adaptatieprogramma wordt gezien als een belangrijk onderdeel in het proces van zorg.

In het onderzoeksrapport zijn ook aanbevelingen geformuleerd. Deze hebben betrekking op de inhoud, het verhelderen van de doelstellingen, de uitvoering en de wijze van aanbieden van het programma. Gesteld wordt dat het adaptatieprogramma in het zorgplan (voor de missie) al moet worden voorbereid waarbij rekening wordt gehouden met de kenmerken van de missie. Ook wordt aangegeven dat indien een adaptatieprogramma niet kan worden uitgevoerd in ieder geval een individueel adaptatiegesprek aan de militair wordt aangeboden. Daarnaast moet er tijdens de gesprekken aandacht zijn voor psycho-educatie en ook moet aandacht worden gegeven aan het laagdrempelig aanbieden van individuele gesprekken. Verder wordt aanbevolen na te denken over de adaptatielocaties (wellicht kan het adaptatieprogramma ook worden uitgevoerd op een veilige

locatie in het land waar de missie plaatsvindt) en het bieden van maatwerk ten aanzien van de uitvoering van de onderdelen van het programma (bijvoorbeeld door de adaptatiegesprekken op de dag van aankomst op de adaptatielocatie uit te voeren). Het is tevens erg belangrijk om heldere verwachtingen te scheppen ten aanzien van het programma, met name ten aanzien van het vroegsignaleren van problemen. Het adaptatieprogramma is geen goed instrument voor vroegsignalering en dit moet duidelijk worden gemaakt. Tot slot wordt geadviseerd om na te denken om het adaptatiegesprek/adaptatieprogramma ook toe te passen bij andere vormen van inzet (dus niet alleen bij missies), aangezien hier ook sprake kan zijn van het meemaken van ingrijpende gebeurtenissen.

De bovengenoemde aanbevelingen worden opgepakt door de Directie Operaties (DOPS) en de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ). De DOPS is verantwoordelijk voor het adaptatieprogramma (organisatie, locatie, etc.). De wijze waarop de adaptatiegesprekken worden gevoerd (inhoud en systematiek) behoort tot de verantwoordelijkheid van de MGGZ.

Terugkeergesprek

Drie maanden na terugkeer wordt een terugkeergesprek uitgevoerd door de Dienst Bedrijfsmaatschappelijk Werk (DBMW) van Defensie. Deelname aan het terugkeergesprek is voor de uitgezonden militairen verplicht. Het terugkeergesprek wordt voorafgegaan door een vragenlijstonderzoek bij de militairen. Sinds enkele jaren wordt aan relaties de mogelijkheid geboden bij het terugkeergesprek aanwezig te zijn. Ongeveer 10 tot 15% van de relaties maakt hiervan gebruik. Door relaties de mogelijkheid te bieden om met de veteraan het terugkeergesprek te voeren, krijgen relaties ook de kans om hun ervaringen te delen en hun (zorg)vragen te stellen. Daarnaast kunnen relaties ook aangeven welke problemen er spelen bij de veteraan; problemen die veteranen soms zelf niet als probleem identificeren en daarom zelf vaak niet benoemen. Hierdoor kan een eventuele hulpvraag eerder worden gesignaleerd en kan eerder hulp worden geboden aan de veteranen en/of de relaties.

Vragenlijst na missie en inzet

Ongeveer zes maanden na de uitzending ontvangen de militair en diens thuisfront de 'vragenlijst na missie of inzet'. Het invullen van de vragenlijst is niet verplicht. Door middel van de vragenlijst wordt nagegaan hoe het met de veteraan en het thuisfront gaat en of er een zorgbehoefte is.

	2019	2020	2021	2022
Respons (%) militairen	1.474 (57%)	907 (49%)	754 (47%)	710 (40%)
Respons (%) thuisfront	1.309 (51%)	862 (46%)	761 (48%)	818 (47%)
Oordeel eigen gezondheid militairen: goed/uitstekend	88%	89%	90%	88%
Oordeel eigen gezondheid militairen: gaat wel	10%	8%	8%	9%
Oordeel eigen gezondheid militairen: matig/slecht	2%	3%	2%	3%
Geen fysieke klachten militairen	94%	95%	95%	96%
Fysieke klachten, hulp gezocht	5%	4%	4%	3%
Fysieke klachten, geen hulp gezocht	2%	2%	1%	1%
Ervaren belasting thuisfront (nogal / heel) voor / tijdens / na (beoordeeld na de missie)	11%/17%/6%	9%/13%/6%	14%/17%/6%	12%/17%/4%
Geen belindicatie militair / thuisfront	72% / 93%	72% / 93%	72% / 92%	75% / 93%
Belindicatie vanwege psychosociale klachten militair	17%	16%	15%	15%
Belindicatie vanwege behoefte aan gesprek militair / thuisfront	8% / 5%	6% / 6%	8% / 7%	6% / 6%
Belindicatie vanwege vanwege psychosociale klachten en behoefte aan gesprek (militair)	3%	6%	5%	4%

Afbeelding 13: Ervaringen militairen en thuisfront zes maanden na terugkeer van de missie (Bron: Jaaroverzicht Impact van missies, TOS 2022).

In 2022 is de vragenlijst door 710 militairen en 818 thuisfrontleden ingevuld (responspercentages van respectievelijk 40% en 47%). Zes maanden na de missie geeft 88% van de uitgezonden militairen aan dat het goed tot uitstekend met hun gezondheid gaat. Dit is een consistent beeld vanaf 2018. Drie procent van de 710 bevroegde militairen geeft zes maanden na de missie aan dat het matig tot slecht gaat met hun algehele gezondheid; ook dit beeld is consistent sinds 2018. De meest voorkomende psychosociale klachten zijn hostiliteit (boosheid, woede-uitbarstingen) (12%) en depressiviteit (8%). Een klein deel (4%) van de uitgezonden militairen ervaart zes maanden na

terugkomst fysieke klachten; 3% heeft daarvoor hulp gezocht, 1% niet. Veel veteranen geven aan dat zij door de uitzending positieve ervaringen hebben opgedaan. De meest genoemde positieve gevolgen van de missie zijn zich sterker verbonden voelen met anderen en beter moeilijkheden aangaan.

Zes maanden na de missie geeft 91% van de 818 bevroegde thuisfrontleden aan de missieperiode (zeer) positief te hebben ervaren; 9% heeft de missieperiode (zeer) negatief ervaren. Gevraagd naar de ervaren belasting rondom de missie, noemt het thuisfront al vanaf 2018 de periode tijdens de missie als meest

belastend en de periode na de missie het minst. De meerderheid van het thuisfront heeft de periode na terugkeer (zeer) positief ervaren (97%) en ervaart na de missie geen zorgen of problemen die samenhangen met de missie (97%).

Op basis van de resultaten van de vragenlijst neemt een bedrijfsmaatschappelijk werker contact op met de militair of het thuisfront. Er kan sprake zijn van een mogelijke indicatie voor zorg of psycho-educatie of de militair en/of het thuisfront hebben aangegeven behoefte te hebben aan een gesprek. In 2022 was er bij 75% van de militairen en 93% van het thuisfront geen belindicatie. Het bedrijfsmaatschappelijk werk heeft contact opgenomen met militairen in geval van psychosociale klachten (15%), behoefte aan contact van de militair (6%) en bij behoefte aan contact in combinatie met psychosociale klachten (4%). Afbeelding 13 geeft een overzicht van de belangrijkste resultaten uit de in 2022 door veteranen en hun relaties ingevulde vragenlijsten na missie en inzet.

Gezondheidszorg na inzet

Veteranen in werkelijke dienst met een (uitzendgerelateerde) zorgbehoefte krijgen hun zorg van (of door tussenkomst van) de Defensie Gezondheidszorgorganisatie (DGO). Militairen en dus ook veteranen in werkelijke dienst zijn, zoals beschreven in de Militaire Ambtenarenwet, verplicht om gebruik te maken van de militaire gezondheidszorg. Bij (uitzendgerelateerde) problemen kunnen ze daarnaast een beroep doen op de Dienst Bedrijfsmaatschappelijk Werk (DBMW). Binnen de DBMW is het team Veteranen Bedrijfsmaatschappelijk Werk (VMBW) beschikbaar.

Daarnaast zijn sinds enkele jaren Praktijkondersteuners Huisartsenzorg (POH)-GGZ op diverse gezondheidscentra werkzaam. De POH-GGZ kan de militair arts ondersteunen bij de begeleiding en behandeling van militairen met (uitzendgerelateerde) psychische problemen. Tevens is binnen de DGO het programma Duurzaam Gezond Inzetbaar (DGI) ingericht. Dit programma ondersteunt defensiemedewerkers in het bevorderen en onderhouden van de eigen gezondheid. Mentale kracht is een van de kern-domeinen waarop DGI zich richt en binnen dit domein wordt onder andere informatie gegeven over de preventie en de behandeling van spanningsklachten.

Post-actieve veteranen en hun relaties met een uitzendgerelateerde zorgvraag⁸ kunnen contact opnemen met het Veteranenloket. Ook militaire oorlogs- en dienstsachtoffers kunnen hier terecht. Het Veteranenloket is 24 uur per dag 7 dagen in de week bereikbaar voor vragen over materiële en immateriële zorg. Het Veteranenloket vormt de toegang tot het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV). De eerstelijns zorg van het LZV wordt uitgevoerd door het gespecialiseerd maatschappelijk werk ondergebracht binnen het NLVi en de VBMW's werkzaam bij de DBMW (onderdeel van DCPZ/DPOD). Meer informatie over het Veteranenloket en het LZV leest u in Hoofdstuk 5 Bijzondere zorgplicht.

Veteranen in werkelijke dienst die vanwege ziekteverzuim niet kunnen werken worden door zorg van het Dienstencentrum Re-integratie (DCR) gere-integreerd. Re-integratiezorg en materiële zorg voor post-actieve veteranen wordt verzorgd door het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) en het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds/Bijzondere Regelingen Defensie (ABP/BRD). In Hoofdstuk 5 en 6 wordt dit verder toegelicht.

Personeelszorg na terugkeer van een operatie is een continu proces dat doorgaat tot de militair de dienst heeft verlaten. Voordat een ingezette militair de actieve dienst verlaat, krijgt hij/zij door de zorg van het betreffende Defensieonderdeel voorlichting over de mogelijkheden tot steun- en zorgverlening door Defensie en/of het NLVi. Verder worden exit-gesprekken gevoerd bij de eenheden en wordt het Doorlopend Dienstverlatersonderzoek Defensie uitgevoerd, waarbij aandacht is voor de transitie van de militaire naar de civiele (werk)omgeving. De Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) organiseert dienstverlatersconferenties waarbij militairen/veteranen die met Functioneel Leeftijdsonslag (FLO) gaan met hun relaties worden voorbereid op de periode na einde diensttijd. Middels langlopende onderzoeken uitgevoerd door Defensie en het NLVi wordt de impact van het militaire beroep en militaire (uitzend)ervaringen op het welzijn langdurig gemonitord (zie Bijlage 3 Lopend onderzoek).

⁸ Ook een veteraan in werkelijke dienst met een uitzendgerelateerde zorgvraag kan contact opnemen met het Veteranenloket. Gezien de verplichting voor militairen in werkelijke dienst om hun zorg af te nemen bij de militaire gezondheidszorg zal een veteraan in werkelijke dienst door het Veteranenloket worden geadviseerd contact te leggen met een militair gezondheidscentrum. Indien zij dit (nog) niet wensen zullen zij verder begeleid worden door de zorgcoördinator en hulp- en zorgverleners binnen het LZV. Tijdens de verder procesgang zal wel worden getracht het contact tussen de veteraan en de militaire gezondheidszorg te laten plaatsvinden.

5 | Bijzondere zorgplicht

In artikel 5 van de Veteranenwet en Hoofdstuk 4 van het Veteranenbesluit wordt de bijzondere zorgplicht beschreven. De overheid heeft, vanwege de bijzondere rechtspositie van de militair, een bijzondere zorgplicht voor veteranen, Militaire Oorlogs- en Dienstsachtoffers (MOD'ers) en hun relaties. Deze bijzondere rechtspositie houdt in dat een militair de plicht heeft om de aan hem opgedragen taken uit te voeren, vaak onder zware omstandigheden met mogelijke gezondheidsrisico's. In artikel 18 van het Veteranenbesluit is vermeld dat de bijzondere zorgplicht voor veteranen ook van geldt voor militaire dienstsachtoffers zonder de status veteraan.

De bijzondere zorgplicht vertaalt zich in een stelsel van regelingen, faciliteiten en aanspraken op het gebied van immateriële en materiële zorg. Bij de invulling van de bijzondere zorgplicht vindt afstemming plaats tussen de hierbij betrokken partijen, zoals de zorgvrager, de zorgcoördinator, de maatschappelijk werker en de tweedelijns zorgverlener. Deze afstemming is er op gericht om de keten als geheel beter te laten functioneren zodat de veteranen, MOD'ers en/of relaties kunnen rekenen op de best mogelijke zorg.

Immateriële zorg

Immateriële zorg heeft betrekking op de ondersteuning en zorg aan veteranen en relaties met uitzendgerelateerde problemen, op het gebied van revalidatie, re-integratie, maatschappelijke ondersteuning en geestelijke gezondheidszorg (GGZ). Het zorgsysteem bij psychische of psychosociale problemen heeft het kringenmodel voor de GGZ als uitgangspunt. Dit kringenmodel vertrekt vanuit het herstelvermogen van diegene die een traumatische gebeurtenis meemaakte en geeft weer hoe de getroffen omringd wordt door mensen die een rol spelen in de opvang en zorg na de traumatische gebeurtenis. Vaak zijn mensen in staat om op eigen kracht de draad weer op te pakken, maar als dit niet gebeurt kan er steun gevonden worden in de omliggende kringen. Eerst in het eigen vertrouwde netwerk en gaandeweg naar meer professionele hulpverlening. De eerste kring is het netwerk van vrienden, familie, collega's of groepsgenoten.

De nuldelijnsondersteuning die in Hoofdstuk 3 al aan de orde kwam en in dit hoofdstuk verder wordt toegelicht, bevindt zich in deze eerste kring. Hier kunnen ook problemen worden gesignaleerd en kan worden geadviseerd om steun te zoeken in een volgende kring (bij professionele hulpverleners). Deze volgende kring bestaat binnen Defensie uit zorgmedewerkers werkzaam in het Eerstelijns Gezondheidszorgbedrijf (EGB) en in het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen

(LZV) uit gespecialiseerd maatschappelijk werkers. De hier opvolgende kring bestaat uit tweedelijns hulpverleners zoals psychologen en psychiaters. Deze zijn werkzaam binnen de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ) en bij de tweedelijnszorginstellingen aangesloten bij het LZV.

Veteranen in werkelijke dienst zijn verplicht om bij gezondheidsproblemen gebruik te maken van de Defensie Gezondheidszorg Organisatie (DGO). Zij kunnen hiervoor onder andere bij het Eerstelijns Gezondheidszorgbedrijf (EGB), het Militair Revalidatie Centrum (MRC), de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ) en het Centraal Militair Hospitaal (CMH) terecht. De Verantwoordelijk Militair Arts (VMA) werkzaam in het EGB kan militairen/veteranen in werkelijke dienst met (uitzendgerelateerde) psychische problemen verwijzen naar Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ). De MGGZ behandelt militairen en veteranen in werkelijke dienst met psychische en psychosociale problemen. De MGGZ maakt deel uit van het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV). De VMA kan ook militairen/veteranen in werkelijke dienst verwijzen naar de praktijkondersteuner huisarts Geestelijke Gezondheidszorg (POH-GGZ).

Nuldelijnsondersteuning

Het Nuldelijns Ondersteuningssysteem (NOS) is een laagdrempelig landelijk dekkend regionaal georganiseerd netwerk voor veteranen, MOD'ers en hun relaties. Het NOS biedt de veteraan (post-actief en in werkelijke dienst) en zijn relatie ondersteuning bij problemen. Deze hulp kan bestaan uit een gesprek, een luisterend oor, maar kan ook bestaan uit het doorgeleiden naar het Veteranenloket als de hulpvraag mogelijk professionele zorg vereist. In 2022 zijn 112 gesprekken gevoerd en waren er 23 doorgeleidingen naar het Veteranenloket.

Nuldelijnsondersteuners zijn verbonden aan een veteranenorganisatie (aangesloten bij het Veteranenplatform (VP)) of een Veteranen Ontmoetingscentrum (VOC). Sinds de oprichting van het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) op 1 januari 2021 is de uitvoerende organisatie van het NOS en daarmee de coördinatie van de uitvoering van de nuldelijns-ondersteuning ondergebracht bij het NLVi. De beleidsverantwoordelijkheid van het NOS is belegd bij het VP. Afspraken over de coördinatie en uitvoering tussen het VP en het NLVi zijn in 2022 vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst. Hierin is de samenwerking met de professionele zorg- en hulpverlening voor veteranen versterkt en verdiept. De kwaliteit van het NOS is geborgd in kwaliteitsnormen, in eenduidige aansturing en door maatwerk bij de selectie en training van de nuldelijns-ondersteuners. De inrichting en uitvoering van het NOS binnen het NLVi wordt in 2023 geëvalueerd.

Militairen/veteranen in werkelijke dienst kunnen ook gebruikmaken van het Collegiaal Netwerk Defensie (CND) en van de Diensten Geestelijke Verzorging Defensie (DGV). Collegiaal Netwerkers en geestelijk verzorgers zijn, net als de hierboven genoemde nuldelijns-ondersteuners, geen professionele zorgverleners. Zij bieden steun, geven aandacht en zijn daarnaast getraind in het tijdig signaleren van mentale problemen. Indien professionele hulpverlening nodig is zullen zij de militair/veteraan in werkelijke dienst doorgeleiden naar de Defensie Gezondheidszorg Organisatie (DGO).

Veteranenloket en zorgcoördinatie

Het Veteranenloket, onderdeel van het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi), is de toegang tot zowel de materiële zorg, de immateriële zorg en de (algemene) dienstverlening van het NLVi voor (post-actieve) veteranen en hun relaties en voor militaire oorlogs- en dienstsachtoffers (MOD'ers) en hun relaties.

In 2022 ontving het Veteranenloket 11.347 e-mailvragen, waarvan 5.807 algemene e-mailvragen aan het NLVi, 4.160 e-mailvragen in het kader van dienstverlening van het Veteranenloket en 1.380 e-mailvragen in het kader van (de toegangspoort naar) zorg. Daarnaast ontving het Veteranenloket 15.412 telefonische vragen. Deze zijn onderverdeeld in: 9.827 met algemene vragen aan het NLVi, 4.271 in het kader van dienstverlening van het Veteranenloket en 1.314 in het kader van zorg.

De prestaties van het Veteranenloket worden gemeten aan de hand van drie prestatie-indicatoren: de telefonische bereikbaarheid van het loket binnen 1 minuut (95% in 2022), het contact met de zorgcoördinator binnen drie werkdagen (97% in 2022) en de doorlooptijd vanaf de initiële aanmelding bij het loket tot een vastgesteld zorgplan (99,7% binnen vier weken) (afbeelding 14).

Vanuit het Veteranenloket wordt de zorgvrager doorgeleid naar de zorgcoördinator. De zorgcoördinator stelt na het contact met de zorgvrager (een veteraan, MOD'er, of relatie met een immateriële en/of materiële zorgvraag) een zorgplan op. In 2022 kregen 859 veteranen en 99 relaties van veteranen een zorgcoördinator toegewezen en zijn er 958 nieuwe zorgplannen geregistreerd. Ook leidde het Veteranenloket in totaal 655 veteranen en relaties van veteranen door naar het gespecialiseerd maatschappelijk werk. Van de in 2022 gestarte 958 cases zijn er 321 cases in datzelfde jaar afgesloten. Het betrof kortlopende dossiers, waarbij de hulpvraag relatief snel kon worden beantwoord. In totaal zijn 1.015 zorgplannen afgesloten. Van alle afgehandelde casussen bedroeg de gemiddelde doorlooptijd 711 dagen. Het merendeel van de afgesloten zorgplannen zijn afgesloten omdat de hulpvraag (materieel en/of immaterieel) voor de cliënt naar wens is afgehandeld.

De caseload van de zorgcoördinator is de laatste jaren redelijk stabiel. Op 31 december 2022 hadden 2.343 veteranen, MOD'ers en relaties een zorgcoördinator. Van de openstaande zorgplannen waren er 2.214 van militairen, waaronder 321 zorgvragen die geen relatie hadden met een uitzending zoals zorgvragen van MOD'ers. Er is geen verschil in de werkwijze van een zorgcoördinator bij de begeleiding van een veteraan of een dienstsachtoffer. Van de openstaande zorgplannen waren er 128 van relaties. In 117 dossiers is gespecialiseerd maatschappelijk werk betrokken. In 3 gevallen betrof het een materiële hulpvraag specifiek voor de relatie.

	2019	2020	2021	2022
Telefonische bereikbaarheid < 1 minuut (norm 90%)	92%	93%	95%	95%
Totaal aantal openstaande zorgplannen (stand 31-12-2022)	2.400	2.412	2.391	2.343
Contact met de zorgcoördinator < 3 werkdagen (norm 90%)	94%	93%	98%	97%
Doorlooptijd initiële aanmelding tot zorgplan < 4 weken (norm 90%)	99%	98%	99%	99,7%
Gemiddelde looptijd casussen nog in behandeling, in dagen (stand 31-12-2022)	1.603	1.577	1.467	1.273

Afbeelding 14: Veteranenloket en zorgcoördinatie.

Om veteranen met een zorgvraag met het NLVi en de veteranzorg in contact te brengen is binnen het NLVi ook een zogenoemd Reach Out Ondersteunings Team (ROOT) aanwezig. Dit ROOT heeft als doel om contact te leggen met veteranen (of hun thuisfront) die hun hulpvraag nog niet (kunnen) stellen, het lastig vinden om contact met het Veteranenloket te zoeken en om hulp te aanvaarden. Deze veteranen worden door partners, collega's, vrienden of familie onder de aandacht van het ROOT gebracht. Bij de doelgroep waarop het ROOT zich richt moet vertrouwen worden opgebouwd voordat (indien aan de orde) een doorgeleiding naar passende zorg mogelijk is. Het ROOT is enkele jaren geleden gestart als een proefneming. Na deze proefneming is besloten om, vanwege de meerwaarde van het ROOT bij leggen van contact met moeilijke bereikbare veteranen, ROOT op te nemen als onderdeel binnen het NLVi.

In 2022 zijn 21 signalen van veteranen ontvangen en daarvan zijn er 14 doorgeleid naar zorg. De huidige caseload van het ROOT betreft 23 veteranen en 10 partners.

In de Veteranennota 2020-2021 is beschreven dat het Veteranenloket ook de loketfunctie voor incidentmeldingen uitvoert. Veteranen die melding willen maken van incidenten die plaatsvonden tijdens hun inzet of missie (bijvoorbeeld blootstelling aan mogelijke schadelijke stoffen) kunnen hiervoor het Veteranenloket benaderen. In 2022 zijn, net als in 2021, geen incidenten bij het Veteranenloket gemeld.

Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen

Het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) is een civiel-militaire ketenzorgorganisatie met als doel (post-) actieve veteranen, diensslachtoffers en hun relaties bij uitendgerelateerde psychische en psychosociale problemen in Nederland de meest passende zorg te bieden. Het LZV is een laagdrempelig, landelijk dekkend zorgsysteem en maakt gebruik van op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde middelen. De Dienst Bedrijfsmaatschappelijk Werk (DBMW), de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ) en de Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) zijn militaire organisaties die aangesloten zijn bij het LZV.

Het programmabureau van het LZV rapporteert aan een commissie binnen de Raad van Toezicht van het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) over bijvoorbeeld het aantal cliënten, de wacht- en doorlooptijden en de vastgestelde prestatie-indicatoren van het LZV. De Raad van Toezicht van het NLVi bewaakt zo de kwaliteit van de ketenzorg binnen het LZV. In afbeelding 15 wordt een overzicht gegeven van de deelnemende LZV-instellingen.

Afbeelding 15: Deelnemende LZV-instellingen.

KETENPARTNERS LZV

Nuldelijn

- Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) Defensie

Eerste lijn

- Stichting NLVi
  - Veteranenloket (aanmelding, informatie, doorgeleiding naar zorgverleners of nuldelijnsondersteuners)
  - Gespecialiseerd maatschappelijk werk
- Gespecialiseerd maatschappelijk werk door Bedrijfsmaatschappelijk Werk (BMW) Defensie

Tweede lijn (gespecialiseerde geestelijke gezondheidszorg)

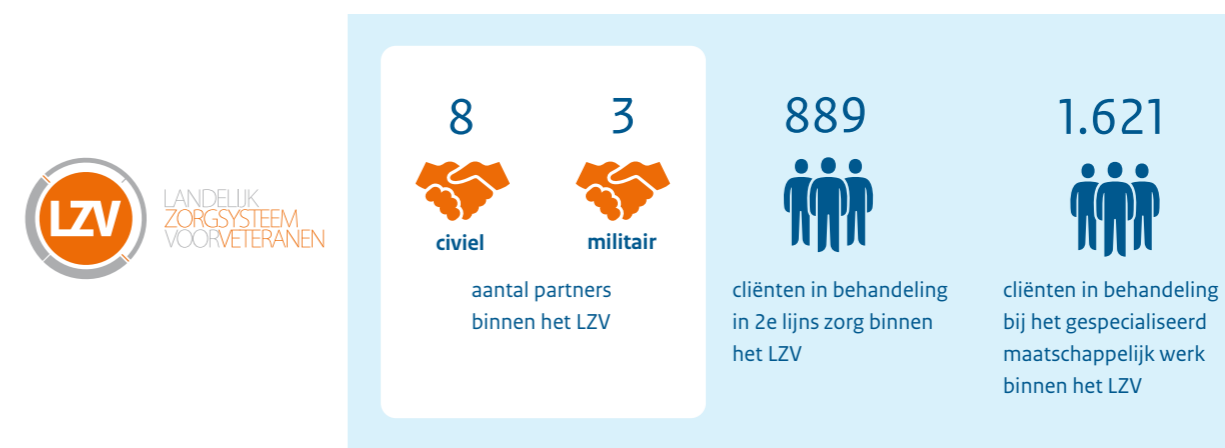
- Psychotraumacentrum Zuid Nederland
- GGZ Drenthe
- Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ) Defensie
- Centrum '45
- Sinai Centrum

Aanvullende GGZ

- Jellinek (verslavingszorg)
- De Waag (onderdeel van De Forensische Zorgspecialisten)
- Vincent van Gogh Instituut
- Veteranen Intensieve Behandel Unit (VIBU)

In 2022 waren 1.621 zorgvragers in behandeling bij het gespecialiseerd maatschappelijk werk binnen het LZV en 889 in behandeling in de tweedelijnszorg (afbeelding 16). Van de 1.621 zorgvragers in

behandeling bij het gespecialiseerd maatschappelijk werk waren 1.421 in behandeling bij het NLVi en 200 bij de DBMW van Defensie (afbeelding 16).⁹

Afbeelding 16: Cliënten in behandeling bij gespecialiseerd maatschappelijk werk en tweedelijnszorg binnen het LZV.

⁹ Na aanmelding bij het Veteranenloket krijgt iedere post-actieve veteraan de mogelijkheid om zich te laten begeleiden/behandelen door een Veteranen BMW-er van DBMW of door een gespecialiseerd maatschappelijk werker (GMW-er) van het NLVi

Bij de zorginstellingen aangesloten bij het LZV zijn de wachttijden afgelopen jaar verbeterd. De wachttijd voor eerstelijnszorg (contact met het gespecialiseerd maatschappelijk werk) is binnen de norm (binnen 3 dagen). Voor de tweedelijns zorg zijn de wachttijden na aanmelding teruggebracht zodat 60% binnen de Treeknorm¹⁰ valt. De wachttijd van de overige 40% van de aanmeldingen is teruggebracht naar 4 tot 6 weken. Vanwege de afspraken tussen de samenwerkende LZV-instellingen zijn de wachttijden voor veteranen binnen het LZV korter dan de wachttijden binnen de civiele geestelijke gezondheidszorg (GGZ).

In 2022 zijn de ervaringen, de tevredenheid en de uitkomsten van de begeleiding en behandeling van veteranen binnen het LZV gemeten. Een gevalideerde vragenlijst, genaamd VEKTOR (Veteranen Keten Tevredenheidsonderzoek en Rapportage), is afgenomen onder 2.055 veteranen die binnen het LZV behandeld worden. Uit de resultaten bleek dat veteranen het meest

tevreden zijn over de militaire kennis van en de bejegening door de hulpverleners, over de toegankelijkheid van de veteranenzorg en over de inspraakmogelijkheden ten aanzien van de inhoud van de behandeling. In vergelijking met eerder uitgevoerde metingen geven veteranen aan dat zij positiever zijn over het betrekken van hun omgeving bij het herstelproces en dat zij beter weten hoe te handelen indien ze opnieuw klachten ervaren. De score wordt weergegeven aan de hand van de Net Promotor Scale (NPS: een schaal van -100 tot +100). Een NPS boven 0 wordt als goed gezien, een score boven de 50 als excellent). De score voor de keten als geheel is 22. Het maatschappelijk werk scoort daarbij beter dan het gemiddelde over de GGZ-instellingen. Clienttevredenheid wordt eenmaal in de twee jaar uitgevraagd. De scores in 2022 waren hoger dan de meting uit 2020. In afbeelding 17 wordt een overzicht gegeven van de caseload en de prestaties van de eerstelijns- en tweedelijnszorg binnen het LZV.

Eerstelijns zorg LZV	2019	2020	2020	2022
Wachttijd 1e telefonisch contact	1 - 3 dagen	1 - 3 dagen	1 - 3 dagen	1 - 3 dagen
Clienttevredenheid	-	NPS 22	-	NPS 27
Aantal dossiers Dienst Bedrijfsmaatschappelijk Werk (Defensie)	242	260	158	200
Aantal dossiers maatschappelijk werk NLVi	1.509	1.470	1.530	1.421
Totaal aantal dossiers	1.751	1.729	1.688	1.621
Tweedelijnszorg LZV	2019	2020	2020	2022
Wachttijd (trek-normen) 0-4 weken (binnen norm), 4-6 weken, >8 weken	60-25-15%	60-25-15%	60-0-40%	60-40-0%
Clienttevredenheid GGZ	-	NPS 12	-	NPS 16
Clienttevredenheid Keten LZV	-	NPS 17	-	NPS 22
Aantal dossiers	1.018	1.054	879	889

Afbeelding 17: Eerste en tweedelijnszorg LZV (peildatum 1 januari 2023).

¹⁰ De Treeknorm is een streefnorm voor wachttijden zorg.

Het LZV heeft op basis van haar gegevens een overzicht gemaakt van de missies die leiden tot de meeste zorgvragen. In de afbeelding 18 wordt dit overzicht weergegeven.

Nummer 1	Voormalig Joegoslavië
Nummer 2	Afghanistan
Nummer 3	Libanon
Nummer 4	Irak
Nummer 5	Overig

Afbeelding 18: Missies die hebben geleid tot de meeste zorgvragen.

Reikwijdte van de zorg

In 2020 is een beleidslijn vastgesteld over de reikwijdte van de bijzondere zorgplicht voor zorg bij uitzendgerelateerde psychische en psychosociale problemen. Dit had als doel om zorgcoördinatoren, zorgverleners en andere betrokkenen helderheid te bieden ten aanzien van de grenzen van de praktische uitvoering van het veteranenbeleid. In de beleidslijn is vastgesteld dat de relatie van een veteraan met psychische of psychosociale problemen, vanwege de uitzending van de veteraan, door tussenkomst van het Veteranenloket binnen het LZV kan worden behandeld, ongeacht of de veteraan uitzendgerelateerde klachten heeft. Daarnaast zijn afspraken gemaakt over het begeleiden van in het buitenland woonachtige veteranen. Dit betreft de maximale reistijd van zorgcoördinatoren en maatschappelijk werkers bij huisbezoeken en de vergoeding van de reiskosten, indien veteranen vanuit het buitenland naar Nederland moeten komen om in het LZV behandeld te worden. Uit de evaluatie van de beleidslijn bleek dat in de praktijk geen problemen worden gerapporteerd. De doelgroep relaties met uitzendgerelateerde klachten zonder dat de veteraan klachten ervaart is klein en wordt binnen het LZV begeleid. De afspraken met betrekking tot de reistijd bij huisbezoeken in het buitenland leiden niet tot problemen. Dit is ook het geval ten aanzien van de reiskosten van in het buitenland woonachtige veteranen die voor behandeling in het LZV naar Nederland moeten reizen. Hierbij wordt maatwerk toegepast.

Bespreekbaar maken van psychische problemen

Het ministerie van Defensie was in 2022 aangesloten bij de landelijke campagne 'Hey, het is oke'. Doel van deze campagne was het normaliseren en bespreekbaar maken van psychische aandoeningen. Veteranen met trauma- en stressgerelateerde stoornissen werden via de campagnewebsite gewezen op de mogelijkheid om contact op te nemen met het Veteranenloket. Voor veteranen in werkelijke dienst werd gewezen op de mogelijkheid om contact op te nemen met de militair arts van het Eerstelijns Gezondheidszorg Bedrijf (EGB).

Normaliseren en bespreekbaar maken van psychische aandoeningen is ook het doel van het KNAK-initiatief. Dit initiatief is gestart door twee veteranen in werkelijke dienst. Op @knakmoment (Instagram) worden verhalen van militairen gedeeld die met mentale klachten kamp(t)en en hulp hebben gezocht. Deze militairen waren 'geknakt maar niet gebroken'. Eventuele vragen van militairen die binnenkomen op het account worden indien gewenst, doorgeleid naar zorg- en hulpverlening. In de vorige Veteranennota is aangegeven dat Defensie veel belang hecht aan het KNAK-initiatief. Defensie heeft daarom voor de komende drie jaar middelen ter beschikking gesteld om dit initiatief verder vorm te geven. Dit betekent dat de initiatiefnemers in staat worden gesteld om hun activiteiten verder vorm te geven.

Veteranen met Onbegrepen Lichamelijke Klachten

In 2022 is een pilot uitgevoerd voor Veteranen met Onbegrepen Lichamelijke Klachten (VOLK). Binnen het Militair Revalidatiecentrum (MRC) Aardenburg zijn geprotocolleerde behandelingen uitgevoerd, specifiek voor veteranen, gericht op het leren omgaan met aanhoudende klachten. Het programma wordt momenteel geëvalueerd. De resultaten hiervan zullen waarschijnlijk in augustus 2023 beschikbaar zijn.

Re-integratie

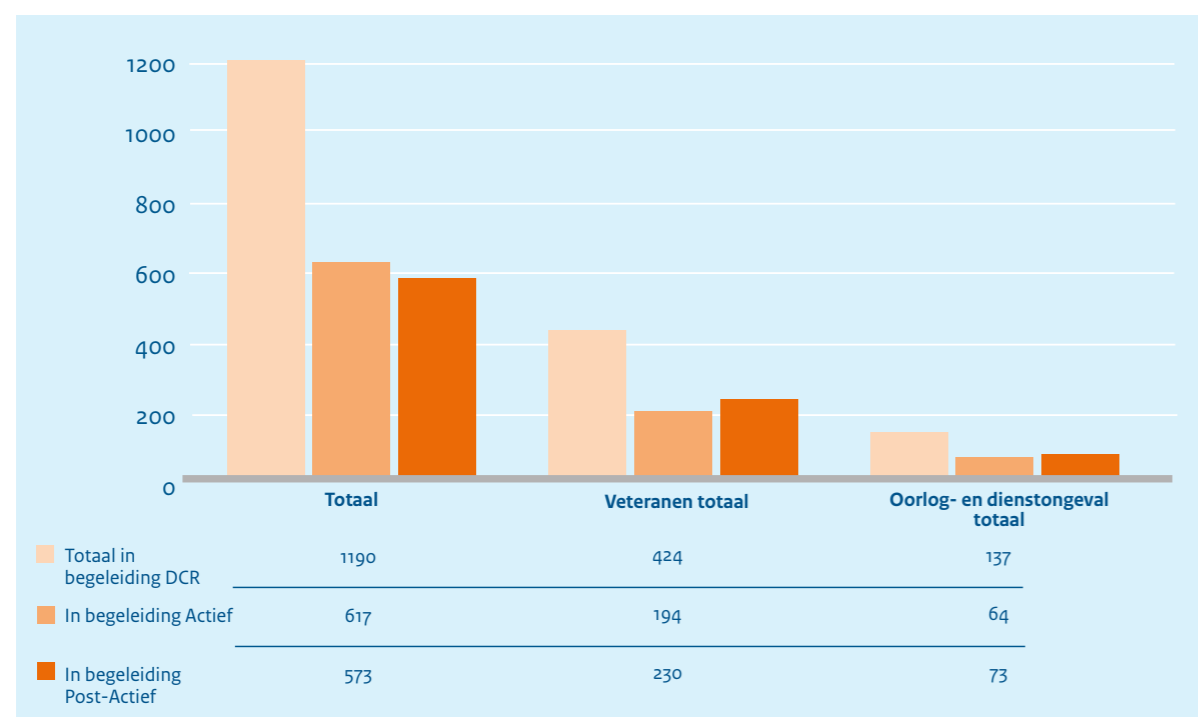
Het Dienstencentrum Re-integratie (DCR) van Defensie zet zich in voor re-integratie van militairen/veteranen, gericht op een duurzame terugkeer in het arbeidsproces binnen Defensie of daarbuiten. Hiertoe werkt DCR samen met externe partners die ondersteuning bieden bij het werken aan herstel en het zoeken naar een duurzame en passende baan.

Op 1 januari 2023 werden 424 veteranen en 137 Militaire Oorlogs- en Dienstsloftoffers (MOD'ers) door DCR begeleid bij hun re-integratie in het arbeidsproces (afbeelding 19 en 20). In 2022 zijn 34 re-integratietrajecten van MOD'ers afgerond. Veertien daarvan zijn succesvol voltooid vanwege herstel en terugkeer op functie of re-integratie op een andere

functie. Er zijn drie trajecten om een andere reden beëindigd¹¹. De overige trajecten worden in de nazorg (eigenrisicodragerschap Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA) begeleid door het DCR. In 2022 zijn negen trajecten aangemeld bij het ABP (zorgcoördinatie).

In 2022 zijn er 130 re-integranten uitgestroomd met een veteranenstatus (niet MOD). Hiervan zijn 91 trajecten succesvol voltooid vanwege herstel of re-integratie op een andere functie. Twaalf trajecten zijn om een andere reden beëindigd. De overige trajecten worden in de nazorg begeleid door DCR. Trajecten waarbij re-integranten (nog) niet succesvol zijn gere-integreerd na de reguliere twee jaar ontslagbescherming volgens de Wet Verbetering Poortwachter noemt men ook wel nazorgtrajecten. Het ministerie van Defensie heeft het eigenrisicodragerschap voor de werkloosheidswet (WW), Ziektewet (ZW) en het Werkhervatting Gedeeltelijke Arbeidsgeschiktheid (WGA) - deel van de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) - en heeft daardoor nog een re-integratieverplichting zolang de betreffende (ex-)medewerker een WW, ZW of WGA uitkering ontvangt. De WGA uitkering wordt, na twee jaar ziekte, toegekend door het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV), maar wordt betaald door Defensie.

Clënten in begeleiding bij het DCR 01-01-2023

Afbeelding 19: Clënten in begeleiding bij het DCR.

¹¹ Andere redenen om een re-integratietraject te beëindigen zijn bijvoorbeeld ontslag wegens het zonder deugdelijke grond niet nakomen van re-integratieverplichtingen door de medewerker, ontslag op eigen verzoek of overlijden.

	2019	2020	2021	2022
Totaal in begeleiding DCR	1.077	1.015	1.028	1.190
Waarvan actief (IWD)	767	637	507	617
Waarvan post-actief (uit dienst)	315	378	521	573
Aantal veteranen in begeleiding bij DCR	409	377	375	424
Waarvan actief (IWD)	304	232	159	194
Waarvan post-actief (uit dienst)	105	145	216	230
Aantal MOD-ers in begeleiding bij DCR	130	146	123	137
Waarvan actief (IWD)	103	83	63	64
Waarvan post-actief (uit dienst)	27	63	60	73

Afbeelding 20: Meerjarig overzicht van cliënten in begeleiding bij DCR.

Zorgcoördinatie verzorgt binnen het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) de re-integratie van post-actieve veteranen. De post-actieve veteraan heeft recht op begeleiding bij het vinden van werk overeenkomstig het re-integratiebeleid dat geldt binnen het ministerie van Defensie (Hoofdstuk 4, artikel 13, van het Veteranenbesluit). Eind 2022 werden 28 post-actieve veteranen door Zorgcoördinatie bij hun re-integratie begeleid. Hiervan worden vier veteranen begeleid met een jobcoach om het eigen werk te behouden. In 2022 zijn dertien begeleidingstrajecten afgesloten.

Het DCR is betrokken bij de invulling van de Social Return On Investment (SROI) verplichting. Vanaf september 2021 is na aanbesteding tussen Defensie en Groenendijk Bedrijfskleding een raamovereenkomst afgesloten voor de duur van in beginsel vijf jaar. Om maatschappelijke meerwaarde te creëren is een Social Return On Investment (SROI) verplichting opgenomen in het contract, gericht op drie doelgroepen: veteranen, reservisten en re-integranten die geen militair meer kunnen zijn. Vanaf de start van het contract tot heden is er één re-integrant met een veteranenstatus bij Groenendijk gestart en in dienst getreden.

In 2018 is de Nationale Ombudsman/Veteranenombudsman een onderzoek gestart naar de re-integratie van defensiepersoneel. Dit onderzoek richtte zich op zowel Defensie als het UWV. Het onderzoek heeft geleid tot het identificeren van enkele knelpunten en daarnaast zijn aanbevelingen geformuleerd. Zowel het ministerie van Defensie als het UWV zijn hiermee aan de slag gegaan. In december 2021 is de Veteranenombudsman een onderzoek gestart met als doel de opvolging van de aanbevelingen uit zijn onderzoek van 2018 te monitoren. Zoals beschreven in zijn brief van 5 december 2022 aan de minister van Defensie stelt de Veteranenombudsman vast dat zijn aanbevelingen in ruime mate door Defensie zijn opgevolgd en dat op de meeste knelpunten, zoals op het gebied van informatievoorziening, kennis en registratie, een duidelijke verbetering te zien is.

6 | Materiële Zorg en Voorzieningen

In artikel 5, 6 en 7 van de Veteranenwet wordt de materiële zorg voor veteranen met uitzendgerelateerde problemen beschreven. In het Veteranenbesluit, Hoofdstuk 4 Bijzondere zorgplicht en Hoofdstuk 5 Inkomensvoorziening in verband met de zorg, wordt dit verder toegelicht.

Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds/Bijzondere Regelingen Defensie (ABP/BRD) verzorgt de materiële zorg aan (post-actieve) veteranen. Dit houdt in dat het ABP/BRD uitvoering geeft aan diverse financiële regelingen waarvoor veteranen in aanmerking kunnen komen. Zo kan aan de militair, die gewond is geraakt tijdens de dienst en die hierdoor minstens tien procent invalide is, een Militair Invaliditeitspensioen (MIP) worden toegekend. Hiermee wordt de gewezen militair financieel gecompenseerd en voorzien van een basisinkomen. Veteranen met geen of verminderde inkomsten, die in afwachting zijn van toekenning van een MIP, kunnen gebruik maken van de laagdrempelige tijdelijke Inkomensvoorziening. Daarnaast is in 2012 de Ereschuldregeling ingevoerd, met als doel veteranen met een 'aandoening door het dienstverband' via een eenmalige uitkering erkenning te geven. Tot slot is in 2014 de Regeling Volledige Schadevergoeding (RVS) vastgesteld. Deze regeling beoogt compensatie te bieden voor alle resterende schade die een veteraan

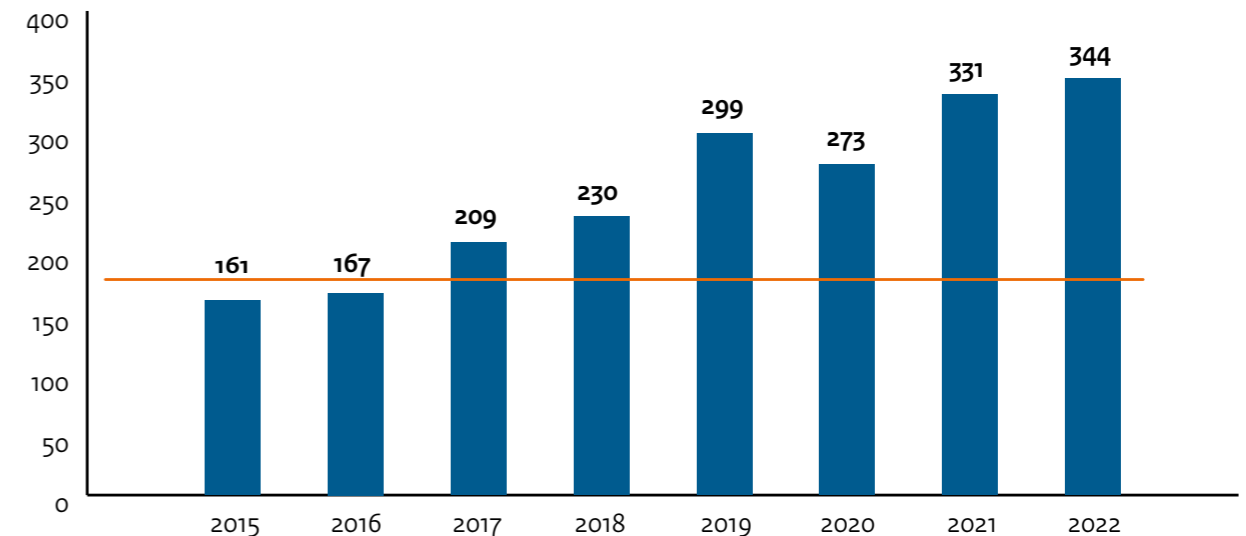
of een Militair Oorlogs- en Dienstsloffer (MOD) heeft opgelopen vanwege een (dienst)ongeval. Naast de uitvoering van bovengenoemde financiële regelingen voert het ABP/BRD voor Defensie ook de Voorzieningenregeling uit. In deze regeling is een scala aan voorzieningen opgenomen waarvoor een veteraan in aanmerking kan komen. Voorbeelden van deze voorzieningen zijn: financiële tegemoetkoming in de kosten van het gebruik van een (rolstoel)taxi, vergoedingen voor de aanpassing van een rolstoel, vergoeding voor de kosten van de inrichting van een (aangepaste) nieuwe woning, tegemoetkoming in de kosten van het vervangen van de garderobe in verband met de invaliditeit, een financiële tegemoetkoming in de kosten van het uitvoeren van een hobby, etc.

Afbeelding 21 geeft een overzicht van de verschillende financiële regelingen die door ABP/BRD worden uitgevoerd, met daarbij de uitgaven in 2022.

	Ereschuldregeling: In 2022 is deze regeling 2 maal verricht. In totaal is € 39.680 betaald.	Inkomensvoorziening In 2022 is deze voorziening 8 maal toegekend. In totaal is € 49.708 betaald.	Regeling Volledige Schadevergoeding In 2022 is in totaal € M 67,4 toegekend.
	Apparaatskosten ABP/BRD: € M 12,7	Militair Invaliditeitspensioen (MIP): In 2022 bij 151 cliënten voor de eerste maal een MIP toegewezen. In totaal is € M 62,5 toegekend (dit betreft dus de reeds bestaande cliënten en de 'nieuwe' cliënten).	Nabestaanden-pensioenen: In 2022 is in totaal € M 18,8 toegekend.

Afbeelding 23: Overzicht van financiële regelingen en uitgaven.

Gemiddelde wacht- en doorlooptijden MIP

Afbeelding 22: Overzicht wacht- en doorlooptijden MIP.

Medische keuringen, bijvoorbeeld voor het MIP, worden verricht door het team Sociaal Medisch Onderzoek (SMO) van het ABP. De wachttijden van de keuringen zijn de laatste jaren opgelopen tot boven de normtijd van 180 dagen. Het tekort aan verzekeringsartsen is een belangrijke oorzaak van de termijnoverschrijding. Om dit tekort op te heffen is enkele jaren geleden de formatie verzekeringsartsen uitgebreid. Daarnaast heeft het Bureau Medische Beoordelingen (BMB) van Defensie capaciteit ingezet voor het wegwerken van de achterstanden bij SMO/ABP. Ten slotte heeft SMO/ABP diverse maatregelen genomen om de beschikbare spreekuurtijd van de verzekeringsartsen te vergroten. De maatregelen hebben nog niet geleid tot een afname van de wachttijd. In 2022 heeft het BMB ondersteuning geboden bij de uitvoering van de keuringen. Afbeelding 22 geeft een overzicht van de wacht- en doorlooptijden MIP vanaf 2015 tot en met 2022.

Protocol voor psychische aandoeningen waaronder PTSS

Met het Protocol voor psychische aandoeningen waaronder PTSS (voorheen aangeduid als PTSS-protocol) wordt op gestandaardiseerde wijze de mate van invaliditeit als gevolg van psychische klachten,

waaronder Posttraumatisch Stress Syndroom (PTSS), bepaald. Het PTSS-protocol wordt door zowel Bureau Medische Beoordelingen (BMB) van Defensie als het team Sociaal Medisch Onderzoek (SMO) van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP)/Bijzondere Regelingen Defensie (BRD) gebruikt. Het protocol is geëvalueerd door de Universiteit Groningen en dit heeft geleid tot veertien aanbevelingen voor de verbetering ervan. Deze aanbevelingen zijn uitgewerkt in een plan van aanpak, waarover in december 2022 overeenstemming met de vakcentrales is bereikt. Defensie heeft een coördinator aangesteld voor de uitvoering van het plan van aanpak. Tegelijkertijd wordt de Richtlijn Medische eindtoestand/duurzame functionele invaliditeit op punten aangepast.

Evaluatie Regeling Volledige Schadevergoeding

In 2021 heeft de Auditdienst Rijk (ADR) in opdracht van Defensie een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de uitvoering van de Regeling Volledige Schadevergoeding (RVS). Deze Regeling is in 2014 in werking getreden en heeft onder meer tot doel om de toekenning van de schadevergoeding te vereenvoudigen en te versnellen. Belangrijke reden van de regeling was het voorkomen van afzonderlijke en langdurige procedures over de erkenning van aansprakelijkheid.

De ADR heeft in februari 2022 haar onderzoeksrapport opgeleverd. De belangrijkste bevinding is dat de RVS voldoet aan de gestelde doelstellingen. Wel heeft de ADR meerdere verbeteringsuggesties gedaan. Die suggesties zijn: het verbeteren van de managementinformatie, het bieden van financiële nazorg nadat de schadevergoeding is uitgekeerd, het nader bezien van de systematiek van extra buitengerechtelijke kosten, het verkennen van de mogelijkheden tot normering en standaardisering zodat de procedure transparanter, sneller en eenvoudiger wordt en het betrekken van veteranen en het meenemen van hun behoeften bij aanpassingen van de RVS. Defensie heeft de uitkomsten en de aanbevelingen van het onderzoek aangeboden aan de centrales van overheids personeel.

Het Dienstencentrum Juridische Dienstverlening (DC JDV) heeft in het afgelopen jaar een start gemaakt met de aanbeveling gericht op het verbeteren van de managementinformatie. Dit heeft geleid tot het periodiek (per kwartaal) beschikbaar stellen van informatie. Met betrekking tot de aanbeveling gericht op het betrekken van veteranen zodat hun behoeften worden meegenomen bij eventuele aanpassingen van de RVS, is door DC JDV een proces en klantevaluatie gestart. Aan veteranen (en anderen die een beroep doen op de RVS) wordt een vragenlijst aangeboden waarin wordt gevraagd naar hun ervaringen en naar mogelijke verbeteringen van de procedure. De uitkomsten en aanbevelingen van het evaluatieonderzoek van de RVS worden ook meegenomen in het project met betrekking tot het optimaliseren van het uitkeringen- en voorzieningenstelsel.

Optimaliseren uitkeringen- en voorzieningenstelsel

Eén van de aanbevelingen uit een eerdere evaluatie van het Veteranenbeleid (2017) was om het stelsel van uitkeringen en compensaties (inclusief keuringen) te moderniseren. Deze modernisering moet leiden tot een betere ondersteuning van de veteraan bij zijn re-integratie en participatie. Het optimaliseren van het uitkeringen- en voorzieningenstelsel sluit aan bij het advies van de (voormalige) Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek (RZO) over het voorkomen van secundaire ziekte winst en secundaire victimisatie. Van secundaire ziekte winst is sprake wanneer materiële voorzieningen het herstel belemmeren. Secundaire ziekte winst heeft een negatieve connotatie omdat het lijkt alsof iemand bewust zijn herstel belemmert voor financieel gewin, terwijl het vooral een gevolg is

van systeeminvloeden die bewust en onbewust gedrag kunnen beïnvloeden. Van secundaire victimisatie is sprake wanneer iemand zich voor de tweede keer slachtoffer voelt, bijvoorbeeld door (onwillige) instanties die niet willen of kunnen helpen en/of langdurige bureaucratische procedures.

In samenwerking met Stichting Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) en met de eenheid Bijzondere Regelingen Defensie (BRD), uitvoeringspartner van het ABP, is de laatste jaren gewerkt aan de ontwikkeling van een toekomstbestendig systeem. Dit project werd Herziening Voorzieningen- en Uitkeringsstelsel (HVUS) genoemd. Pijlers van het te ontwikkelen systeem zijn gezondheid en zelfredzaamheid, waarbij op basis van een zorg- en ontwikkelplan wordt gewerkt aan re-integratie en participatie. Dit moet voor de veteraan plaatsvinden onder de voorwaarde van rust en financiële zekerheid, zonder focus op keuringen en het vaststellen van de medische eindtoestand. Een keuring volgt pas na de uitvoering van het zorgplan. In 2021 zijn voorbereidingen gestart om met een proefneming te kunnen starten. De ervaringen van de proefneming zijn belangrijk voor de verdere ontwikkeling en modernisering van het voorzieningen- en uitkeringsstelsel. In december 2022 is, tijdens een bijeenkomst van de Hoofddirectie Personeel (HDP) met de werkgroep post-actieven, een presentatie gegeven aan de vertegenwoordigers van de sociale partners over het nieuwe stelsel en de uitgangspunten ervan. Afsproken is om bij een volgende bijeenkomst van de werkgroep post-actieven een presentatie te geven waarbij de rechtspositionele consequenties van het nieuwe systeem inzichtelijk worden gemaakt.

In de subsidie aan het NLVi is de afgelopen jaren budget opgenomen voor de ontwikkeling van het nieuwe stelsel van uitkeringen en voorzieningen. Daarnaast is budget toegekend voor een ICT systeem dat bijdraagt aan de verdere samenwerking tussen de diverse zorg- en hulpverleners.

7 | Onderzoek

Artikel 10 van de Veteranenwet stelt dat wetenschappelijk onderzoek naar uitzendervaringen en daaraan gerelateerde behoeften van veteranen en hun thuisfront moet worden bevorderd. Op basis van artikel 16 van het Veteranenbesluit is budget beschikbaar gesteld voor het uitvoeren van dit onderzoek. Het onderzoek bevordert de kennisontwikkeling over erkenning, waardering, het welzijn en de zorg voor veteranen en hun thuisfront. Ook kennisontwikkeling over de preventie en de behandeling van uitzendgerelateerde problematiek wordt bevorderd. Deze kennisontwikkeling draagt bij aan de continue ontwikkeling van het veteranenbeleid.

Instanties en samenwerking

Diverse instanties, zowel binnen als buiten Defensie, voeren, vanuit diverse disciplines, onderzoek uit op het gebied van erkenning, waardering en zorg voor veteranen en hun thuisfront. Voorbeelden van deze instanties zijn de afdeling Trends, Onderzoek en Statistiek (TOS) van de Divisie Personeel en Organisatie Defensie (DPOD), het Research Center Military Management Studies binnen de Faculteit Militaire Wetenschappen (FMW) van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), het expertisecentrum van de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ), het expertisecentrum van het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi), instellingen die participeren in het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) en diverse universiteiten. Bij de uitvoering van het onderzoek is vaak sprake van verregaande samenwerking tussen de verschillende instanties. TOS, MGGZ, NLDA, NLVi en de Politieacademie hebben overleg over onderzoek en samenwerking. Uitwisseling en bevordering van kennis vindt plaats in diverse fora en netwerken, zowel in nationaal als internationaal verband (zie het onderwerp Valorisatie verderop in dit hoofdstuk).

Het NLVi en LZV organiseren jaarlijks een onderzoekersdag. Deze heeft plaatsgevonden op 24 mei 2022, met als thema Koersen op innovatie. Diverse onderzoeken zijn gepresenteerd en er is gesproken over uitdagingen en toekomstige ontwikkelingen van het veteranenonderzoek. De verworven inzichten vormen, samen met de Onderzoekswijzer(s) opgesteld door het NLVi, input voor de onderzoeksagenda Gezondheid en welzijn veteranen; de contouren hiervan worden in 2023 vastgelegd. De Onderzoekswijzer Gezondheid en welzijn van veteranen en veteranenzorg (2021) geeft een overzicht van het belangrijkste onderzoek dat in Nederland is verricht of nog wordt uitgevoerd naar de ervaringen tijdens uitzending en de

directe gevolgen ervan, de gezondheid en het welzijn van veteranen, de etiologie van stress, angst en agressie, de zorg voor veteranen met uitzendgerelateerde problematiek en het welzijn van het thuisfront van veteranen. Het identificeert tegelijkertijd lacunes in het veteranenonderzoek. Momenteel wordt ook gewerkt aan een Onderzoekswijzer Erkenning en waardering veteranen, welke in 2023 wordt verwacht. Verder verkent het NLVi de haalbaarheid van het instellen van een bijzondere leerstoel Gezondheid en welzijn van veteranen. Deze domeinverkenning vormt de basis van gesprekken met universiteiten die in 2023 idealiter leiden tot de instelling van deze bijzondere leerstoel.

Wetenschappelijke Adviescommissie

Het NLVi en LZV hebben in 2021 de Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) ingesteld gericht op het stimuleren van, richting geven aan (middels een meerjarige onderzoeksagenda) en adviseren ten aanzien van onderzoek op het gebied van uitzendgerelateerde problematiek en veteranenzorg. Het ministerie van Defensie stelt aan het NLVi de onderzoekssubsidie ter beschikking waarover de WAC adviseert. Jaarlijks is dat een subsidiebudget van 500.000 euro waarmee meerjarige wetenschappelijke onderzoeksprojecten worden gefinancierd en 150.000 euro voor kortdurende praktijkgerichte onderzoeken (R&D-onderzoeken) om de kwaliteit van de ketenzorg te bevorderen. Zowel onderzoeksinstanties binnen Defensie als externe onderzoeksinstanties kunnen onderzoeksvoorstellen bij de WAC indienen. De WAC adviseert over het wel of niet honoreren van ingediende onderzoeksvoorstellen. In 2022 zijn bij de WAC vier voorstellen voor meerjarig onderzoek ingediend; daarvan zijn er drie gehonoreerd. In 2022 zijn bij de WAC twee voorstellen voor kortlopend R&D-onderzoek ingediend; beide zijn gehonoreerd. De WAC staat onder voorzitterschap van prof. dr. Pauline Meurs.

Resultaten afgerond onderzoek

In 2022 zijn diverse onderzoeken afgerond. Hieronder worden daarvan de belangrijkste uitkomsten en aanbevelingen beschreven. Daarnaast zijn er diverse lopende onderzoeken, waarvan de resultaten worden afgewacht. De Bijlage Lopend onderzoek geeft een overzicht van de lopende onderzoeken.

Veteran under construction (NLVi)

Op 23 mei 2022 verdedigde NLVi-onderzoeker Yvon de Reuver met succes haar proefschrift aan de Radboud Universiteit Nijmegen getiteld 'Veteran under construction. Identification processes among Dutch veterans who served in military missions in Lebanon, Srebrenica, and Uruzgan'. Het onderzoek toont aan dat de manier waarop veteranen maatschappelijke percepties over henzelf en hun missie ervaren, meespeelt in het identificeren als veteraan. Wat vooral een rol speelt is het gevoel vergeten of (verkeerd) herinnerd te zijn, en maatschappelijke discussies over juist handelen gedurende de missie en over het nut van de missie. Die beïnvloeden de manier waarop veteranen zich laten zien in de maatschappij en versterkt hun onderlinge band.

Of een individu zich identificeert als veteraan wordt verder bepaald door het beeld dat diegene heeft van 'de veteraan' en of hij of zij zich daar al dan niet in herkent. In het tot stand komen van deze beelden spelen verschillende aspecten een rol, namelijk: de militaire context van de uitzending, het maatschappelijk debat tijdens en na de uitzending en de tijd die is verstreken sinds de uitzending. In hoeverre men zich vereenzelvigd met deze typische voorstellingen ligt aan de persoonlijke context, die uiteraard kan veranderen door de tijd heen.

Hersenstimulatie bij angst, trauma en agressieklachten (MGGZ)

Op 7 september 2022 verdedigde Fenne Smits haar proefschrift aan de Universiteit Utrecht getiteld 'Elektrische stroom en emotionele controle'. Zij onderzocht of hersenstimulatie met transcranial Direct Current Stimulation (tDCS) kan helpen bij het bevorderen van behandeling en preventie van stressgerelateerde mentale gezondheidsklachten (angst-, trauma- en agressieklachten) bij militairen en veteranen. Op enkele kleine positieve effecten na lieten de bevindingen geen overtuigend bewijs zien dat stimulatie met tDCS een positief effect heeft op het reguleren van stress en emoties, of op cognitieve processen die daarbij betrokken zijn. Dit suggereert dat tDCS zoals het in dit onderzoek werd toegepast geen toegevoegde waarde heeft voor het bevorderen van de mentale gezondheid

bij militairen en veteranen. Er worden aanbevelingen geformuleerd voor toekomstig onderzoek om de klinische potentie uit te wijzen van niet-invasieve hersenstimulatietechnieken voor de preventie en behandeling van stressgerelateerde mentale gezondheid onder militairen en veteranen.

De rol van Nederlandse waarnemers in voormalig Joegoslavië

Op 28 september 2022 verdedigde Dion Landstra zijn proefschrift aan de Universiteit van Leiden getiteld 'Informatiemakelaar en schietschijf'. Zijn onderzoek richtte zich op de inzet en effectiviteit van waarnemers in vredesoperaties op de Balkan (1991-1995). Tussen 1991 en 1995 dienden ruim vierhonderd Nederlandse officieren als waarnemer. Zij opereerden in kleine multinationale teams en woonden en werkten tussen de lokale bevolking. Zij hadden een gevarieerd takenpakket. Niet alleen fungeerden ze als de 'ogen en oren' van commandanten, diplomaten en de secretaris-generaal van de VN, ze traden ook op als bemiddelaars en onderzoekers van geweldsincidenten. Het onderzoek maakt het belangrijke, maar tegelijkertijd risicovolle werk van ongewapende waarnemers inzichtelijk en de impact die het op velen van hen heeft gehad. Het onderzoek onderstreept het belang van het afwegen van de risico's die de inzet van militairen als waarnemers in conflictgebieden met zich meebrengt, evenals het belang van erkenning en passende zorg.

De prevalentie en ontwikkeling van psychische klachten na uitzending (MGGZ)

Op 13 december 2022 verdedigde Sanne van der Wal haar proefschrift met de titel 'At mission's end: The long-term impact of deployment on mental health'. Zowel een maand voor hun uitzending naar Afghanistan als in de jaren na thuiskomst hebben militairen deelgenomen aan verschillende meetmomenten waarbij ze vragenlijsten hebben ingevuld en bloedsamples hebben afgeleverd. Het onderzoek maakt deel uit van het PRISMO-onderzoek, een langlopende cohortstudie onder zo'n 1.000 Nederlandse ISAF-veteranen (zie de Bijlage Lopend onderzoek). De resultaten tonen aan dat er tussen veteranen veel verschil bestaat in de ontwikkeling en het beloop van PTSS-symptomen. Het onderzoek laat zien dat de ontwikkeling van PTSS of andere psychische klachten zich jaren later kan manifesteren. Tevens tonen de resultaten aan dat verschillende psychologische en biologische factoren gelinkt zijn aan de ontwikkeling van klachten. Het onderzoek biedt inzichten en aanknopingspunten voor de ontwikkeling van interventies om klachten te

voorkomen of verminderen. Het promotieonderzoek betrof een samenwerking tussen de MGGZ/Ministerie van Defensie, het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC) en het Universitair Medisch Centrum Utrecht.

Reconsolidation: a new intervention towards combat-related PTSD (TNO)

Na 10 jaar van wetenschappelijk onderzoek is een snelle en effectieve methode ontwikkeld voor de behandeling van angst en psychotrauma. Hierbij wordt het angstgeheugen één keer kort opgewekt, waarna 40 mg propranolol wordt toegediend om heropslag te voorkomen. De nieuwe methode krijgt om twee redenen wereldwijde aandacht: de behandeling is kort én zeer effectief. In tegenstelling tot de ingrijpende en tijdrovende traumabehandelingen van nu - waarbij terugval eerder regel dan uitzondering is - kan voorgestelde methode angstklachten permanent terugdringen. Met het oog op de beperkte behandelresultaten vanuit huidig therapie-aanbod, was het de ambitie deze methode toepasbaar te maken voor veteranen met posttraumatische stress. Hiervoor zijn TNO, de Universiteit van Amsterdam (UvA) en ARQ Centrum '45 de samenwerking in dit project aangegaan. De uitgevoerde pilot-studie laat zien dat vier van de zes getraumatiseerde veteranen waarbij de gebeurtenis(sen) voortdurend werd(en) herbeleefd, binnen één of twee behandelsessie(s) van de irreële angst waren verlost. Een gerandomiseerd onderzoek met controlegroep is nu noodzakelijk om het potentieel van de methode voor veteranen met posttraumatische stress verder te onderzoeken.

Het heft in eigen handen. Effect van een nieuw klinisch behandelprogramma voor veteranen op basis van dialectische gedragstherapie (Sinai Centrum)

Traumagerichte behandelingen zijn in het algemeen zeer effectief, maar bij veteranen mogelijk minder effectief. Als er sprake is van comorbide persoonlijkheidsproblemen en middelengebruik. In deze pilotstudie is de haalbaarheid en de eerste effecten van een intensief klinisch 12-weeks behandelprogramma van de Veteranen Intensieve Behandelunit (VIBU) onderzocht met de combinatie van 1) dialectische gedragstherapie (DGT)¹², 2) intensieve traumaverwerkende therapie (TVT, tweemaal per week met daarnaast exposure-in-vivo) en 3) cognitieve gedragstherapie gericht op middelengebruik bij veteranen met PTSS en comorbide persoonlijkheidsproblemen en/of stoornis in het gebruik van middelen. De doelen van DGT - versterken van commitment en van vaardigheden om gedrag te veranderen waar het kan en te accepteren waar dat

niet kan - zijn mogelijk werkzame elementen bij het vergroten van de zelf ervaren eigen regie. De resultaten laten zien dat algemeen psychiatrische en PTSS-klachten aan het eind van de behandeling statistisch significant waren afgenomen (beide met grote effectgrootte). De ervaren eigen regie nam statistisch significant toe (eveneens met een grote effectgrootte). Borderline klachten namen niet significant af, zij het dat er wel een statistisch significant en klinisch relevant verschil was op drie van de vier domeinen, namelijk affectieve instabiliteit, identiteitsproblemen en negatieve relaties. De uitvoering van het behandelprogramma was goed haalbaar, evenals de metingen bij opname (vragenlijsten en klinische interviews). De respons op de metingen na zes en tien weken was lager, namelijk ongeveer 66 respectievelijk 50%, maar de mensen die geen nameting invulden verschilden niet significant van de anderen op de primaire uitkomstmaten.

'Going back with a mission' - interdisciplinair onderzoek naar de impact en betekenis van terugkeerreizen op veteranen naar voormalig Joegoslavië; pilotonderzoek (LUMC)

Back with a mission begon als een onderzoeksproject dat de impact en waarde van terugkeerreizen naar voormalig Joegoslavië voor veteranen en hun familie wilde onderzoeken. Door middel van een kwalitatieve pilotstudie zijn de ervaringen en processen van betekenisgeving van terugkerende veteranen onderzocht. Een bijkomend doel was om inzicht te krijgen in de ervaringen van de partners bij veteranen die deelnemen aan een terugkeerreis. Veteranen en hun partners werden ruim twee jaar gevolgd in de voorbereidende fase, de terugreis zelf en de periode daarna. We vonden dat de terugkeerreis is onderworpen aan een specifiek discours dat deels zijn oorsprong vindt in de militaire cultuur, waarin de militaire ervaring centraal staat. Het discours dat wordt gebruikt om de terugkeerreis te beschrijven, lijkt persoonlijke transformatie en de ontwikkeling van nieuwe perspectieven op het verleden te belemmeren. Het verleden bleef veel deelnemers achtervolgen. Veteranen keken vooral naar Bosnië met de perspectieven uit de missie waarmee ze vertrouwd waren, daarmee bestaande perspectieven bevestigend. Het thuisfront voelt zich vaak ongezien door Defensie, hun rol als ondersteuner en verzorger wordt vaak als vanzelfsprekend beschouwd. Momenteel vindt vervolgonderzoek plaats, zie de Bijlage Lopend onderzoek.

¹² Dialectische gedragstherapie heeft als doel het aanleren van verschillende vaardigheden om zo goed mogelijk op problemen te reageren. De persoon leert zich bewust te worden van de manier waarop hij reageert, denkt en voelt en hier effectief op te reageren.

Libanononderzoek (NLVi)

Ongeveer 9.000 Nederlandse militairen hebben tussen 1979 en 1985 deelgenomen aan de UNIFIL-missie in Libanon. Om in kaart te brengen wat de invloed van de uitzending is op het verdere leven van de Libanon-veteranen, heeft het NLVi circa 40 jaar na de start van de missie opnieuw gevraagd hoe het met hen gaat. Het onderzoek laat zien dat de UNIFIL-missie 40 jaar later nog altijd leeft. Het gaat goed met de meeste Libanonveteranen. Maar het onderzoek laat ook zien dat nog altijd een groep veteranen negatieve gevolgen ervaart van deelname aan de missie. Bij hen speelt de uitzending een negatieve rol en het merendeel heeft problemen op meerdere levensdomeinen. Het is daarom van belang onze aandacht niet te beperken tot de psychische problematiek van Libanonveteranen, maar breder te kijken naar de impact op verschillende levensdomeinen. Daarnaast moeten we verder kijken dan alleen de invloed van de uitzending om de kwaliteit van leven van veteranen na de missie goed te begrijpen. Daarbij moet ook aandacht zijn voor andere thema's in het leven van de veteranen, zoals het vertrek uit dienst en de plek in de burgermaatschappij, levensgebeurtenissen en hoe zij daarmee omgaan.

Evaluatieonderzoek adaptatie op een derde locatie (ARQ)

In opdracht van de Defensie Gezondheidszorg Organisatie (DGO)/Militaire Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ), heeft ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum, Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises het adaptatieprogramma geëvalueerd. De uitkomsten van dit onderzoek zijn beschreven in hoofdstuk 4 Zorg.

Impact van missies en inzet (TOS)

Doorlopend verricht TOS sociaal wetenschappelijk onderzoek omtrent missie en inzet. Voor en tijdens de missie vindt het moreelonderzoek bij eenheden plaats. Na de missie worden militairen en hun thuisfront bevraagd met het na de missie onderzoek. In het jaaroverzicht Impact van missies en inzet op het personeel en hun thuisfront (TOS, 2022) worden de belangrijkste resultaten gepresenteerd en vergeleken met resultaten van voorgaande jaren. Hierover is gerapporteerd in hoofdstuk 4 Zorg.

Valorisatie

De onderzoeken dragen bij aan kennisontwikkeling op het gebied van erkenning, waardering, welzijn, zorg en innovatieve en effectieve (behandel)interventies bij uitzendinggerelateerde problematiek. Het benutten, toepasbaar maken, toepassen en verspreiden van kennis

wordt valorisatie genoemd. De verworven kennis draagt bij aan de continue ontwikkeling van het beleid en de (keten)zorg voor veteranen en hun relaties, hun welzijn, functioneren, veerkracht en eigen regie. Verspreiding van kennis geschiedt op diverse manieren, via social media, video-interviews en podcasts, interviews in kranten en magazines, websites, in het onderwijs, middels publicaties, lezingen, workshops en andere activiteiten of bijeenkomsten. Veteranen en hun thuisfront participeren in klankbordgroepen. Onderzoeksresultaten worden kenbaar gemaakt aan veteranen en hun thuisfront uit oogpunt van bewustwording, maar ook om (hulpzoek)gedrag of gevoel van waardering positief te beïnvloeden. Samenwerkings- en ketenpartners, ervaringsdeskundigen en onderzoekers uit diverse disciplines worden bijeengebracht tijdens symposia, zoals de Expertisedag, de LZV-contactdag en de Onderzoekersdag. Ook in internationaal verband worden kennis en ervaringen gedeeld, in netwerken waaronder de World Veterans Federation (WVF), the European Research Group on Military and Society (ERGOMAS), the International Society for Military Ethics in Europe (EuroISME), the Inter-University Seminar on Armed Forces and Society (IUS) en in diverse NAVO (Human Factors and Medicine) onderzoeksgroepen.

De kennis en aanbevelingen voortkomend uit de diverse onderzoeken vormen input voor beleidsadvies en -interventies. Er komen diverse acties uit voort, zoals hieronder beschreven ten aanzien van het ISAF-onderzoek en het onderzoek Focus op Dutchbat III.

Stand van zaken ten aanzien van het ISAF-onderzoek en het onderzoek Focus op Dutchbat III

In het notaoverleg Veteranen van 22 juni 2021 is toegezegd om in de Veteranennota's van de opvolgende jaren de stand van zaken te beschrijven ten aanzien van zowel de opvolging van de aanbevelingen gebaseerd op het onderzoek Focus op Dutchbat III, als van de opvolging van de bevindingen uit het onderzoek onder veteranen die hebben deelgenomen aan de International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan.

ISAF-onderzoek

Om een beeld te krijgen over hoe het met de ISAF-veteranen gaat heeft Defensie in 2018 het ISAF-onderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn alle ISAF-veteranen uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek. In de onderstaande tekst wordt de stand van zaken ten aanzien van de bevindingen uit het onderzoek beschreven.

Bevinding 1: Erkenning en waardering blijft belangrijk. ISAF-veteranen geven aan dat het belangrijk is dat het 'echte' verhaal in de media wordt verteld en dat er meer mogelijkheden moeten zijn om in contact te blijven met Defensie als daar behoefte aan is. Ook geven ze aan dat ze door de samenleving echt gezien willen worden.

Tijdens de ISAF-missie is lange tijd gesproken van een wederopbouwmissie, ook in de periode dat er al veel gevechten plaatsvonden. Dit heeft de beeldvorming rondom de missie sterk beïnvloed. Vanuit Defensie zal daarom waar mogelijk ook duidelijker het perspectief van Defensie en het perspectief van veteranen zelf naar voren worden gebracht. Defensie zal daarnaast trachten om sneller te anticiperen op mogelijke gevolgen van media aandacht, zodat een eventueel gecreëerd beeld vanuit Defensie van nadere duiding kan worden voorzien. Een voorbeeld hiervan is een brief die door Defensie gestuurd is naar alle actief dienende veteranen met een toelichting over de situatie in Afghanistan met het advies om erover te praten en om indien nodig contact te leggen met zorgverlenende instanties. Deze brief is voor de post-actieve veteranen in het magazine Checkpoint van het NLVi gepubliceerd.

Bevinding 2: tien procent van de deelnemers aan het onderzoek ervaart een middelmatig tot laag welzijn mede door de ISAF missie. Deze groep is vaker werkloos en/of arbeidsongeschikt en zij beschikken over minder (goede) sociale contacten en persoonlijke relaties. Ook betreft het vaker militairen met een lagere rang en militairen die tijdens de missie veel buiten de compound werkzaam zijn geweest.

Bedrijfsmaatschappelijk werkers van het Bedrijfsmaatschappelijk Werk (BMW) van Defensie en maatschappelijk werkers van het NLVi zijn opgeleid om alert te zijn op omstandigheden die een invloed kunnen hebben op gezondheid en welzijn, zoals het ontbreken van een netwerk, eenzaamheid en financiële problemen. In de zorg voor veteranen tijdens en na de missie wordt hier aandacht aan besteed en indien nodig wordt een zorgverleningstraject gestart. Versterken van sociale netwerken is een belangrijk thema binnen het maatschappelijk werk omdat dit bijdraagt aan een hogere draagkracht en een verbetering van de zelfredzaamheid. Daarnaast kunnen voor veteranen met

een klein sociaal netwerk reünies met collega veteranen belangrijk zijn. De laatste jaren zijn door de coronamaatregelen veel reünies en andere bijeenkomsten geannuleerd. Deze beperkingen zijn nu niet meer aan de orde en vanuit Defensie zal het organiseren van reünies/bijeenkomsten voor ISAF-veteranen worden gestimuleerd. Bij het leggen van contact met bijvoorbeeld collega veteranen kan de nuldelijnsondersteuning ook een rol spelen. Tot slot heeft het NLVi het Reach Out Ondersteunings Team (ROOT) dat zich richt op het benaderen van veteranen met een zorgvraag die niet in staat zijn om hulp te zoeken.

Bevinding 3: De (na)zorg die werd geboden tijdens en na de ISAF missie wordt verschillend beoordeeld. Sommige veteranen zijn ontevreden over de gespreksleider tijdens de adaptatieperiode en het adaptatieprogramma door sommigen negatief beoordeeld. Hier zou meer maatwerk mogelijk moeten zijn.

Bedrijfsmaatschappelijk werkers en geestelijk verzorgers die betrokken zijn bij gesprekken tijdens de adaptatieperiode volgen een adaptatietraining bij de MGGZ. Door ARQ Nationaal Psychotraumacentrum is het adaptatieprogramma geëvalueerd (beschreven in Hoofdstuk 4 Zorg) en de daaruit volgende aanbevelingen worden opgepakt. Hierbij is aangegeven dat er meer maatwerk tijdens de adaptatieperiode mogelijk moet zijn.

Bevinding 4: Aanvullende behoefte van zorg: ISAF-veteranen geven aan dat ze het belangrijk vinden dat er goede specialistische zorg wordt aangeboden aan veteranen die hier behoefte aan hebben. Ook geven ze aan dat het belangrijk is dat veteranen contact met elkaar houden en dat men over de missie kan blijven praten.

Defensie biedt zorg en nazorg aan veteranen in werkelijke dienst en de MGGZ speelt hierbij een belangrijke rol. Binnen de MGGZ is expertise aanwezig, juist gericht op de doelgroep veteranen. De MGGZ maakt ook deel uit van het LZV. Het LZV is gespecialiseerd in de behandeling van (post-actieve) veteranen met uitzendinggerelateerde psychische problemen. Er vindt daarnaast veel onderzoek plaats, waaronder het onderzoek naar de zorgbehoefte van vrouwelijke veteranen, het langlopende PRISMO-onderzoek en de longitudinale

studies vanuit het NLVi (Impact) en TOS (zie de Bijlage Lopend onderzoek), met als doel de ervaringen en behoeften van ISAF-veteranen (en veteranen die zijn ingezet voor andere missies) en de verdere ontwikkeling van de zorg voor veteranen met uitzendinggerelateerde problemen te monitoren.

Focus op Dutchbat III

In 2020 werd het onderzoek Focus op Dutchbat III uitgevoerd. Door de onafhankelijke begeleidingscommissie onder leiding van dhr. Borstlap zijn op verzoek van de minister van Defensie aanbevelingen geformuleerd. In 2021 en 2022 is hard gewerkt aan het realiseren van de aanbevelingen. Middels diverse activiteiten is invulling gegeven aan zorg, steun, erkenning en waardering voor Dutchbat III-veteranen en hun relaties. De aanbevelingen en de stand van zaken ervan worden in de onderstaande tekst toegelicht.

Aanbeveling: Stuur als ministerie van Defensie alle Dutchbat III-veteranen en hun thuisfront een brief met daarin een expliciete uitnodiging aan hen die vanwege de uitzending nog professionele hulp behoeven, maar dit nog niet (voldoende) hebben gekregen, om contact op te nemen met het Veteranenloket. Laat het Veteranenloket vervolgens onderzoeken op welke wijze invulling kan worden gegeven aan de (aanvullende) behoefte aan zorg en ondersteuning bij de veteraan of het thuisfront.

In de Veteranennota 2021-2022 is al aangegeven dat op 9 april 2021 naar alle Dutchbat III-veteranen en nabestaanden (waarvan naam, adres en woonplaats bekend was) een brief is gestuurd. In de brief zijn veteranen met een hulpvraag uitgenodigd om contact op te nemen met het Veteranenloket. Naar aanleiding van de brief zijn vijf nieuwe zorgvragen bij het Veteranenloket gemeld. Daarnaast zijn er dertien zorgvragen gemeld van cliënten die al eerder in zorg waren bij het LZV. Het NLVi heeft ook onderzocht op welke wijze invulling kan worden gegeven aan de (aanvullende) behoefte aan zorg en ondersteuning bij de veteraan, het thuisfront of de nabestaanden. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van een laagdrempelig nuldelijns zorgaanbod voor groepen en voor het thuisfront. Op de bijeenkomst van 18 juni 2022 op de Oranjekazerne in Schaarsbergen is dit zorgaanbod onder de aandacht gebracht. Daarnaast heeft Centrum '45 een groepsbehandeling met aandacht voor morele verwonding ontwikkeld. Tenslotte zijn er richtlijnen ontwikkeld gericht op het omgaan met morele verwonding in de nulde-, eerste- en tweedelijns.

Aanbeveling: Organiseer en faciliteer voor Dutchbat III-veteranen en hun thuisfront die daaraan behoefte hebben een terugkeerreis naar Srebrenica. Financier als Ministerie van Defensie de kosten van de organisatie en de begeleiding voor, tijdens en na afloop van de terugkeerreis.

De organisatie en de uitvoering van de terugkeerreizen is belegd bij het NLVi. In 2022 vonden vijf terugkeerreizen voor Dutchbat III-veteranen en hun thuisfront plaats. Vanaf 2023 zijn jaarlijks 15 terugkeerreizen gepland. Dutchbat III-veteranen kunnen met één relatie deelnemen aan de terugkeerreis. De terugkeerreis maakt het voor de Dutchbat III-veteranen mogelijk om in kleine groepen de voor hen belangrijke plaatsen in Bosnië te bezoeken. Geestelijk verzorgers en maatschappelijk werkers zijn betrokken bij de organisatie en de uitvoering. Er zijn vooral positieve reacties uit deze reizen voortgekomen. Zij zullen de komende jaren nog worden aangeboden, zodat alle Dutchbat III-veteranen daar gebruik van kunnen maken.

Aanbeveling: Dutchbat III-veteranen verwachten aanvullende initiatieven op het gebied van erkenning en waardering. De begeleidingscommissie is van oordeel dat een collectief gebaar op zijn plaats is. Dit collectieve gebaar moet tegemoetkomen aan het ervaren gebrek aan erkenning en waardering, gelet op de uitzonderlijke omstandigheden waarin het nagenoeg onmogelijke van hen is gevraagd. Voorts heeft onjuiste beeldvorming in de jaren na de missie bijgedragen aan onvoldoende gevoelde steun en erkenning. Het onderzoek Focus op Dutchbat III toont aan dat deze veteranen tot de dag van vandaag de gevolgen daarvan met zich meedragen. Zoals eerder vastgesteld kan Dutchbat III niet verantwoordelijk gehouden worden voor de genocide die buiten de enclave heeft plaatsgevonden. Allereerst is een duidelijke verklaring van Defensie als werkgever en de Nederlandse regering als opdrachtgever op zijn plaats, die tegemoetkomt aan het ervaren gebrek aan erkenning en waardering van Dutchbat III-veteranen. Daarnaast is, alles overwegende, naar het oordeel van de commissie een symbolisch bedrag op zijn plaats van 5.000 euro (belastingvrij) voor elke veteraan die deel uitmaakte van Dutchbat III, of indien de veteraan is overleden zijn/haar nabestaanden. Deze twee elementen, een duidelijke verklaring en een symbolisch voor iedere Dutchbat III-veteraan gelijk bedrag, zijn naar het oordeel van de commissie onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het eerste deel van deze aanbeveling, namelijk een collectief gebaar van erkenning en waardering, is ingevuld door het organiseren van een bijeenkomst voor Dutchbat III-veteranen en hun relaties. Deze bijeenkomst vond plaats op 18 juni 2022 op de Oranjekazerne in Schaarsbergen. Tijdens deze bijeenkomst is door de minister-president, namens het kabinet, excuses aangeboden, voor zowel de onmogelijke situatie waarin Dutchbat III werd gebracht als voor het gebrek aan erkenning, waardering en zorg dat vele Dutchbat III-veteranen bij terugkeer in Nederland hebben ervaren. De minister van Defensie heeft als blijk van erkenning en waardering het Ereteken voor Verdienste in brons uitgereikt. Het NLVi draagt zorg voor de uitreiking aan de veteranen die niet bij de bijeenkomst in Schaarsbergen aanwezig waren. Voor veteranen woonachtig in het buitenland wordt de uitreiking waar mogelijk verzorgd door een militair attaché.

Tijdens de bijeenkomst in Schaarsbergen heeft de Commandant der Strijdkrachten (CDS) de nieuwe plaquette Dutchbat III onthuld.

Tot slot zijn in januari 2022 ongeveer 330 Dutchbat III-veteranen benaderd die vanwege veranderde regelgeving alsnog in aanmerking komen voor de uitreiking van een trouwe dienstmedaille. Inmiddels heeft ruim de helft de medaille uitgereikt gekregen. De opmaakkosten van het Ereteken voor Verdienste in brons en de trouwe dienstmedaille worden door Defensie vergoed.

In het eerste kwartaal van 2021 is gestart met de uitvoering van de aanbeveling om de veteraan of nabestaande 5.000 euro (belastingvrij) toe te kennen. Op 13 personen na is het bedrag aan elke Dutchbat III-veteraan uitgekeerd.

Tot slot wordt voor alle uitgezonden militairen van Dutchbat I, II, III en IV op 4 november 2023 door Commandant Landstrijdkrachten een bijeenkomst georganiseerd.

Opvolging onderzoek(en) hulphonden

Het promotieonderzoek Veteranen hulphonden (Veterans PTSD Working dogs Research (V-PWR)) heeft het effect van de interactie tussen de hulphond en de veteraan onderzocht. De resultaten laten zien dat veteranen dankzij de hulphond beter kunnen omgaan met hun PTSS-symptomen. Het leven van veteranen met PTSS is door de hulphond ten goede veranderd. Het onderzoek heeft ook gekeken naar de effecten op de hulphonden zelf. De hulphonden lijken geen stress te

ondervinden bij het uitvoeren van hun taak (het begeleiden/assisteren van de veteraan met PTSS). Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek V-PWR is een vervolgonderzoek gestart. Dit vervolgonderzoek, genaamd V-PWR 2.0, richt zich op het inzichtelijk maken van de lange termijn effecten van de interactie tussen hond en veteraan. De Nationale Politie heeft eveneens een onderzoek uitgevoerd naar de effecten van (hulp)honden op de gezondheid en het welzijn van politieagenten met PTSS. Dit onderzoek liet ook zien dat een hulphond een positief effect heeft op het welzijn van de politieagent met PTSS.

Defensie heeft het LZV/NLVi om advies gevraagd over de verdere ontwikkeling van het beleid ten aanzien van hulphonden voor militairen en veteranen met PTSS. Het LZV/NLVi heeft geadviseerd om eventueel hulphonden in te zetten bij veteranen die na het doorlopen van tenminste twee vormen van traumabehandeling nog (rest)klachten ervaren. Bij deze laatste groep veteranen kan een hulphond een belangrijke functie hebben bij het vergroten van de kwaliteit van leven. Defensie omarmt het advies van het LZV/NLVi en heeft het LZV/NLVi opdracht gegeven te inventariseren hoe groot de behoefte/vraag is naar hulphonden en om hun advies verder uit te werken. De infrastructuur en kennis gericht op de indicatiestelling is binnen het NLVi reeds aanwezig en er zijn ook al gesprekken gevoerd met opleidingscentra voor hulphonden. Deze opleidingscentra staan positief tegenover een samenwerking met het ministerie van Defensie.

9 | Toezicht en advies

In artikel 11 van de Veteranenwet wordt de bevoegdheid van de Veteranenombudsman beschreven. Artikel 1 van het Veteranenbesluit beschrijft de taken van de Inspecteur der Veteranen.

Inspecteur der Veteranen

De Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK) vervult ook de rol van Inspecteur der Veteranen. Hij is adviseur op het gebied van veteranaangelegenheden. Daarnaast kunnen veteranen de IGK vragen te bemiddelen bij geschillen die verband houden met Defensie. Vanuit de rol als Inspecteur der Veteranen let de IGK vooral op de (na-)zorg, de erkenning en waardering van veteranen, het thuisfront en veteranenactiviteiten. In het jaarverslag van de IGK over 2022 wordt aandacht gevraagd voor verschillende onderwerpen waaronder: de veteranenstatus, de opvolging van de aanbevelingen uit de evaluatie van het veteranenbeleid, de onduidelijkheden bij het proces voor het verkrijgen van het Draaginsigne Gewonden (DIG), de effecten van het onderzoeksrapport Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, de ondersteuning van veteranen door zorgcoördinatoren van het NLVi en het Militair Invaliditeitspensioen (MIP).

De IGK heeft per 1 mei 2023 een extra functionaris aangesteld op het deelgebied veteranen (-aangelegenheden), om de werklast bij de IGK (individuele bemiddelingen) op te kunnen vangen. Daarnaast stelt dit de IGK in staat om een grotere bijdrage te leveren aan het geven van erkenning en waardering aan veteranen door middel van aanwezigheid bij (veteranen)activiteiten en evenementen.

Veteranenombudsman

Op grond van de Veteranenwet heeft de Nationale Ombudsman tevens een rol als ombudsman voor de veteranen. In die rol behandelt de ombudsman klachten van veteranen over overheidsinstanties en over niet-overheidsinstanties die een taak uitvoeren op het gebied van zorg, erkennen en waardering van veteranen. Daarnaast onderzoekt hij of er knelpunten zijn bij de uitvoering van de Veteranenwet.

Per 1 januari 2023 is het jaarlijkse budget van de Veteranenombudsman structureel verhoogd met 150.000 euro, zodat hij in staat wordt gesteld om zijn taken op een juiste wijze uit te kunnen voeren.

Het jaarverslag van de Nationale ombudsman over 2022 is op 24 mei 2023 aan de Tweede Kamer aangeboden. Dit verslag biedt een uitgebreid overzicht van de werkzaamheden, waaronder ook zijn werkzaamheden als Veteranenombudsman.

De Veteranenombudsman heeft de afgelopen jaren enkele onderzoeksrapporten aangeboden zoals het rapport Noodopvang veteranen en het rapport Toegang tot veteranenzorg achter slot en grendel. De stand van zaken ten aanzien van deze onderzoeksrapporten wordt hieronder toegelicht. Verder wordt kort ingegaan op een onderzoek dat de Veteranenombudsman momenteel uitvoert naar de verantwoordelijkheid van gemeenten bij het geven van erkenning en waardering aan veteranen die woonachtig zijn in deze gemeenten. Tot slot wordt het onderwerp Militair Invaliditeitspensioen bij emigratie toegelicht.

Rapport Noodopvang veteranen

In de brief van de minister van Defensie aan de Veteranenombudsman van 24 maart 2023, die in afschrift aan de Tweede Kamer is verstuurd, wordt de stand van zaken weergegeven ten aanzien van de aanbevelingen genoemd in het rapport Noodopvang veteranen. Concreet betekent dit dat met de uitvoerders van de Bed, Bad, Brood, Budget (BBBB)-regeling en de Time Out-regeling¹³ overleg is gevoerd en afgesproken is dat meer maatwerk zal worden toegepast. Hierdoor wordt het mogelijk dat de verblijfsduur in de BBBB-voorziening en de Time Out-voorziening met enkele dagen wordt verlengd. In datzelfde overleg werd door de uitvoerders van de regelingen aangegeven dat de informatievoorziening over noodopvangmogelijkheden op de website van het NLVi is verbeterd.

¹³ De BBBB-regeling heeft tot doel de veteraan te ondersteunen bij het overbruggen van de dagen totdat hij of zij terecht kan bij familie, kennissen of gemeentelijke opvangvoorzieningen. De Time Out-voorziening biedt veteranen de mogelijkheid om buiten de thuissituatie tot rust te komen, waarbij de terugkeer naar de thuissituatie het doel is.

In de bovengenoemde brief aan de Veteranenombudsman wordt ook het voorstel van het Leger des Heils en het NLVi, voor de opzet van een landelijke opvang voor zorgbehoevende veteranen, beschreven. Deze opvang is een aanvulling op de BBBB- en de Time Out-voorzieningen, omdat hier ook aan dakloze veteranen meer langdurige hulp en ondersteuning kan worden geboden. Het voorstel wordt vanuit het ministerie van Defensie ondersteund. Hierbij is wel benadrukt dat voor het realiseren van een dergelijke opvangvoorziening een gezamenlijke betrokkenheid van het Leger des Heils, NLVi, Defensie en andere partijen die in het voorstel worden genoemd belangrijk is. Het NLVi en het Leger des Heils zullen het voorstel verder uitwerken. Zodra het gereed is zal ik u hierover informeren.

Rapport Toegang tot veteranenzorg achter slot en grendel

In de brief van de minister van Rechtsbescherming van 24 april jongstleden, die mede namens de minister van Defensie aan de Veteranenombudsman is verstuurd, wordt aangegeven op welke wijze uitvoering wordt gegeven aan de toezeggingen die zijn gedaan in het kader van het rapport Toegang tot veteranenzorg achter slot en grendel. Deze brief is in afschrift aan de Tweede Kamer verstuurd. In de brief wordt onder andere aangegeven dat het voor zorgcoördinatoren van het NLVi mogelijk wordt om buiten bezoeken een gedetineerde veteraan met uitzendgerelateerde problemen te bezoeken. Daarnaast wordt gesteld dat het mogelijk en wenselijk is om bepaalde groepen post-actieve veteranen in het Militair Penitentiair Centrum (MPC) te Stroe te plaatsen. Het ministerie van Defensie, de Dienst Justitiële Instellingen (DJI) en het ministerie van Justitie en Veiligheid, gaan de criteria tot plaatsing van veteranen met uitzendgerelateerde problematiek in het MPC Stroe verder uitwerken. De verwachting is dat plaatsing in het MPC kan bijdragen aan het herstel en de erkenning en waardering voor het militaire verleden. De inzet is deze afspraken in het najaar te hebben afgerond, waarna ze in uitvoering kunnen worden gebracht.

Onderzoek naar de taken en verantwoordelijkheden van gemeenten ten aanzien van veteranen.

De Veteranenombudsman heeft aangegeven signalen te hebben ontvangen waaruit blijkt dat gemeenten vaak niet of onvoldoende bekend zijn met de Veteranenwet. Dit heeft tot gevolg dat het voor gemeenten onduidelijk is wat er van hen op het gebied van erkenning waardering en de bijzondere zorgplicht,

voor veteranen woonachtig in hun gemeenten wordt verwacht. De Veteranenombudsman heeft aangegeven een onderzoek uit te voeren met als doel het scheppen van een helder kader voor de taken en verantwoordelijkheden van gemeenten. Hoewel het onderzoek zich richt op gemeenten zullen bij de uitvoering van het onderzoek ook andere instanties zoals het NLVi en het ministerie van Defensie worden benaderd. Het ministerie van Defensie heeft relevante informatie met de onderzoekers gedeeld en vertegenwoordigers van de Hoofddirectie Personeel (HDP) en het Dienstencentrum Personele Zorg (DCPZ) hebben op 23 april 2023 deelgenomen aan een rondetafelbijeenkomst die over dit onderwerp door de Veteranenombudsman is georganiseerd. Het rapport van dit onderzoek ziet Defensie met belangstelling tegemoet.

9 | Financiën

In het onderstaande overzicht worden de kosten van de uitvoering van het veteranenbeleid in 2022 weergegeven. De kosten worden gerangschikt naar kosten voor zorg, erkenning en waardering en overige kosten. De bedragen genoemd bij Stichting Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) en vereniging Veteranenplatform (VP) zijn de toegekende subsidiebedragen. De uitvoeringskosten Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP)/Bijzondere Regelingen Defensie (BRD) zijn de apparaatskosten (organisatiekosten) van ABP/BRD. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van

de uitgaven van de verschillende regelingen en voorzieningen. De totale uitgaven zijn afgerond €198.995.000.

De onderstaande afbeelding (afbeelding 23) geeft een overzicht van de uitgaven aan het veteranenbeleid in de periode 2015 - 2022. De daling van de uitgaven in 2022 ten opzichte van 2021 wordt voornamelijk verklaard door een lager bedrag dat is uitbetaald in het kader van de Regeling Volledige Schadevergoeding (RVS).

Afbeelding 23: Overzicht uitgaven veteranenbeleid.

10 | Terug- en vooruitblik

Terugblik

Oriëntatie op de behoeften in de veteranengemeenschap

Verschiedende organisaties binnen het veteranenveld (zoals het Nationaal Comité Veteranendag (NCVD), vereniging Veteranenplatform (VP) en stichting Nederlands Veteraneninstituut (NLVi)) doen onderzoek naar de wensen en behoeften van veteranen op het gebied van zorg, erkenning en waardering (zie Hoofdstuk 7 Onderzoek). De genoemde organisaties nemen de resultaten van de onderzoeken mee bij de uitvoering van hun activiteiten. Het lopend onderzoek naar de zorgbehoefte van vrouwelijke veteranen is hierbij vermeldenswaardig. Dit meerjarig door de Nederlandse Defensieacademie (NLDA) uitgevoerde wetenschappelijk onderzoek is eind 2023 gereed. Defensie ziet uit naar de aanbevelingen van dit onderzoek.

Het vormgeven van een modern stelsel van uitkeringen en voorzieningen

Uit een eerdere evaluatie van het veteranenbeleid volgde de aanbeveling om het stelsel van uitkeringen en compensaties (inclusief keuringen) te moderniseren. Deze modernisering moet leiden tot een betere ondersteuning van de veteraan bij zijn/haar re-integratie en participatie. Binnen het NLVi is, in samenwerking met het ministerie van Defensie en de afdeling Bijzondere Regelingen Defensie (BRD), gestart met de ontwikkeling van een toekomstbestendig systeem. Deze ontwikkeling heeft zich vooral gericht op het verbeteren van de samenwerking tussen de zorgcoördinatoren en de maatschappelijk werkers, die beiden een belangrijke rol in het proces spelen. In december 2022 is tijdens een bijeenkomst van de Hoofddirectie Personeel (HDP) met de werkgroep post-actieven een presentatie gegeven aan de vertegenwoordigers van de sociale partners over het nieuwe stelsel en de uitgangspunten ervan. Afsproken is om bij een volgende bijeenkomst van de werkgroep post-actieven een presentatie te geven waarbij de rechtspositionele consequenties van het nieuwe systeem inzichtelijk worden gemaakt. Het nieuwe stelsel steunt op de pijlers gezondheid en zelfredzaamheid, waarbij op basis van een zorg- en ontwikkelplan wordt gewerkt aan re-integratie en participatie onder de voorwaarde van rust en financiële zekerheid voor de veteraan. In het nieuwe stelsel ligt het accent op vraaggerichte zorg, waarbij de betrokken zorg- en hulpverleners samen met de veteraan in een situatie van financiële rust werken aan herstel en participatie. In de subsidie aan het NLVi is de

De vorige hoofdstukken geven een overzicht van de uitvoering van het veteranenbeleid in 2022 op de diverse deelgebieden die in de Veteranenwet zijn beschreven, zoals onder meer erkenning en waardering, zorg en de bijzondere zorgplicht. Hierbij is beschreven welke activiteiten zijn uitgevoerd en wat hiervan de resultaten zijn. Waar mogelijk zijn ook cijfers van voorgaande jaren gepresenteerd, zodat ontwikkelingen in de tijd zichtbaar worden. In 2022 hebben diverse activiteiten plaatsgevonden die hebben bijgedragen aan de maatschappelijke erkenning en waardering van veteranen en hun relaties. Met name de succesvolle evenementen zoals de Invictus Games en de Nederlandse Veteranendag springen hierbij in het oog. Andere initiatieven zoals namen van militairen op bruggen en viaducten vergroten de zichtbaarheid van Defensie en de krijgsmacht in de samenleving en dragen bij aan het vergroten van de erkenning en waardering. Daarnaast is in 2022 gestart met het verder ontwikkelen van het defensiebeleid ten aanzien van de inzet van hulphonden voor veteranen met psychische problemen zoals het Posttraumatisch Stresssyndroom (PTSS). Het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) heeft hierover samen met het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) een advies geschreven en het NLVi werkt momenteel dit advies verder uit. Diverse opleidingscentra voor hulphonden zijn benaderd en staan positief ten opzichte van een samenwerking met het ministerie van Defensie.

In de Veteranennota van vorig jaar zijn enkele onderwerpen benoemd die in het afgelopen notajaar opgepakt zouden worden. Het betreft de oriëntatie op de behoeften in de veteranengemeenschap, het vormgeven van een modern stelsel van uitkeringen en voorzieningen, het verbeteren van de transitie van de militair naar de civiele maatschappij en het evalueren van de beleidslijn ten aanzien van de reikwijdte van de bijzondere zorgplicht voor veteranen en hun relaties. In de voorgaande hoofdstukken zijn deze onderwerpen beschreven en onderstaande paragraaf Terugblik biedt een korte samenvatting. Vervolgens worden in de paragraaf Vooruitblik onderwerpen beschreven die het komende jaar aandacht zullen krijgen.

afgelopen jaren budget opgenomen voor de ontwikkeling van het nieuwe stelsel van uitkeringen en voorzieningen. Daarnaast is budget toegekend voor een ICT-systeem dat bijdraagt aan de verdere samenwerking tussen de diverse zorg- en hulpverleners.

Het verbeteren van de transitie van militair naar civiel

Transitiezorg is gericht op het zo goed mogelijk voorbereiden en zorgvuldig begeleiden van uitstromende militairen/veteranen naar de samenleving. Transitiezorg is een veel breder thema dan veteranenzorg en heeft betrekking op alle militairen die Defensie verlaten. Het heeft betrekking op het invullen van goed werkgeverschap bijvoorbeeld door het aanbieden van opleidingen/scholing, waardoor de transitie wordt verbeterd.

Voordat een militair de actieve dienst verlaat, krijgt hij/zij door de zorg van het betreffende defensieonderdeel voorlichting over de mogelijkheden tot steun- en zorgverlening door Defensie en/of het NLVi. Verder worden exitgesprekken gevoerd bij de eenheden en wordt het Doorlopend Dienstverlaters-onderzoek Defensie uitgevoerd (TOS), waarbij aandacht is voor de transitie van de militaire naar de civiele (werk)omgeving. De Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) organiseert dienstverlatersconferenties waarbij militairen/veteranen die met Functioneel Leeftijdsontslag (FLO) gaan met hun relaties worden voorbereid op de periode na einde diensttijd. De impact van het militaire beroep en militaire (uitzend) ervaringen op het welzijn wordt onderzocht door Defensie en NLVi gemonitord (zie Bijlage Lopend onderzoek).

De HDP heeft eind 2022 een plan van aanpak opgesteld gericht op het inventariseren van de activiteiten die op het gebied van transitie momenteel worden uitgevoerd, zodat mogelijke verbeteringen kunnen worden voorgesteld. Eind 2022 heeft de HDP aan de Defensieonderdelen gevraagd om aan te geven welke instrumenten zij momenteel inzetten in het kader van de transitie van militairen. Dit onderwerp wordt het komende jaar verder opgepakt en uitgewerkt.

Reikwijdte van de bijzondere zorgplicht voor de veteraan en zijn relaties

In 2022 is de beleidslijn ten aanzien van de bijzondere zorgplicht voor de veteraan en zijn relaties geëvalueerd. In de beleidslijn werd aangegeven dat relaties van de veteraan met psychische klachten vanwege de uitzending van de veteraan, ook door tussenkomst van het Veteranenloket zorg van het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) kunnen ontvangen. Hiervoor is het niet noodzakelijk dat de veteraan zelf ook uitzendgerelateerde klachten heeft. Daarnaast is in de beleidslijn beschreven hoe om te gaan met huisbezoeken bij in het buitenland woonachtige veteranen en op welke wijze reiskosten worden vergoed, indien een veteraan voor behandeling in het LZV naar Nederland moet komen. Uit de evaluatie blijkt dat in de praktijk de beleidslijn voor zorgcoördinatoren en zorgverleners goed werkt. Het betreft kleine aantallen relaties die in het LZV behandeld worden. Daarnaast wordt maatwerk toegepast bij de vergoeding van reiskosten om in Nederland in het LZV behandeld te kunnen worden.

Vooruitblik

Ook komend jaar wordt doorgewerkt aan het borgen en verder ontwikkelen van het beleid en de uitvoering daarvan op het gebied van erkenning, waardering en de zorg voor veteranen, Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers (MOD'ers) en hun relaties. Het komende jaar staan daartoe de onderwerpen op de agenda die het afgelopen jaar ook al aandacht hebben gekregen, namelijk: hulphonden voor veteranen met psychische problemen borgen in de reguliere processen, het verder verbeteren van het zorgstelsel voor veteranen door het nader uitwerken van een modern stelsel van uitkeringen en voorzieningen en het voortzetten van het project gericht op de transitie van de militair/veteraan naar de civiele maatschappij.

Van diverse onderzoeken worden de resultaten komend jaar verwacht (zie ook Bijlage Lopend onderzoek), waaronder het onderzoek naar behoefte aan zorg van vrouwelijke veteranen. Deze onderzoeken genereren nieuwe inzichten en aanbevelingen voor de verdere ontwikkeling van het beleid. Mede aan de hand van dit soort onderzoeken wordt komend jaar verder gewerkt aan het verbeteren van het huidige veteranenbeleid.

Daarnaast wordt gewerkt aan een onderzoeksagenda, opgesteld door de Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) en gedragen door relevante stakeholders, waaronder het Nederlands Veteraneninstituut (NLVi), het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) en het ministerie van Defensie. Deze onderzoeksagenda zal naar verwachting nog dit jaar worden gepresenteerd.

Daarnaast wordt verder gewerkt aan de aanbevelingen van het onderzoek van de Veteranenombudsman Veteraan in detentie. In overleg met het ministerie van Veiligheid en Justitie zullen de voorwaarden worden ingevuld waaronder veteranen gedetineerd kunnen worden in de militaire Penitentiare Inrichting in Stroe. Tot slot zal ook de verdere ontwikkeling van de categorale noodopvang voor dakloze veteranen, het initiatief van het Leger des Heils en het NLVi dat door het ministerie van Defensie wordt ondersteund, het komende notajaar worden uitgewerkt. Het doel is om in 2024 een dergelijke opvang gereed te hebben.

2022 is een jaar waarin veel is gedaan op het gebied van erkenning, waardering en zorg voor veteranen. De erkenning en waardering die zo belangrijk is, neemt toe. In het komend jaar wordt dit voorgezet en in de Veteranennota 2023-2024 wordt hierover gerapporteerd.

Bijlage 1

Missies kwalificerend voor veteranenstatus

Missie	Afkorting	Begin	Einde
01	Inzet tijdens de Tweede Wereldoorlog	WO-II	1940 1945
02	Inzet in voormalig Nederlands-Indië		1945 1950
03	Inzet in voormalig Nederlands Nieuw-Guinea		1945 1962
04	United Nations Special Committee on the Balkans	UNSCOB	1947 1951
05	Inzet tijdens de Korea-oorlog	UNC South Korea	1950 1955
06	United Nations Truce Supervision Organization (Midden-Oosten)	UNTSO	1956 heden
07	First United Nations Emergency Force (Egypte)	UNEF-I	1956 1956
08	United Nations Observer Group in Lebanon	UNOGIL	1958 1958
09	United Nations Operation in the Congo	UNOC	1960 1963
10	United Nations Yemen Observation Mission	UNYOM	1963 1964
11	United Nations India-Pakistan Observation Mission	UNIPOM	1965 1966
12	(NATIONAAL) Beëindiging gijzelingsacties	De Punt Bovensmilde	1977 1977
13	United Nations Interim Force in Lebanon	UNIFIL	1979 1985
14	Multinational Force and Observers (Sinai)	MFO	1982 1995 2013 2015
15	Mijnenruim operatie Rode Zee en Golf van Suez (Hr.Ms Haarlem en Hr Ms Harlingen)		1984 1984
16	Oorlog tussen Irak en Iran (Eerste Golfoorlog) (WEU-operaties Octopus/Calendar II)		1987 1989
17	United Nations Transition Assistance Group (Namibië)	UNTAG	1989 1990
18	Tweede Golfoorlog (WEU-operaties Phalanx en Phalanx-Mike, noodhospitaal, Geleide Wapens en AWACS)		1990 1991

Missie	Afkorting	Begin	Einde
19	United Nations Special Commission (Irak)	UNSCOM	1991 1998
20	Provide Comfort (N-Irak)		1991 1992
21	United Nations Angola Verification Mission II en III	UNAVEM	1991 1997
22	European Community Monitoring Mission / European Union Monitoring Mission	ECMM/ EUMM	1991 2007
23	United Nations Advance Mission in Cambodia / United Nations Transitional Authority in Cambodia	UNAMIC/ UNTAC	1992 1993
24	United Nations Protection Force / United Nations Peace Forces	UNPROFOR/ UNPF	1992 1995
25	Embargo op de Adriatische Zee en op de Donau (Maritime Monitor, Sharp Vigilance, Maritime Guard, Sharp Fence, Sharp Guard en WEU-Donau)		1992 1996
26	Cambodian Mine Action Centre	CMAC	1993 2000
27	Inzet luchtwapen boven Bosnië, Kroatië en Kosovo (Deny Flight, Decisive Endeavour, Deliberate Guard en Deliberate/Joint Forge)		1993 (2001)
28	United Nations Observer Mission in South Africa	UNOMSA	1993 1993
29	United Nations Operation in Mozambique	UNOMOZ	1993 1995
30	United Nations Observer Mission in Uganda-Rwanda / United Nations Assistance Mission in Rwanda	UNOMUR/ UNAMIR	1993 1994
31	United Nations Mission in Haiti (Support Democracy, Uphold Democracy en UN Mission in Haiti)	UNMIH	1993 1996
32	CVSE/OVSE in Moldavië		1993 2004
33	Provide Care (Zaire/Rwanda)		1994 1994
34	CVSE/OVSE in Georgië		1994 1996
35	WEU in Mostar (Task Force Mostar)		1994 1996
36	International Conference on Former Yugoslavia- missie	ICFY-missie	1994 1996

	Missie	Afkorting	Begin	Einde
37	United Nations Disengagement Observer Force (Golan)	UNDOF	1995 22-07-2013	1997 heden
38	Central Mine Action and Training School (Angola)	CMATS	1995	1999
39	Implementation Force (Bosnië)	IFOR	1995	1996
40	United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina (inclusief United Nations International Police Task Force, UN Mine Action Centre/BH Mine Action Centre)	UNMIBH UNIPTF BHMAL	1996	2003
41	Multinational Interception Force (Perzische Golf)	MIF	1996	2000
42	United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium	UNTAES	1996	1997
43	OVSE in Bosnia and Herzegovina		1996	1996
44	Stabilisation Force (Bosnië)	SFOR	1996	2004
45	Multinational Advisory Police Element / European Commission Police Assistance in Albania	MAPE/ECPA	1997	2002
46	OVSE in Albanië (inclusief evacuatieoperatie Hr.Ms. Karel Doorman)		1997	2002
47	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus	UNFICYP	1998	2001
48	Extraction Force (Macedonië)	EF	1998	1999
49	NAVO-verificatiemissie (Kosovo)		1999	1999
50	Albania Force: Operatie Allied Harbour (Macedonië/Albanië)	AFOR	1999	1999
51	Operatie Allied Force (Kosovo)	ALL FOR	1999	1999
52	Kosovo Forcez	KFOR	1999	heden
53	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo	UNMIK	1999	2000
54	United Nations Mission Ethiopia and Eritrea	UNMEE	2000	2003
55	Inzet in Macedonië (Essential Harvest, Amber Fox/Task Force Fox, OVSE Spillover Monitor Mission, Operatie Concordia, Proxima)		2001	2006

	Missie	Afkorting	Begin	Einde
56	Operatie Enduring Freedom (inclusief Combined Maritime Forces)	OEF	2001	KFOR
57	Operatie Active Endeavour	OAE	2001 19-04-2004 2007	2004 01-05- 2006-2010
58	International Security Assistance Force in Afghanistan (inclusief NTM Kunduz + UNAMA) UNAMA	ISAF	2002	2014 Heden
59	European Union Police Mission I en II (Bosnië)	EUPM	2003	2011
60	Operatie Display Deterrence (Turkije)		2003	2003
61	Stabilisation Force Iraq	SFIR	2003	2006
62	United Nations Mission in Liberia	UNMIL	2003	2004
63	Coalition Maritime Assistance Training Team (Irak)	CMATT	2004	2011
64	NATO Training Implementation Mission / NATO Training Mission Iraq	NTMI	2004	
65	NATO Support to the African Union	NS2AU	2004	
66	United Nations Operation in Burundi United Nations Integrated Office in Burundi	ONUB BINUB	2004 2007	2005 2008
67	Operatie Golden Eagle (Ivoorkust)(evacuatie Adibjan)		2004	2004
68	United Nations Mission in Soedan (inclusief UNAMIS, AMIS, IMAT, UNADVM en UNAMID)	UNMIS	2004	2011
69	European Union Force (Bosnië) (inclusief Althea en NATO Headquarters Sarajevo)	EUFOR	2004	
70	United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (inclusief EUFOR RDC, EUSEC RDC, EUPOL RDC en EUSEC FIN)	MONUC	2005	2012
71	European Union Aceh Monitor Mission	EUAMM	2005	2006
72	Kosovo Force 2 (inclusief ESDP Kosovo / EULEX Kosovo)	KFOR 2	2005	2018

	Missie	Afkorting	Begin	Einde
73	European Union Border Assistance Mission Rafah in Israël	EUBAM	2006	2008
74	European Union Police Mission (Afghanistan)	EUPOL	2007	2017
75	Maritime Task Force United Nations Interim Force in Lebanon	MTF UNFIL	2006	2008
76	Security Sector Reform in Burundi	SSR Burundi	2004, 2006, 2007	heden
77	Security Sector Reform Libanon	SSR LAF	2008	2008
78	Maritieme Antipiraterij Operaties Somalië (inclusief operatie Atalanta, operatie Allied Protector, operatie Ocean Shield en Vessel Protection Detachments (VPD'S))		2008	
79	European Union Force Tchad/RCA	EUFOR TCHAD	2008	2010
80	European Union Monitoring Mission Georgië	EUMM Georgië	2008	2010
81	United States Security Sector Coordinator	USSC (DAYTON)	2010	
82	United Nations Office on Drugs and Crime (Kenia)	UNODC	2010	2012
83	Inzet Ivoorkust		2010	2011
84	Unified Protector (Libië) (inclusief evacuatieoperatie)	OUP	2011	2011
85	United Nations Mission In South Sudan	UNMISS	2011	2020
86	US African Contingency Operations Training and Assistance o.a. Burundi, Burkina Faso, Uganda, Benin	ACOTA	2011	
87	Anatolian Protector (Turkije)		2013	2015
88	Multinational Force and Observers te Egypte	MFO	01-01-2013	2015
89	European Union Training Mission Somalia	EUTM Somalië	15-03-2013	2019
90	European Union Aviation Security Mission in South Sudan	EUAVSEC South Sudan	01-06-2013	2014
91	European Union Training Mission Mali UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali Nationaal	EUTM Mali MINUSMA MINUSMA NATIONAAL	01-07-2013 01-09-2013 01-11-2013	-

	Missie	Afkorting	Begin	Einde
	EUCAP SAHEL MALI	EUCAP	29-06-2015	
92	Regional Anti-Piracy Prosecution & Intelligence Coordination Centre	RAPPICC	01-09-2013	2014
93	European Union Regional Maritime Capacity Building ten behoeve van de Hoorn van Afrika en het westelijk deel van de Indische Oceaan	EUCAP NESTOR	15-03-2014	
94	European Union Force Central African Republic European Union Military Assistance Mission in Central African Republic	EUFOR CAR EUMAM	15-03-2014 06-04-2015	2017
95	Recovery MH 17 in Oekraïne	MH17 recovery	20-07-2014	
96	Resolute Support Afghanistan	RS	01-10-2014	
97	1(NLD) ATF Middle East te Jordanië, Koeweit en Qatar	1(NLD) ATF ME	24-09-2014	
98	1(NLD) Capacity Building Mission in Iraq te Irak en Koeweit	1(NLD)CBMI	2004	
99	European Union Liason and Planningscell Tunesia	Tunesië	..-05-2015	
100	EU Naval Force Mediterranean Forward Headquarters	EUNAVFORMED FHQ	26-06-2015	
101	Force Protection Middle East	1 (NLD) FPME	2016	
102	Air Task Force Air to Air Refuelling Operation Inherent Resolve.	1(NLD) ATFAAR-OIR	2017	
103	UN Mine Action Service Iraq	UNMAS IRQ	01-09-2017	
104	Operation Sea Guardian in het Middellandse Zeegebied	OSG	01-04-2018	2019
105	Nato Mission in Iraq	NMI	01-10-2018	
106	European-Led Mission Awareness Strait of Hormuz	EMASOH	01-01-2020	
107	Multinationale Taakgroep TAKUBA	TF TAKUBA	01-05-2020	
108	The Partnership for Actions in Western Africa. DAKAR, SENEGAL	PAWA	01-10-2020	
109	Multinationale Taakgroep TAKUBA	TF TAKUBA	01-05-2020	

	Missie	Afkorting	Begin	Einde
110	The Partnership for Actions in Western Africa. DAKAR, SENEGAL	PAWA	01-10-2020	
111	Chirurgisch Team DJIBOUTI	IDR DJIBOUTI	01-01-2022	
114	European Union Force Althea	EUFOR Althea	01-10-2022	
200	Diverse geclassificeerde speciale operaties			
300	Diverse geclassificeerde onderzeebootmissies		1989	
-	Oekraïne Forensische Opsporing	OEK FO	01-05-2022	

Bijlage 2

Organisaties betrokken bij de uitvoering van het veteranenbeleid

 <p>nederlands veteranen instituut</p>	<p>Stichting Nederlands Veteraneninstituut (NLVi) Erkenning, waardering en zorg voor de veteraan. Uitvoering van onderzoek en verspreiding van kennis en informatie. Het Veteranenloket is onderdeel van het NLVi, vormt de toegang tot zorg- en dienstverlening voor veteranen en levert gespecialiseerd maatschappelijk werk binnen het LZV.</p>		<p>Vereniging Veteranen Platform (VP) Belangenbehartiging van Nederlandse veteranen. Nuldelijnsondersteuners zijn aangesloten bij de ledenorganisaties van het VP.</p>	 <p>NATIONAAL COMITÉ VETERANENDAG</p>	<p>Nationaal Comité Veteranendag (NCVD) Bevordering van maatschappelijke erkenning en waardering.</p>		<p>Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers (BNMO) Erkenning en waardering, belangenbehartiging en versterking van de band tussen oorlogs- en dienstslachtoffers.</p>	 <p>vfonds investeert in VREDE</p>	<p>Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg (v-fonds) Erkenning voor en waardering van veteranen en andere geüniformeerden, levend houden van de herinnering aan oorlog- en vredesmissies, herdenken en gedenken van slachtoffers van conflicten en het vieren van de vrijheid, door (financiële) ondersteuning te geven, bijvoorbeeld aan de Invictus Games.</p>	 <p>LZV LANDELIJK ZORGSTELTEN VOOR VETERANEN</p>	<p>Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV) Civiel-militaire ketenorganisatie voor psychische en psychosociale uitzendgerelateerde zorg. Het programmabureau is onderdeel van het NLVi.</p>		<p>Bedrijfsmaatschappelijk werk Defensie (BMW) Bedrijfsmaatschappelijk werk en gespecialiseerd maatschappelijk werk binnen Defensie en het LZV.</p>	 <p>DGO MGGZ MILITAIRE GEESTELIJKE GEZONDHEIDS ZORG</p>	<p>Militair Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ) 2e lijns geestelijke gezondheidszorg aan militairen en veteranen binnen Defensie en binnen het LZV.</p>	 <p>Diensten Geestelijke Verzorging</p>	<p>Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) Bieden van nuldelijnsondersteuning en bijdragen aan het welbevinden van veteranen. Het bieden van geestelijke zorg aan veteranen en relaties.</p>		<p>Dienstencentrum Re-integratie (DCR) Ondersteuning en advisering bij re-integratie.</p>		<p>Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds/Bureau Bijzondere Regelingen Defensie (ABP/BRD) Uitvoering van de materiële zorg.</p>		<p>De Inspecteur der Veteranen: Bemiddeling bij individuele kwesties van veteranen, advisering over veteranenaangelegenheden en bevorderen van (maatschappelijke) erkenning en waardering.</p>	 <p>veteranen ombudsman</p>	<p>De Veteranenombudsman Behandeling van klachten van veteranen over de overheid of hulpverlenende instanties en advisering over veteranenaangelegenheden.</p>		<p>Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen en Museum Bronbeek: Museum en kenniscentrum van het koloniaal-militair verleden van Nederland en tehuis voor veteranen van de Nederlandse Krijgsmacht en het voormalig Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL).</p>
---	---	---	---	---	--	---	---	---	---	---	--	---	--	--	---	--	---	--	--	---	---	---	---	--	---	---	--

Bijlage 3

Lopend onderzoek

Onderstaande tabel geeft inzicht in lopende onderzoeken naar veteranen en hun thuisfront. Het betreft zowel meerjarige wetenschappelijk onderzoek als kortdurend praktijkgericht onderzoek. Met een diversiteit aan disciplines, perspectieven, onderzoeksdesigns en thema's dragen ze bij aan kennisontwikkeling gericht op het welzijn, de erkenning en waardering en continue ontwikkeling van de zorg voor veteranen en hun relaties.

Onderzoek	(Hoofd) uitvoerder(s)	Inhoud	Looptijd
Militaire Agressie Regulatie Studie (MARS)	Militair Geestelijke Gezondheidszorg (MGGZ)	Onderzoek met als doel het verkrijgen van inzicht in neurobiologische kenmerken bij agressieregulatie-problemen.	2015-2023
Stigmatisering van psychische klachten als barrière voor duurzame inzetbaarheid	MGGZ, Defensie Gezondheidszorg-organisatie (DGO), Universiteit Tilburg	Onderzoek naar de rol van stigma als een barrière voor militairen om psychische en/of verslavingsklachten op de werkvloer te bespreken en om hier de juiste hulp voor te zoeken.	2018-2023
Duurzaam Beter: Optimalisering van kwaliteit van zorg van veteranen met uitzendgerelateerde klachten zonder behandelherstel	ARQ Centrum '45, Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC), Erasmus Universiteit Rotterdam, Stichting Nederlands Veteranen-instituut (NLVi), Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen (LZV)	Onderzoek gericht op het vergroten van de kwaliteit van leven van veteranen met uitzendgerelateerde klachten bij wie herstel uitblijft en hun thuisfront. Tevens inzicht genereren hoe het zorgsysteem beter kan aansluiten op de wensen en behoeften van veteranen en het thuisfront.	2018-2023
Horse Power	Universiteit Utrecht (faculteit diergeneeskunde)	Onderzoek naar de inzet van paarden bij veteranen met uitbehandelde PTSS; de interactie met paarden en de symptomen, de kwaliteit van leven en het zelfbeeld van veteranen.	2019-2023
PREDICT	MGGZ	Onderzoek in hoeverre leerprocessen in het aan- en afleren van angst voorspellend zijn voor het succes van de behandeling van angstklachten	2020-2023
Zorgbehoeften van vrouwelijke en mannelijke veteranen	Research Center for Military Management Studies binnen de Faculteit Militaire Wetenschappen (FMW) van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA)	Meerjarig vergelijkend kwalitatief onderzoek naar subjectieve zorgbehoeften van vrouwelijke en mannelijke ISAF/MINUSMA veteranen, zowel voor, tijdens als na de uitzending(en).	2021-2023

Onderzoek	(Hoofd) uitvoerder(s)	Inhoud	Looptijd
Moral injury bij Dutchbat III-veteranen: veerkracht of klacht?	ARQ Centrum '45, ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, NLDA	Onderzoek naar het verband tussen blootstelling aan potentieel moreel traumatische ervaringen en geestelijke gezondheid na uitzending.	2021-2023
Erkenning en waardering, zoals ervaren door veteranen	NLVi	Onderzoek naar erkenning en waardering ervaren door veteranen en hoe Defensie en het NLVi ervoor kunnen zorgen dat veteranen zich meer erkend en gewaardeerd voelen.	2022-2023
Haalbaarheid, aanvaardbaarheid en initiële effectiviteit van twee interventies voor moral injury bij hulpzoekende veteranen: pilot studie.	ARQ Centrum '45	Onderzoek naar de aanvaardbaarheid, haalbaarheid en initiële effectiviteit van twee ontwikkelde interventies voor de psychotherapeutische behandeling van moral injury.	2022-2023
Uitzendgerelateerde ervaringen en het thuisfront. Een kwantitatieve beschouwing van problemen en behoeften	ARQ Impact, NLVi	Onderzoek naar of en hoe uitzendgerelateerde ervaringen van veteranen doorwerken op hun thuisfront, om daarmee bij te dragen aan een betere ondersteuning van thuisfront en veteranen. Vervolg-onderzoek Focus op Dutchbat III.	2022-2023
Generaties	Comité 4 en 5 mei, NLVi	Onderzoek naar de invloed van oorlog op latere generaties.	2023
Moral distress in the military context	Universiteit Tilburg, Diensten Geestelijke Verzorging (DGV)	Onderzoek naar mogelijkheden om binnen de DGV veteranen te begeleiden bij het benoemen en verwerken van moreel spanningsvolle ervaringen.	2017-2024
Enhancing compassion as a means to decrease psychological distress and improve mental well-being in the Dutch Army	MGGZ, Universiteit Twente	Onderzoek naar de rol van compassie bij het verminderen van psychische klachten.	2020-2024
Moral injury onder Nederlandse hulpzoekende veteranen	ARQ Centrum '45, Universiteit Utrecht, Psychotraumacentrum Zuid Nederland/Reinier van Arkel, GGZ-Drenthe, Sinai Centrum, MW NLVi	Onderzoek naar het vóórkomen en de voorspellende waarde van moral injury bij hulpzoekende veteranen.	2021-2024

Onderzoek	(Hoofd) uitvoerder(s)	Inhoud	Looptijd
Virtual Reality bij PTSS (IMMERSE)	MGGZ	Onderzoek naar de mogelijkheden voor een nieuwe behandeling met behulp van virtual reality bij veteranen met PTSS.	2022-2024
Gevechtservaringen	NLVi	Onderzoek naar gevechtservaringen van Nederlandse veteranen (1940-heden), hoe veteranen terugkijken op die ervaringen en hoe deze hun leven hebben beïnvloed.	2022-2024
Back with a mission. Reconsidering return trips from a relational perspective	Leiden UMC, Universiteit voor Humanistiek.	Onderzoek naar de betekenis en waarde die terugkeerreizen kunnen hebben.	Tot 2024
Uitzendbarrières voor vrouwelijke veteranen en militairen	Research Center for Military Management Studies FMW/ NLDA	Eenjarig kwalitatief onderzoek naar ervaren en verwachte uitzendbarrières van vrouwelijke militairen zonder uitzendervaring. Uitkomsten worden gecombineerd met ervaren en verwachte uitzendbarrières uit het onderzoek 'Zorgbehoeften van vrouwelijke en mannelijke veteranen'.	2023-2024
De kracht van maatschappelijk werk	NLVi	Onderzoek naar de effectieve elementen in het werk van maatschappelijk werkers die bijdragen aan het herstel van veteranen.	2023-2024
Het positieve gezondheidsgesprek	Psychotraumacentrum Zuid-Nederland / Reinier van Arkel	Onderzoek naar de toegevoegde waarde van het gebruik van een gespreksmodel volgens het principe van positieve gezondheid, gericht op meer eigen regie, veerkracht en welzijn, ten behoeve van gerichtere behandeling van veteranen in het kader van effectievere en efficiëntere ketenzorg.	2020-2025
PROBEL: PROgnostiek in de behandel evaluatie van het Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen	ARQ Centrum'45, Psychotrauma centrum Zuid-Nederland/Reinier van Arkel, GGZ Drenthe, Sinai Centrum, MGGZ	Inzicht verkrijgen in die factoren die bijdragen aan een succesvolle behandeluitkomst, ten behoeve van een optimale behandelinterventie voor veteranen met PTSS.	2021-2025
BOOSTCAMP: Effectiviteit van cannabidiol voor de behandeling van slaapklachten bij militairen en veteranen	MGGZ	Onderzoek naar de effectiviteit van het toedienen van cannabidiol voor de behandeling van slaap- en angstklachten.	2022-2025

Onderzoek	(Hoofd) uitvoerder(s)	Inhoud	Looptijd
Effectiviteit van hersenstimulatie voor de behandeling van angstklachten bij militairen en veteranen (NEVA)	MGGZ	Onderzoek naar de effectiviteit van het hersenstimulatie (trans-cranial alternating current stimulation) voor de behandeling van angstklachten.	2022-2025
Project Moral Injury in Context	Radboud Universiteit Nijmegen, Research Center for Military Management Studies FMW/NLDA, Politieacademie, NLVi, ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolg en Geweld	NWO NWA-project bestaande uit 4 deelprojecten variërend in looptijd, gericht op de contextuele dimensies van morele verwonding onder militairen en politiepersoneel. 1) Een postdoc-onderzoek naar drie soorten organisatorische omstandigheden in relatie tot morele verwonding onder politiemensen en militairen: de aard van hun werk, structuur en cultuur. 2) Een promotieonderzoek gericht op de relatie tussen moral injury en technologische innovaties. 3) Een promotieonderzoek naar de rol van erkenning van de organisatie of de staat. 4) De ontwikkeling van ethiek- en contextgerichte interventies.	2019-2026
Levenslooperonderzoek IMPACT	NLVi	Onderzoek naar de impact van het militaire beroep (militaire ervaringen) op het verdere leven van de veteranen en met name op hun gezondheid en welzijn, waarbij 1500 post-actieve veteranen (drie leeftijdsgroepen) in twaalf jaar tijd vijf maal een uitgebreide vragenlijst invullen.	Gestart in 2022 Langlopend
Haalbaarheidsstudie naar Psilocybine-Ondersteunde Psychotherapie voor veteranen met een behandelresistente Posttraumatische Stresstoornis	LUMC	Onderzoek naar de veiligheid, haalbaarheid en effect van psilocybine bij de behandeling van veteranen met therapieresistente PTSS.	Gestart in 2022
Effectiviteit van EMDR (REMIND)	MGGZ	Het onderzoeken van de effectiviteit van EMDR-therapie voor militairen, door de effectiviteit van EMDR en exposure therapie in een groep militairen en veteranen met PTSS te vergelijken.	2023-2027

Onderzoek	(Hoofd) uitvoerder(s)	Inhoud	Looptijd
The Facing Srebrenica Project and the Future of Visual Memory as a Participatory Archival Practice	Universiteit van Amsterdam (UvA), Research Center for Military Management Studies FMW/NLDA, Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Srebrenica Memorial Center (Potočari), CLARIAH, Universiteit Twente	NWO NWA-project gericht op het leveren van een bijdrage aan het proces van betekenisgeving van oorlogs-herinneringen voor Dutchbat-veteranen, evenals bijdragen aan herdenkings-doeleinden, geschiedschrijving en herdenkingscultuur. Privéfoto's van Dutchbat worden verzameld, geconserveerd, geanalyseerd en ontsloten.	2023-2027
Sociaal kapitaal van veteranen en hun thuisfront; een analyse van de wederkerige relaties over tijd	Psychotraumacentrum Zuid Nederland / Reinier van Arkel	Onderzoek naar het beschermen, uitbreiden en benutten van gezamenlijk sociaal kapitaal van veteraan en thuisfront om elkaars gezondheid en welzijn positief te beïnvloeden, ten behoeve van interventies gericht op de sociale omgeving.	2023-2027
Terugkeerreizen Dutchbat III	NLVi	Onderzoek naar de verwachtingen en effecten van een terugkeerreis.	2023 met looptijd van enkele jaren
Prospectie in stressgerelateerd militair onderzoek (PRISMO)	MGGZ	PRISMO is een langlopend cohort- en promotieonderzoek bij een groep van ca. 1.000 militairen naar gezondheidsklachten na hun uitzending naar Afghanistan (ISAF). De komende jaren worden de belangrijkste resultaten van de 10-jaars meting gepubliceerd. In 2023 is een promovendus van start gegaan met het analyseren van voorspellers voor depressieve klachten van militairen en veteranen na uitzending.	Langlopend
Resourcegroepen in de veteranenzorg: een optimale benutting van de triade veteraan, naastbetrokkenen en behandelaren	Psychotraumacentrum Zuid Nederland / Reinier van Arkel	Onderzoek in hoeverre resourcegroepen binnen de veteranenzorg bijdragen aan een betere herstelondersteunende samenwerking tussen de veteraan, diens netwerk en zorgprofessionals.	
Families in the frontline	Psychotraumacentrum Zuid Nederland / Reinier van Arkel, Centrum '45, Traumacentrum GGZ Drenthe	Onderzoek naar de behandelbaarheid van twee gezinsgerichte interventies voor veteraangezinnen: Multi-Family Therapy (MFT) en After Deployment Adaptive Parenting Tools (ADAPT).	

Onderzoek	(Hoofd) uitvoerder(s)	Inhoud	Looptijd
Geestelijke verzorging voor veteranen met morele verwonding: Een ontwikkel- en evaluatieonderzoek van een existentieel-narratieve interventie	UvA	Ontwikkelen en evalueren van een specifieke geestelijke verzorgings-interventie voor veteranen met morele verwonding.	
Samen sterk: responsiviteit als buffer in het herstel van PTSS-klachten en partnerrelatieproblematiek	Psychotraumacentrum Zuid Nederland / Reinier van Arkel	Onderzoek naar de rol van partnerrelatieproblemen en responsiviteit in het herstel van veteranen, ten behoeve van het versterken van de veerkracht in de partnerrelatie en een bijdrage te leveren aan de duurzame gezondheid van veteranen en hun partners.	
Door mijn eigen bril: een haalbaarheidsstudie naar het toevoegen van Virtual Reality EMDR op reguliere traumagerichte behandeling bij veteranen met een posttraumatische stressstoornis	GGZ Drenthe, Psychotraumacentrum Zuid Nederland / Reinier van Arkel	Onderzoek naar de haalbaarheid van een VR-EMDR interventie die thuis, naast de reguliere EMDR-behandeling, wordt uitgevoerd.	
Impact van missie en inzet op de militair en het thuisfront	Trends, Onderzoek & Statistiek (TOS)	Het programma Impact van missies & inzet waardevolle inzichten en trends rondom missies over (met name de mentale component van) het militaire vermogen, de factoren die daarop van invloed zijn en de uitkomsten cq. zorgbehoeften. Het draagt bij aan het optimaliseren van de inzetbaarheid van personeel en ondersteunt bij het uitvoeren van de zorgtaken. Het moreelonderzoek, Na de missie-onderzoek en een longitudinaal panelonderzoek zijn onderdeel van dit programma.	Doorlopend
Draagvlakmonitor	TOS	Doorlopend imago-onderzoek onder het Nederlandse publiek.	Doorlopend

Bijlage 4

Lijst van afkortingen

ABP	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	MRC	Militair Revalidatie Centrum
ADR	Auditdienst Rijk	NCVD	Nationaal Comité Veteranendag
BBBB	Bed, Bad, Brood, Budget	NIMH	Nederlands Instituut voor Militaire Historie
BBI	Behouden, Binden, Inspireren	NLDA	Nederlandse Defensie Academie
BIU	Bureau Individuele Uitzendingen	NLVD	Nederlandse Veteranendag
BMB	Bureau Medische Beoordeling	NLVi	Stichting Nederlands Veteraneninstituut
BMW	Bedrijfsmaatschappelijk Werk	NOS	Nuldlijnsondersteuningssysteem
BNMO	Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers	NPS	Net Promotor Scale
BRD	Bijzondere Regelingen Defensie	OPCO	Operationeel Commando
CADIG	Centrale Adviescommissie Draaginsigne Gewonden	PA	Politieacademie
CDD	Commissie Decoraties Defensie	POH-GGZ	Praktijkondersteuner Huisarts GGZ
CDS	Commandant der Strijdkrachten	PTSS	Posttraumatisch Stress Syndroom
CMH	Centraal Militair Hospitaal	R&D	Research & Development
CND	Collegiaal Netwerk Defensie	ROOT	Reach Out Ondersteunings Team
DCPZ	Dienstencentrum Personele Zorg	RVS	Regeling Volledige Schadevergoeding
DCR	Dienstencentrum Re-integratie	RWT	Rechtspersoon met een Wettelijke Taak
DGO	Defensie Gezondheidszorgorganisatie	RZO	Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek
DGV	Diensten Geestelijke Verzorging	SMO	Sociaal Medisch Onderzoek
DIG	Draaginsigne Gewonden	SMT	Sociaal Medisch Team
DJI	Dienst Justitiële Instellingen	SROI	Social Return On Investment
DOT	Defensie Organisatie Thuisfront	TOS	Trends, Onderzoek & Statistiek
DPOD	Divisie Personeel & Organisatie Defensie	UvA	Universiteit van Amsterdam
EGB	Eerstelijns Gezondheidszorg Bedrijf	UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
FLO	Functioneel Leeftijdsonslag	VBMW	Veteranen Bedrijfsmaatschappelijk werk(er)
FMW	Faculteit Militaire Wetenschappen	VEKTOR	Veteranen Keten Tevredenheid Onderzoek en Rapportage
FO	Forensisch Opsporingsteam	Vfonds	Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg	VIBU	Veteranen Intensieve Behandelunit
HDP	Hoofddirectie Personeel	VMA	Verantwoordelijk Militair Arts
HVUS	Herziening Voorzieningen- en Uitkeringsstelsel	VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
IGK	Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht	VOC	Veteranen Ontmoetingscentrum
JDV	Juridische Dienstverlening	VOLK	Veteranen met Onbegrepen Lichamelijke Klachten
KNIL	Koninklijk Nederlands-Indisch Leger	VP	Vereniging Veteranen Platform
LUMC	Leids Universitair Medisch Centrum	V-PWR	Veteranen PTSS Working dogs Research
LZV	Landelijk Zorgsysteem voor Veteranen	VST	Veteranen Search Team
MGGZ	Militair Geestelijke Gezondheidszorg	VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
MIP	Militair Invaliditeit Pensioen	WAC	Wetenschappelijke Adviescommissie
MOD	Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers	WGA	Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten
MPC	Militair Penitentiair Centrum	WIA	Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen
MPO	Militaire Post Organisatie	WW	Werkloosheidswet
		ZW	Ziektewet

